

શ્રીમદ્વાચાર્યજી મહાપ્રભુજી
શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી વિરચિત
પોઠશ ગ્રંથ. ૫ - ૬૫૩૮
ગૂજરાતી ભાષાંતર સાથે.

ભાષાંતર કર્તા

વૈવશાસ્ત્રી માધવજી ગોપાલજી.

ભારતમાર્તંડ વેદાંતભટ્ટાચાર્ય પડિત શ્રીગદ્લાલજીની “વિદ્યા
લક્ષ્મી” પાઠશાળાના વિદ્યાર્થી, ગોસ્વામિ શ્રી ત્રિસિંહલાલજી
મહારાજની “સુખોદિની” પાઠશાળાના કેટલોક સમય
અધ્યાપક, અને સાંપ્રત ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભાત્મજ શ્રી
જીવનલાલજી મહારાજ પોરબંદરવાળાના શાસ્ત્રી.

પ્રકાશક

પુસ્તક પ્રસારક મંડળી, મુંબઈ.

વેચનાર

હા. ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસ, ચતુર્વંશીય પુસ્તકાલયના માલિક.
પ્રાચીન ગ્રંથ પ્રકાશક. મુંબઈ, ભૂલેશ્વર, અનંતવાડીની સામે.

સંવત્ ૧૯૫૨. શકે ૧૮૧૮. સને ૧૮૯૬.

(આ ગ્રંથ સંબંધી સર્વ હક પ્રકાશક મંડળીએ પોતાને
સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શ્રીમદ્ વહસલાચાર્યજી વિરચિત પોડશ ગ્રંથનું સાંકળિયું.

—:૦:—

	શ્લોક	પા
૧. યમુનાષ્ટક (અષ્ટકના ૮ ને મહાત્મ્યનો ૧) ૯		
૨. ખાલખોધ.	૧૯	૧
૩. સિદ્ધાંત મુક્તાવલી.	૨૧	૨
૪. પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદાભેદ.	૨૫૧	૨૯
૫. સિદ્ધાંત રહસ્ય	૮૧	૩૮
૬. નવરત્ન સ્તોત્ર.	૯	૪૧
૭. અંતઃકરણ પ્રબોધ.	૧૦૧	૪૫
૮. વિવેકચૈયાશ્રય.	૧૭	૪૮
૯. કૃષ્ણાશ્રય.	૧૧	૫૯
૧૦. ચતુઃશ્લોકી.	૪	૬૪
૧૧. ભક્તિવાર્ધની.	૧૧	૬૬
૧૨. જલભેદ.	૨૧	૭૧
૧૩. પંચ પદાનિ.	૫	૭૯
૧૪. સન્યાસ નિર્ણય	૨૨	૮૧
૧૫. નિરોધલક્ષણ.	૨૦	૮૯
૧૬. સેવા ક્ષણ.	૭૧	૯૫

કુલ શ્લોક. ૨૨૧

पुष्टिमार्ग प्रवर्तक

नम्र सूचन

इस ग्रन्थ के अभ्यास का कार्य पूर्ण होते ही नियत
समयावधि में शीघ्र वापस करने की कृपा करें,
जिससे अन्य वाचकगण इसका उपयोग कर सकें.

श्रीमद्वल्लभाचार्यजी.

प्राकट्यसंवत् १९३५ चैत्रकृष्ण ११ रविवार.

अंतर्द्धान संवत् १९८७ आषाढशुक्ल ३

श्रिताविस्तार भक्तानां, ले पादपूजे हले; ते श्रीमद्वल्लभाचार्य भोताना, वारंवार नमं धले.

नानहंता रो, यत्पादास्त्रुजरेणक। स्वीयानां तानि जाचार्य निष्प्रणमामि सहस्रमुदं ॥

પ્રસ્તાવના.

પૌડશ એટલે ૧૬ અને ગ્રંથ કહેતાં પુસ્તક. પુષ્ટિમાર્ગપ્રવર્તક શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી એટલે શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ રચેલા ૧૬ નાના ગ્રંથોનો સમૂહ પૌડશગ્રંથોને નામે વૈષ્ણવોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આ મૂળ સંસ્કૃત પૌડશ ગ્રંથની અનેક આવૃત્તિયો થઈ ગઈ છે. કેમકે શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવો તેનો નિત્ય પુણ્યપાઠ પરાપૂર્વથી કરતા આવ્યા છે. છાપેલી પ્રતો ન મળતી તે વખતે, મહા મોટી શીશારસ અને ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચાને પણ, આવા ગ્રંથોની લેખી પ્રતો તેઓ મેળવતા હતા. આમ છતાં, આટલી શ્રદ્ધાથી નિત્ય પુણ્યપાઠ કરનારા વૈષ્ણવો બધા સંસ્કૃત સમજી શકનારા હતા, કિંવા છે, એવો મિથ્યા વાદ કરવાનું સાહસ તો કોઈ કરશેજ નહિ. સારે ગમે તેવી શ્રદ્ધાથી પણ વગર સમજે જે પુણ્યપાઠ કરીએ, તેનું ફળ તો તેવુંજ મળે, એમ કહેવાની જરૂર રહી નહિ. વેદ જેવી ઈશ્વરીવાણીનો કેવળ પાઠ કરનારા બીજી રીતે મહા પુણ્યાત્મા લેખાતા બ્રાહ્મણોને પણ, આપણા લોકો વેદીઆઠોરની ઉપમા આપે છે; ત્યારે આ પૌડશગ્રંથ જેવા નિત્ય પુણ્યપાઠના પુસ્તકનું મૂળ સંસ્કૃત તથા તેની સાથે તેના ગૂંજરાતી અર્થની અપેક્ષા શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવો તો પોતાની મેળેજ કબૂલ કરશે. આમ છે માટે, તેનું ગૂંજરાતી ભાષાંતર આ સંપ્રદાયનો પાઠશાળાઓ વગેરે સાથે સારો સંબંધ ધરાવનાર એવા એક શાસ્ત્રી પાસે કરાવીને તેની પેહેલી આવૃત્તિ બહાર પાડવાને પ્રભુ કૃપાથી આજે બની આવ્યું છે.

આ શાસ્ત્રીજી મુઅમ્મદના વૈષ્ણવોને કેવલ અનુભવા નથી, કેમકે પ્રથમ પડિત શ્રી ગદ્વાલજીની સ્થાપેલી વિદ્યાલક્ષ્મીપાઠશાળામાં એમણે અધ્યયન કરેલું, ત્યારબાદ ગોસ્વામિ શ્રીવૃસિંહલાલજી મહારાજે આવાજ સાંપ્રદાયિક ગ્રંથો વૈષ્ણવોને ભણાવવામાટે જે “સુમોહિની” નામે પાઠશાળા સ્થાપી છે, તેમાં આ શાસ્ત્રી ભણાવનાર અધ્યાપક હતા. માટે તેમણે કરેલું ભાષાંતર શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાંતને અનુસરેલું છે એમ જાનવાને હરકત નથી. છતાં કોઈપણ પ્રકારની ન્યૂનતા નજરે પડે, તે અમને લખી જણાવવામાં આવશે, તો તેની શોધખોળ કરાવી બીજી આવૃત્તિમાં તેનો ખુલાસો કરવામાં આવશે. વળી આ પુસ્તકમાં સંસ્કૃત શ્લોકોનો એકો અર્થજ આપ્યો નથી. સાથે લગતું ટીપણ કરીને તેની મતલબ પણ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. માટે આ પૌડશગ્રંથના પ્રકાશકો આશા રાખે છે તેમ, જે આપણા બહોળો વિસ્તાર પામેલા શુદ્ધદૈત વલ્લભસંપ્રદાયના અનુયાયીઓ આ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીના અલૌકિક સાર્થ ગ્રંથોના યોગ્ય સત્કાર કરશે, તો આ સંપ્રદાયના બીજા નાના મોટા અલોક ગ્રંથો, જે બીયારા ખરા શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવોની નજીમાં પણ નથી, તે ઉપર કમે કમે ધ્યાન પહોંચાડવાને બનશે—જે શ્રીહરિની એવીજ કૃપા હશે તો.—

મુખર્ધ સંવત ૧૯૫૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધ
૯ સોમ. શ્રીરામ જન્મમહોત્સવ. }

પુસ્તક પ્રસારક મંડળી.
દાળકાદેવી, મુખર્ધ.

વૈષ્ણવોપયોગી ગ્રંથો.

સંજ્ઞા—

સં=સંસ્કૃત.

પ્ર=પ્રજ્ઞભાષા.

ગૂ=ગૂજરાતી.

નામ.	ન્યોછાવર.	નામ.	ન્યોછાવર.
ઉત્સવની ટીપ (પ્ર.)	૦)~	ખડત્સ્તોત્ર સરિત્સાગરભાગર (સં.)	૩
એકતાળીસ ગ્રંથનો ગુટકો (સં.)	૦૧	ભકિત યોષ્ણુ (ગૂ.) (છપાય છે)	
„ રેશમી.	૦૨	ભગવદ્ગીતા (સં.)	૩૦ થી ૩૧ સૂધી.
કૃષ્ણ ભકિત ચંદ્રિકા (ગૂ.)	૦૧	ભાગવત (સં.)	૩૧૧ થી ૩૧૫ સૂધી.
કૃષ્ણલીલા (કાવ્ય ગૂ.)	૦૧	ભાગવતના ઘોળ	૧
કૃષ્ણ ચરિત્ર („)	૨	ભગવદ્ગીતા (સાર્થ)	૦૧
કૃષ્ણાભિસાર કાવ્ય (સં.)	૦૧	„ સમસ્તોષી	૧
ગર્ગસંહિતા (ગૂ.)	૪	ભ્રમરગીત (પ્ર.)	૦)~
ગોકુલનાથજીના વચનામૃત (ગૂ.)	૦)~	મારૂત શકિત (સં.)	૫
ગોપિકા ગીત. (સં. ગૂ. પ્ર.)	૦)~	યમુનાષ્ટક સટીક (ગૂ.)	૦૧૧
ગોવિંદસ્વામીકે કીર્તન (પ્ર.)	૧	રસિક વલ્લભ (ગૂ.)	૦૧૨
ચારે ધામની યાત્રા (ગૂ.)	૦૧૨	રાસલીલા ભાગ ૧	૦૧૧
ચૌરાશી વૈષ્ણવની વાર્તા (પ્ર.)	૫	રાસ પંચાધ્યાયી (સં.)	૦૧~
જમનાજીના પદ પ્રજ (ગૂ. લિપિ) ૦)~		વલ્લભાખ્યાન (ગૂ.)	૦)~
દયારામ કૃત કાવ્ય (ગૂ.)	૨	વલ્લભાખ્યાન (પ્ર. ટીકા)	૩૧
„ રસિક વલ્લભ (ગૂ.)	૦૧૨	વલ્લભસ્તુતિરત્નાવલી (સં.)	૧
દશાવતાર સ્તોત્ર (ગૂ.)	૦)~	વલ્લભવિલાસ ભાગ ૧. (પ્ર.)	૦૧૨
દશમસ્કંધ ભાગવતવત (ગૂ.)	૫	વલ્લભવિલાસ ભાગ ૩-૪	૧૧
ધર્મ પ્રકાશ (ગૂ.)	૦૧	વલ્લભીય કલ્પદ્રુમ (સં.)	૫
ઘોળપદ સંગ્રહ (ગૂ.)	૦૧	વિષ્ણુ સહસ્રનામ (સં. ગૂ.)	૦)~૧૧
નાથદ્વારનો ભોમિયો (ગૂ.)	૦)~	વેદાંત ચિંતામણી (સં.)	૦૧
નિત્ય કીર્તન (પ્ર.)	૧	વૈષ્ણવ ભક્તોદય ભાનું (સં.)	૦)~
નિત્ય કીર્તન (ત્રણે ભાગ) (પ્ર.)	૧૧	વૈષ્ણવોપદેશ	૦)~
નિત્યલીલાવનખેલ ચંદ્રાવળા (ગૂ.)	૦)~	શ્રી નાથજીનું પ્રાગટ્ય (પ્ર.)	૦૧૧
નંદદાસકૃત પાંચો મંજરી (પ્ર.)	૧	શુદ્ધાદ્વૈત માર્તંડ (ગૂ.)	૦૧
પ્રાશંજન (સં.)	૩	સન્નિહાંત માર્તંડ (સં.)	૫
પુરુષોત્તમ સહસ્રનામ (સં.)	૦)~	સપ્રમાણ હોલોત્સવ (સં. પ્ર.)	૦૧
ખસો બાવનની વાર્તા (પ્ર.)	૬	સિદ્ધાંત મુક્તાવલી સટીક (ગૂ.)	૧૧
બાલબોધ સટીક (ગૂ.)	૧૧	હરિચંદ્ર શિક્ષાપત્ર સટીક	૪

ઉપલા પુસ્તકો યદુવંશીય પુસ્તકાલય તથા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી સુંબઝ-
માં મળે છે.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી વિરચિત પોડશ ગ્રંથ

ગૂજરાતી ટીકા સાથે.

શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ વૈષ્ણવોને બોધક તથા નિત્ય જોનો પાઠ થઇ શકે એવા પોડશ (૧૬) નાના ગ્રંથો રચ્યાછે. તેમાં પહેલું ચમુનાષ્ટક રચ્યુંછે. તેનું કારણ એ છે કે માણસ માત્ર દોષવાન્ હોયછે. તેની શુદ્ધિ પ્રથમતઃ થવી જોઈએ. તનની શુદ્ધિવિના મનની શુદ્ધિ થતી નથી અને મનની શુદ્ધિવિના ઈશ્વરભક્તિ થતી નથી; માટે તનમનની શુદ્ધિનું બીજ રોપવામાટે આરંભમાં આ ગ્રંથ યોજ્યો જણાયછે. શરીર શુદ્ધિમાં પહેલું કામ નિર્મળ જળથી સ્નાન એ છે માટે પ્રથમ સ્નાન કરવાનું સૂચન જમુનાજીના નામથી આપોઆપ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ સ્નાન સમયે આ અષ્ટકનો પાઠ કરવાથી પાપનો ક્ષય થાય છે. એજ હેતુ લક્ષમાં રાખી ભાવિક વૈષ્ણવો નિરંતર પ્રાતઃસ્નાન વખતે આ અષ્ટક ભણતા જોવામાં આવેછે. જે લોકોને સંસ્કૃતને લાધે આટલા આઠ શ્લોકનો પાઠ કરવો પણ સાધ્યો નથી, એવા અસંસ્કૃત જનો અષ્ટસખાનાં રચેલાં વ્રજ ભાષાનાં “જમનાજીનાં ચાલીસ પદ*”નો નિત્ય પાઠ કરેછે. જમુનાજીને એક સાધારણ નદી તરીકે નિશાળમાં ભણતા બાળકાથી માંડીને વયોવૃદ્ધ માણસ સૂધી સર્વે

* આ ૪૦ પદનું પુસ્તક પણ ગૂજરાતી મોટા અક્ષરે છાપેલું મુંબઈ, કાળકાદેવી રસ્તે, પુસ્તક પ્રસારક મંડળી (રામદાસ કાશીદાસ મોદીની કંપની)ની દુકાને તથા યદુવંશીય પુસ્તકાલયમાં મળેછે. ન્યોછાવર એક આનો.

૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

ક્રોધ બળે છે, પરંતુ તેનું અલૌકિક સામર્થ્ય સાંભળવાથી મનુષ્યને એક પ્રકારનો ભાવ પેદા થાય છે. ભાવવિના ભક્તિ થતી નથી માટે ભાવનું એટલે આસ્થાનું ખીજ અંતરણમાં રોપી તદ્દ્વારા મનશુદ્ધિ થવામાટે જ મનાજીનું અલૌકિક મહાત્મ્ય આ અષ્ટકમાં વર્ણવ્યું છે. જેથી આ જગતમાં જણાતા લૌકિક પદાર્થોમાં પણ ક્રોધ રીતનું અલૌકિકપણું રહ્યું છે એવું બુદ્ધિમાનને સહજ ભાન થવાનો સંભવ છે અને એવું જ્ઞાન એજ ભાવની ઉત્પત્તિનું ખી છે. માટે યમુનાષ્ટકથી ષોડશ ગ્રંથનો આરંભ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી (શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી) કરે છે.

॥ અથ યમુનાષ્ટકમ્ ॥ (૧)

॥ શ્રી ગોર્પાજનવલ્લભાય નમઃ ॥

પૃથ્વીવૃત્ત.*

નમામિ યમુનામહં સકલસિદ્ધિહેતું મુદા ।
મુરારિપદપંકજસ્ફુરદમન્દરેણૂત્કટામ્ ॥
તટસ્થનવકાનનપ્રકટમોદપુષ્પામ્બુના ।
સુરાસુરસુપૂજિતસ્મરપિતુઃ શ્રિયં વિભ્રતીમ્ ॥૧॥

* યમુનાજીનો લૌકિક સંબંધ વિશેષ પૃથ્વી સાથે હોવાથી, આ અષ્ટક માટે પૃથ્વીવૃત્ત પસંદ કર્યું લાગે છે. એ વૃત્તનું લક્ષણ ગુરુવર પડિત શ્રી ગદ્દલાલજીએ “દશાવતાર સ્તોત્ર”માં નીચે મુજબ જણાવ્યું છે.

“જ સે જ સ ય લે ગ એ, વિરતિ આઠ પૃથ્વી કહી.” પૃથ્વીવૃત્તના પ્રત્યેક ચરણમાં સત્તર સત્તર અક્ષર આવે છે અને તેમાં જ, સ, જ, સ, ય, એ પાંચ ગણના ૧૫ અને છેલ્લે લઘુ અને ગુરુ એ બે એમ ૧૭ અક્ષર અને આઠમે અક્ષરે વિરતિ એટલે વિરામ હોય છે.

ષોડશ ગ્રંથ.

૩

અર્થ—સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ યેને આપનારાં અને શ્રીકૃષ્ણના ચરણકમલના અત્યુત્તમ અમંદ પરાગથી શોભાયમાન તથા કાંઠામાં (ઉભયતટમાં) રહેલા નવીન વનોનાં સુગંધી પુષ્પોથી સુગંધવાળા જળે કરીને દેવ અને દાનવોને પૂજન કરવા લાયક, કામદેવના પિતા (શ્રીકૃષ્ણ)ની શોભાને ધારણ કરનારા, શ્રી યમુનાજીને પ્રેમ-પૂર્વક હું (શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી) નમસ્કાર કરુંછું.

સાર—શ્રીઆચાર્યજીએ ષોડશ ગ્રંથોના વિચયનમાં પ્રથમ શ્રીયમુનાજીક નામનો ગ્રંથ રચ્યો. આનું અલૌકિક કારણ એમ જણાય છે કે શ્રીયમુનાજીને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓ આપવામાં મુખ્ય કારણરૂપ ગણેલાં છે, તો તેથી સર્વ પુરુષાર્થની સિદ્ધિસાડ પ્રથમ શ્રી યમુનાજીની આઠ શ્લોકોથી સપ્રેમ વંદનપૂર્વક સ્તુતિ કરે છે. ૧.

કલિન્દાગિરિમસ્તકે પતદમન્દપૂરોજ્જ્વલા ।

વિલાસગમનોલ્લસત્પકટગણ્ડશૌભોન્નતા ॥

સઘોષગતિદન્તુરા સમધિરૂઢ દોલોત્તમા ।

મુકુન્દરતિવર્દિની જયતિ પદ્મબન્ધોઃ સુતા ॥૨॥

અર્થ—કલિંદ પર્વતના શિખર ઉપર ઉતરતા અમંદ જલ પ્રવાહથી ઉજ્જ્વલ શોભતાં એવાં અને સ્વચ્છંદગતિથી શોભાયમાન મોટા મોટા પાષાણો ઉપર યદને ઊંચાઈને ધારણ કરનારાં તથા શબ્દવાળી ગતિથી વિલાસને કરતાં એવાં (મધ્ય ભાગમાં ઊંચાઈને લીધે) જાણે ઘાઘ પાલખી ઉપર બિરાજી પધારતાં હોય તેમ જણાતાં, શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારાં, શ્રી સૂર્યના પુત્રી, શ્રીયમુનાજી જયને પ્રાપ્ત થાઓ (સર્વથી ઉત્તમતાએ વરતો).

સાર—કલિંદ પર્વત ઉપર શ્રીયમુનાજીનો અત્યંત જલપ્રવાહ પડે છે તેથી ચોતરફ શ્વેત સ્વરૂપથી શોભે છે. શ્રીયમુનાજીનું

૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

સ્વરૂપ જોડે શ્યામ છે, તથાપિ પ્રબલ પ્રવાહને લઈને ઉન્નવલતાને ધારણ કરેછે. નદીઓનો સ્વભાવ હોયછે કે જેવું પ્રવાહનું બલ તદ્દનુસાર તેમના પ્રવાહનું ગમન થાય છે. આ શ્રી યમુનાજીના જલનો પ્રવાહ પણ પર્વત ઉપર થઈને ચાલતાં ચાલતાં વચમાં પર્વતના ઊંચા ઊંચા ભાગો ઉપર આવીને પાછો નીચો ઉતરેછે. તે વખતે એમ જણાયછે કે જાણે મોટા મોટા શ્વેત હાથીઓની સૂઢો જાણે શોભતી હોય અથવા તેમના સફેદ દાંતો દેખાતા હોય, યા ઉત્તમ ઉત્તમ શ્વેત હાંચકાઓ કે પાલખીયો જાણે ખાંધ્યાં હોય, તેમ નાના પ્રકારની શોભાને ધારણ કરનારાં શ્રીયમુનાજી ઉત્તમપણાથી વરતો. એટલે સર્વત્ર વિજયને પામે. ૨.

ભુવં ભુવનપાવનીમધિગતામનેકસ્વનૈઃ ।

પ્રિયાભિરિવસેવિતાં શુકમયૂરહંસાદિભિઃ ॥

તરદ્ગ્ભુજકંકણપ્રકટમુક્તિકા વાલુકા ।

નિતમ્બતટસુન્દરીં નમત કૃષ્ણતુર્યપ્રિયામ્ ॥૩॥

અર્થ—ચૈદ ભુવનોને પવિત્ર કરનારાં, આ પૃથ્વી વિષે પ્રાપ્ત થયેલાં અને પોતાની પ્રિય સખીઓથી જાણે સેવાતાં હોય તેમ નાના પ્રકારનાં રાખ્દોવાળાં શુક (પોપટ), મયૂર (મેર), હંસ વિગેરે પાક્ષિયોથી સેવાયલાં અને તરંગરૂપી ખાહુઓમાંના કંકણ વિષે, શોભાયમાન મુક્તાકલરૂપ વાલુકાઓથી સંયુક્ત નિતાંબ ભાગરૂપ કાંઠાઓથી શોભાયમાન એવાં, શ્રીકૃષ્ણનાં ચોથાં પત્ની શ્રી યમુનાજીને હે ભક્તો! પ્રણામ કરો.

સાર—શ્રીયમુનાજીના તરંગો (મોજાઓ) જાણે સફેદ સફેદ ખાહુ જેવા જણાય છે. તે ઉપર શ્રીઆચાર્યજી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે, કે તરંગરૂપી જે ખાહુ એટલે જીજ્ઞ, તેપર કંકણરૂપી ભ્રમર. તે

ષોડશ અંથ.

૫

કાંકણમાં મુક્તાફલ (મોતી) જોઈયે. કારણ કે મોતીવિના કાંકણ
ક્રમ શોભે? તેમણે કહેછે કે શ્વેતવાલુકા (ધોળી રેતી) તે મોતી જવા
જણાય છે અર્થાત્ બેઉ કાંઠા રેતીનાં શ્વેત શ્વેત મહાન્ મહાન્
ઠગલાઓથી શોભાવાળાં દેખાય છે. શ્રીકૃષ્ણનો વિવાહ પ્રથમ રૂ-
કિમણી, બીજો સત્યભામા, ત્રીજો જાંબુવતી અને ચોથો કાલિદિ
ઓટલે યમુના સાથે થયો હતો એવું શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમ ઉત્ત-
રાર્ધમાં વર્ણન છે તે ઉપરથી આ ઠેકાણે શ્રીયમુનાને ચોથાં પત્ની
કહ્યાં છે. ૩.

અનન્તગુણભૂષિતે શિવવિરંચિદેવસ્તુતે ।

ઘનાઘનનિમે સદા ધ્રુવપરાશરામીષ્ટદે ॥

વિશુદ્ધમથુરાતટે સકલગોપગોપીવૃતે ।

કૃપાજલધિસંશ્રિતે મમ મનઃ સુખં ભાવય ॥૪॥

અર્થ—અનંત ગુણોથી શોભિતાં, શિવબ્રહ્માદિક દેવતાઓ-
થી સ્તુત કરાયલાં, મેઘ માફક શ્યામ સ્વરૂપવાળાં, નિરંતર ધ્રુવ,
પરાશર વિગેરે મહાત્માઓના મનોવાંછિતને આપનારાં, પવિત્ર
શ્રી મથુરાનગરીના તટમાં સર્વ ગોપ ગોપિયોથી વિંટાયલાં, દયા-
સમુદ્ર શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયવાળાં, શ્રીયમુનાજીમાં માંડે મન સુખ-
થી વસો.

સાર—આ બધાં વિશેષણો શ્રીકૃષ્ણ ને યમુનાજી બેઠને
લાગેછે. યમુનાજી એ શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયવાળાં છે, માટે તેમાં માંડે
મન સુખે વસો. આવી પ્રાર્થના કરવાનો હેતુ એ કે શ્રીકૃષ્ણના
સંબંધવાળા પદાર્થમાંજ મન જોડતાં અમને સુખ ઉપજેછે. શ્રીકૃ-
ષ્ણના સંબંધવિનાના પદાર્થમાં અમે સુખ માનતાજ નથી. આથી
શ્રીકૃષ્ણવિષે અનન્ય લક્ષિત અને સમાનતાનું સ્પષ્ટ સૂચન થાયછે. ૪.

૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

મયા ચરણપદ્મજા મુરરિપોઃ પ્રિયં ભાવુકા ।
 સમાગમનતો ભવત્સકલસિદ્ધિદા સેવતામ્ ॥
 તયા સદ્દશતામિયાત્કમલજા સપત્નીવચત્ ।
 હરિપ્રિયકાલિન્દયા મનસિ મે સદાસ્થીયતામ્ ॥૫

અર્થ—સેવન કરનારાઓને સર્વ સિદ્ધિ આપનારાં શ્રીગંગાજી, જે શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી શ્રીકૃષ્ણજીના પરમ પ્રીતિપાત્ર થયાં, તેની સમાનતાને લક્ષ્મીજી કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય તો થાય. શિવાય બીજું કોણ પ્રાપ્ત થાય? તેથી સોક (પોતાના વરની બીજી પરણેલી સ્ત્રી) જાણે હોય તેમ રહેલાં, શ્રીકૃષ્ણજીનાં પરમ પ્રીતિપાત્ર શ્રીયમુનાજી મારામનમાં નિરંતર વાસ કરે.

સાર—યમુના નદીની અધિષ્ઠાતા યમુના નામની દેવતા છે, તે શ્રીકૃષ્ણજીનાં પત્ની છે. તેમના જેવાંજ સર્વ સિદ્ધિદાતા શ્રીલક્ષ્મીજી પણ શ્રીકૃષ્ણજીનાં પત્ની છે. માટે યમુનાજી સોકના સાલને લાધે શોકયુક્ત છતાં શ્રીકૃષ્ણજીના પ્રીતિપાત્ર છે. અર્થાત્ યમુનાજીના સંબંધથી ગમે તેવો શોક દૂર થઈ શ્રીહરિ પ્રીતિના પાત્ર થવાય છે. પ.

નમોસ્તુ યમુને સદા તવ ચરિત્રમત્યદ્ભુતમ્ ।
 ન જાતુ યમયાતના ભવતિતે પયઃપાનતઃ ॥
 યમોપિ ભગિનીસુતાન્કથમુહન્તિદુષ્ટાનપિ ।
 પ્રિયો ભવતિ સેવનાત્તવ હરેર્યથા ગોપિકાઃ ॥૬॥

અર્થ—હે શ્રીયમુનાજી! તમારું ચરિત્ર અત્યંત આશ્ચર્યકારક છે. કેમકે તમારા જલના પાનથી કોઈકાંણે યમયાતના થતી નથી. કારણકે યમરાજના તમે બેહેન છો, તો પછી તમારે શરણે આવનાર યમરાજનો ભાણેજ થાય અને ગમે તેવો દુષ્ટ પણ જો બેહે-

ષોડશ અંથ.

૭

નનો દીકરો હોય તો, ભાણેજ બાણી, મામે ભાણેજ ઉપર કેમ હાથ ઉપાડે? માટે જમ શ્રાહરિના સેવનથી શ્રીગોપાલનો તેમ તમારા સેવનથી તે યમને પણ પ્રિય થાય છે. એવાં આશ્ચર્યજનક ચરિત્રવાળાં આપને મારા નમસ્કાર હો.

સાર—આ જગતમાં પણ જો એવો નિયમ છે તો સાક્ષાત્ દેવતાઓમાં તેવો નિયમ હોય તેમાં નવાઈજ શું? ૬.

મમાસ્તુ તવ સન્નિધૌ તનુનવત્વમેતાવતા ।
ન દુર્લ્ભતમા રતિર્મુરરિપૌ મુકુન્દપ્રિયે ॥
અતોસ્તુ તવ લાલના સુરધુની પરં સંગમાત્ ।
તવૈવ ભુવિ કીર્તિતા નતુ કદાપિ પુષ્ટિસ્થિતૈઃ॥૭॥

અર્થ—તમારા સમીપમાં આ મારા શરીરનું નવીનપણું થાઓ. તેમ થવાથી શ્રીકૃષ્ણ વિષે પ્રીતિ દુર્લભ નથી. માટે હે મુકુન્દપ્રિયે! (શ્રીકૃષ્ણને વહાલાં હે શ્રીયમુનાજી!) તમારી ઉપાસના યા સેવા મને થાઓ. તમારાજ સંગમથી શ્રીગંગાજી આ પૃથ્વીમાં કીર્તિને પ્રાપ્ત થયાં છે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ ભક્તોયે કરીને તેમ નથી થયું.

સાર—શ્રી આચાર્યજીએ પોતાના શરીરનું નવીનપણું માર્ગ્યું તેની મતલબ ભગવદ્ભજન લાયક નવીન દેહની પ્રાપ્તિ આ ઠેકાણે બાણવી. પુરાણમાં ગંગાજીની સ્તુતિ પ્રસિદ્ધ છે પ. ૯ શ્રીયમુનાજીની નથી, એમ કાઈ કહે માટે શ્રીઆચાર્યજી કહે છે કે મર્યાદા માર્ગીઓએજ ગંગાજીની સ્તુતિ કરેલી છે. અ- ને પુષ્ટિ માર્ગીઓએ તમારા સંબંધથી ગંગાજીની સ્તુતિ કરેલી છે. ૭.

૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

સ્તુતિં તવ કરોતિ કઃ કમલજાસપત્નિપ્રિયે ।
 હરેર્યદનુસેવયા ભવતિ સૌખ્યમામોક્ષતઃ ॥
 હ્યં તવ કથાધિકાસકલગોપિકાસંગમ ।
 સ્મરશ્રમજલાણુભિઃ સકલગાત્રજૈઃ સંગમઃ ॥૮॥

અર્થ—હે શ્રીલક્ષ્મીજીનાં સોક! હે શ્રીહરિના પ્રીતિપાત્ર પત્ની! આપની સેવા કરવાથી મોક્ષ પર્વત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તમારી સ્તુતિ ઢાણ કરી શકે? શ્રીકૃષ્ણનો શ્રીગોપીજનો સાથેનો જે સંગમ, તન્મન્ય જે કામ, તેથી ઉત્પન્ન થનાર પરિશ્રમ, તેનાથી જે જલના ખિંદુઓ, તેણે કરીને તેમના સર્વ શરીરનાં અવયવોનો જે આપની સાથે સંબંધ થયો છે તેથી કરીને આ આપની કથા સર્વથી આધક છે.

સાર—શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્ર સાથે સર્વાશયી આપ અતન્ય ભક્તવાળાં છે. ૮.

તવાષ્ટકમિદં મુદા પઠતિ સૂરસૂતે સદા ।
 સમસ્તદુરિતક્ષયો ભવતિ વૈ મુકુન્દે રતિઃ ॥
 તયા સકલસિદ્ધયો મુરરિપુશ્વસંતુષ્યાતિ ।
 સ્વભાવવિજયો ભવેદ્વદતિ વલ્લભઃ શ્રીહરેઃ ॥૯॥

અર્થ—શ્રીવલ્લભ કહે છે કે, હે સૂર્યના પુત્રિ! તમારું આ અષ્ટક (આઠ શ્લોકનું સ્તોત્ર) હર્ષથી નિરંતર જે પાઠ કરશે, તેના સર્વ પાપનો ક્ષય થશે. અને તેની શ્રીમુકુન્દવિષે નક્કી પ્રીતિ થશે. અને તે પ્રીતિથી સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થશે. શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થશે. કામાદિક સ્વાભાવિક દોષોથી વિજય પામશે.

ષોડશ ગ્રંથ.

૯

૯. સાર—શ્રી મહાપ્રભુજી છેલ્લા શ્લોકમાં પોતાનું નામ આપીને શ્રીયમુનાજીની પ્રાર્થના કરેછે. આ ઉપરથી પોતે જાણે ભક્તિથી શ્રીયમુનાજી પાસે દીનતા જણાવતા હોય તેમ જણાય છે. આ યમુનાષ્ટક ગ્રંથમાં કરેલી શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ સર્વ સિદ્ધિ-યોને પ્રાપ્ત કરેછે. સિદ્ધિઓ* આઠ છે, યમુનાજી સકલ (આઠે) સિદ્ધિયોના હેતુ રૂપ છે. શ્રીમદ્ ભગવાને શ્રી યમુનાજીને આઠ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય આપ્યું છે. ૧ સકલસિદ્ધિ હેતુતા, ૨ ભગવદ્ ભક્તિની વૃદ્ધિ કરવી, ૩ ભક્તિમાં થતાં વિઘ્નો દૂર કરવાં, ૪ ભગવાનના છ ધર્મનો સંબંધ કરાવવો, ૫ ભક્તોના દોષનું વારણ કરવું, ૬ પોતાના ભક્તોને વ્રજભક્તની પેઠે ભગવાનના કૃપાપાત્ર કરવા, ૭ ભક્તોના દેહને સેવોપયોગી બનાવવા, અને ૮ પ્રભુશ્રમજલ-કણુનો સંબંધ કરાવવો. આ સર્વના સૂચન અર્થે આ ગ્રંથમાં આઠ શ્લોક છે. સ્વભાવ વિજય શબ્દથી આ ઠેકાણે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર એ દેહમાં વસેલા છ શત્રુઓથી ભક્તનો જય થાય છે એમ સૂચન છે. અર્થાત્ દુષ્ટ સ્વભાવની નિવૃત્તિ થાયછે, એમ સમજવું. કારણ કે “જીવો સ્વભાવથી દુષ્ટ હોય છે.” એવો એમનો અભિપ્રાય આગળ “બાલબોધ” ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ છે, માટેજ “સ્વભાવવિજય” શબ્દ શ્રીઆચાર્યજીએ મૂક્યો હોય એમ ભાસેછે.

ઈતિ શ્રીયમુનાષ્ટક સમાપ્ત.

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરાચિતં । શ્રીયમુનાષ્ટકસ્તોત્રં સંપૂર્ણમ્ ॥

* અણિમા મહિમા ચૈવ, ગરિમા લઘિમા તથા ।

પ્રાપ્તિઃ પ્રાક્રામ્યમીશિત્વં વશિત્વં ચાષ્ટ સિધ્ધયઃ ॥

અણિમા (અતિ ઝીણાપણું), મહિમા (અતિ મોટાપણું), ગરિમા (વજનદારપણું), લઘિમા (હલકાપણું), પ્રાપ્તિ (મેળવવાપણું), પ્રાક્રામ્ય (ધમ્મજા ભંગ ન થવાપણું), ઇશિત્વ (ઈશ્વરતા-સ્થાવર જંગમ બંનેપર હુકમ ચાલવાપણું), અને વશિત્વ (વશ રહેવાપણું) એ આઠ સિદ્ધિયો છે.

૧૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

॥ અથ બાલબોધઃ ॥ (૨)

અનુષ્ટુપ છંદ *

નત્વા હરિં સદાનન્દં સર્વસિદ્ધાન્તવિગ્રહમ્ ॥
બાલપ્રબોધનાર્થાય વદામિ સુવિનિશ્ચિતમ્ ॥૧॥

અર્થ—સદાનન્દ શ્રીહરિને પ્રણામ કરીને, બાલકાને બોધ થવામાટે સારી રીતે વિચાર કરેલા સિદ્ધાંતના સ્વરૂપને હું જણાવુંછું.

સાર—શ્રી મહાપ્રજ્ઞ પોતાના સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ જણાવે છે. સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ જણાવતી વખતે શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણાદિક કરવું વિગેરે શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે તેથી તેમ કરી નીચે પ્રમાણે પોતાના મત પ્રતિપાદન કરે છે. મંગળાયરણમાં હરિ શબ્દ વાપરવામાં ભક્તનાં દુઃખને હરનાર તથા અંથ સમાપ્તિ થવામાં આવતાં વિધને હરનાર એવો હેતુ છે. ૧.

ધર્માર્થકામમોક્ષારખ્યાશ્ચત્વારોઽર્થા મનીષિણામ્।
જીવેશ્વરવિચારેણ દ્વિધા તેહિ વિચારિતાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—વિદ્વાનોએ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચાર પુરુષાર્થો, જીવ અને ઈશ્વરના વિચારથી બે બે પ્રકારના વિચારેલા છે.

* આ છંદના દરેક ચરણમાં ૮ અક્ષર આવે છે. એમાં બીજા અક્ષર મેળ છદોનો પેઢો ગણનો નિયમ નથી. તથાપિ દરેક પદમાં પાંચમો લઘુ અને છઠો ગુરુ અને સમપદે (બીજા તથા ચોથા ચરણમાં) સાતમો લઘુ તથા વિષમ પદે (પહેલા ત્રીજા પાદમાં) પ્રાયઃ સાતમો ગુરુ અક્ષર હોવો જોઈએ એવો નિયમ છે. ઈવીશ્વર દલપતરામે એનું લક્ષણ આપું બાંધ્યું છે :—

“પાંચમે લઘુતા તોલો, ગુરુ છટ્ટો લખ્યો ગમે;
બીજે ચોથે પદે બોલો, શ્લોકમાં લઘુ સાતમે.”

બોડશ મંથ.

૧૧

સાર—ધર્મ એટલે પુણ્ય. અર્થ એટલે ધનસંપત્તિ. કામ એટલે ભોગ અને મોક્ષ એટલે મુક્તિ. આ પ્રમાણે ચાર પુરુષાર્થ જાણવા. આ ચાર પુરુષાર્થ જીવવિચારિત તથા ઈશ્વરવિચારિત આ બેદથી બે પ્રકારના છે. ૨.

અલૌકિકાસ્તુવેદોક્તાઃ સાધ્યસાધનસંયુતાઃ ॥
લૌકિકાઋષિભિઃપ્રોક્તાસ્તથૈશ્વરશિક્ષયા ॥૩॥

અર્થ—સાધ્ય અને સાધન આ બે ભેદવાળા વેદમાં કહેલા તે અલૌકિક છે એમ જાણવું. અને તે ઈશ્વર વિચારિત છે. અને ઈશ્વરની આજ્ઞાથી ઋષિયોએ કહેલા તે જીવવિચારિત છે. તે લૌકિક છે. એમ જાણવું.

સાર—સાધ્ય એટલે સ્વર્ગ વિગેરે અને સાધન એટલે યજ્ઞાદિક કર્મો. ૩.

લૌકિકાંસ્તુ પ્રવક્ષ્યામિ વદાનાદ્યાયતઃ સ્થિતા ॥
ધર્મશાસ્ત્રાણિ નીતિશ્ચ કામશાસ્ત્રાણિ ચ ક્રમાત્ ॥

અર્થ—લૌકિક (પુરુષાર્થો)ને હું આહીં યથાર્થ રીતે કહું છું. કારણ કે ઈશ્વરવિચારિત તો વેદમાં નિર્ણીત છે, માટે તેનો નિર્ણય કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ધર્મશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, અને કામશાસ્ત્ર આ ક્રમથી—

સાર—ધર્મ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાના ઉપાયો ધર્મશાસ્ત્રમાં રખડાવ્યા છે, અર્થ પુરુષાર્થ સિદ્ધિના ઉપાયનું નીતિશાસ્ત્રમાં નીરપણું કરેલું છે, અને કામ પુરુષાર્થની સિદ્ધિનો માર્ગ કામશાસ્ત્રમાં કથ્યો છે માટે એ ત્રિવર્ગ સાધક ત્રણે જાતનાં શાસ્ત્રો તૈયાર છે, અને તેમાંથી નિર્ણય પણ ઝાઝો સંદેહ વાળો નથી. પરંતુ ચોથો

૧૨

શ્રીમદ્ વૃક્ષભાચાર્યજીકૃત

જે મોક્ષ પુરુષાર્થ તે સિદ્ધ કરવાનાં જુદાં જુદાં શાસ્ત્રો મોક્ષશાસ્ત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ નથી અને જે છે તેમાં પણ તેનો સંદેહ રહિત નિર્ણય દેખાતો નથી માટે તે નિર્ણય આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવે છે. ૪.

ત્રિવર્ગસાધકાનીતિ ન તન્નિર્ણય ઉચ્યતે ॥

મોક્ષે ચત્વારિશાસ્ત્રાણિ લૌકિકે પરતઃસ્વતઃ ॥૫॥

અર્થ—ઉપર કહેલા ત્રણ શાસ્ત્ર ધર્મ, અર્થ તથા કામ ને સિદ્ધ કરનારા છે. એ પ્રસિદ્ધ છે. માટે તેનો નિર્ણય અહીં કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હવે બાકી રહ્યા લૌકિકમાં મોક્ષ તે શાસ્ત્રનો નિર્ણય અમો કરીએ છીએ. આ મોક્ષ લૌકિકમાં બે પ્રકારનો છે. એક સ્વતોમોક્ષ અને બીજો પરતોમોક્ષ. તેમાં એક એક મોક્ષમાં બે મોક્ષ શાસ્ત્ર છે. એટલે જુમલે ચાર શાસ્ત્ર છે.

સાર—કપિલમુનિકૃત સાંખ્ય શાસ્ત્ર અને પતંજળી મુનિકૃત યોગશાસ્ત્ર એ બે સ્વતોમોક્ષ દર્શક શાસ્ત્રો છે. શિવજીદ્વારે મોક્ષ પ્રતિપાદન કરનાર શૈવશાસ્ત્ર અને વિષ્ણુ દ્વારે મોક્ષ પ્રતિપાદક વૈષ્ણવશાસ્ત્ર એ બે પરતોમોક્ષ સૂચક શાસ્ત્રો છે. એમ કુલ મોક્ષ સિદ્ધિ માટે ચાર શાસ્ત્રો છે તેમાં પણ સ્વતોમોક્ષના બે વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે અને પરતોમોક્ષના બે સંદેહવાળાં છે માટે તે સંબંધી આ ગ્રંથમાં નિર્ણય વર્ણવાય છે. ૫.

દ્વિધા દ્વે દ્વે સ્વતસ્તત્ર સાંખ્યયોગૌ પ્રકીર્તિતૌ ॥

ત્યાગાત્યાગવિભાગેન સાંખ્યે ત્યાગઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥

અર્થ—સ્વતોમોક્ષના બે પ્રકાર આ છે ૧. ત્યાગ અને ૨. અત્યાગ. આ બેદથી સાંખ્ય તથા યોગશાસ્ત્ર કહેલાં છે. સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં મોક્ષનું સાધન સર્વ વસ્તુમાત્રનો ત્યાગ એ જણાવેલું છે.

૧. પોતાથી સિદ્ધ.

૨. બીજાના આશ્રયથી થનારો.

ષોડશ ગ્રંથ.

૧૩

સાર—સાંખ્ય દર્શન તથા યોગ દર્શન પ્રસિદ્ધ છે માટે વિસ્તાર પૂર્વક ખુલાસો તેમાં જોઈ લેવો. ૬.

અહન્તામમતાનાશે સર્વથા નિરહંકૃતૌ ॥

સ્વરૂપસ્થો યદા જીવઃ કૃતાર્થઃ સ નિગદ્યતે ॥૭॥

અર્થ—હું અને મારાપણું તદ્દન મટી જાય અને અહંકાર રહિત જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે તે જીવ કૃતાર્થ થયો એમ કહેવાય છે.

સાર—સ્વતઃ મુક્તિના પ્રકારમાં અહંતા મમતા છૂટવી એ પેહેલો પ્રકાર છે. અને આ વિચાર સાંખ્ય શાસ્ત્રને આધારે છે એમ જાણવું. કટલાએક માણસો ઉપર પ્રમાણે કૃતાર્થ થયેલા મનુષ્યને જીવનમુક્ત તરીકે વર્ણવે છે. ૭.

તદર્થ પ્રક્રિયા કાચિત્ પુરાણેઽપિ નિરૂપિતા ॥

ઋષિભિર્બહુધા પ્રોક્તા ફલમેકમવાહ્યતઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—આ જીવનમુક્ત થવાની પ્રક્રિયા (રીત) પુરાણોમાં ઋષિ લોકોએ ઘણે ઘણે પ્રકારે કહેલી છે. પણ તેનું ફળ એક મોક્ષરૂપ છે.

સાર—પુરાણોમાં ઋષિયોએ સાંખ્ય શાસ્ત્રનું વર્ણન કીધું છે તેમાં કટલાકે ૨૬ તત્ત્વ માન્યાં છે, કટલાકે ૨૫ તત્ત્વ ગણ્યાં છે અને કટલાકે ૧૭ તત્ત્વ કહ્યાં છે એમ જુદે જુદે પ્રકારે તત્ત્વની સંખ્યા ગણી છે તથાપિ ફળતો સર્વનું એકજ એટલે આત્મા શિવાય સર્વનો પરિત્યાગ તથા સ્વરૂપાવસ્થાનાત્મક મોક્ષ એજ વર્ણવ્યું છે. ૮

અત્યાગ યોગમાર્ગો હિ ત્યાગોઽપિ મનસૈવ હિ ॥

યમાદયસ્તુકર્તવ્યાઃ સિદ્ધેયોગે કૃતાર્થતા ॥૯॥

૧૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

અર્થ—ત્યાગના અભાવમાં યોગમાર્ગથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. (તનથી) ત્યાગ યોગ જોડે સિદ્ધ થતો નથી, માટે મનથી ત્યાગ કરવાનીજ જરૂર છે. અને યમ નિયમાદિ મનના નિશ્ચલપણને માટે કરવા. એમ કરતાં યોગસિદ્ધિ થતાંજ કૃતાર્થપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

સાર—મોક્ષ મળવાનો બીજો પ્રકાર એ છે કે યોગશાસ્ત્રોક્ત યમનિયમાદિ પાળવા. કારણ આગળજ જણાવ્યું છે કે ત્યાગ કરવો તે ત્યાગ મનઃ પૂર્વક કરવો. તો જ્યાંસૂધી મનનો નિગ્રહ થયો નથી ત્યાંસૂધી તો તે ત્યાગનો અસંભવજ છે. માટે શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે યમનિયમો પાળવા, કે જેના પ્રતિપાલનથી મનનો નિગ્રહ થાય છે. યમ. ૧ નિયમ. ૨ આસન ૩ પ્રાણાયામ. ૪ પ્રત્યાહાર—ઈન્દ્રિયનિરોધ. ૫ ધારણા ૬ ધ્યાન. ૭ સમાધિ. ૮ આ આઠ યોગ શાસ્ત્રનાં અંગો છે. ઉપરનાં અંગો સિદ્ધ થવાથી મનનો નિગ્રહ થાય છે. ૯.

પરાશ્રયેણ મોક્ષસ્તુ દ્વિધા સોઽપિ નિરૂપ્યતે ॥

બ્રહ્મા બ્રાહ્મણતાં યાતસ્તદ્રૂપેણ ચ સેવ્યતે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—પરતોમોક્ષમાં પણ બે પ્રકાર છે. ગુણભૂતિ બ્રહ્મા છે, તે તો બ્રાહ્મણતાને પ્રાપ્ત થયા છે. અર્થાત્ તેની ઉપાસના બ્રાહ્મણપણથી બને છે. ભૂતિરૂપે થતી નથી.

સાર—સ્વતોમોક્ષના બે ભેદ આગળ જણાવ્યા. હવે બીજો પરતોમોક્ષ છે. તે પણ બે પ્રકારનો છે. જેની અંદર બ્રહ્માજી બ્રાહ્મણતાને પ્રાપ્ત થઈ તે રૂપથી ઉપાસના કરવાલાયક થયા છે. ૧૦

તે સર્વાર્થા ન ચાદ્યેન શાસ્ત્રં કિંચિદુદીરિતમ્ ॥

અતઃશિવશ્ચ વિષ્ણુશ્ચ જગતો હિતકારકૌ ॥ ૧૧ ॥

ષોડશ અંય.

૧૫

અર્થ—ચાર પુરુષાર્થ બ્રહ્માથી સિદ્ધ નથી. બ્રહ્માએ કાંઇક કાંઇક શાસ્ત્ર નિરૂપણ કર્યું છે, કે જેનાથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ છે. હવે બાકી રહ્યા શિવજી તથા વિષ્ણુ જેઓ જગતના હિતકારક છે. ૧૧.

वस्तुनः स्थितिसंहारौ कार्यौ शास्त्रप्रवर्तकौ ॥

ब्रह्मैव तादृशं यस्मात्सर्वात्मकतयोदितौ ॥૧૨॥

निर्दोषपूर्णगुणता तत्तच्छાસ્ત્રે તયોઃ કૃતા ॥

ભોગમોક્ષફલે દાતું શક્તૌ દ્વાવપિ યદ્યપિ ॥૧૩॥

भोगः शिवेन मोक्षस्तु विष्णुनेति विनिश्चयः ॥

लोकेऽपि यत्प्रभुर्भुक्ते तन्न यच्छति कर्हिचित् ॥

अतिप्रियाय तदपि दीयते क्वचिदेव हि ॥૧૪॥

અર્થ—ત્રણ શ્લોકનો સાથે સંબંધ છે તેથી ત્રણે શ્લોકનો અર્થ સાથેજ. વસ્તુભાત્રની સ્થિતિ અને સંહાર કરવો આ જેઓ-નું કાર્ય છે. એવા તે બેઉ શાસ્ત્રના પ્રવર્તક છે. બ્રહ્મજ તેવી જાત-નું છે કે જથી તે બેઉને સર્વાત્મકપણાથી કહેલા છે. તે તે શાસ્ત્રમાં તે બેઉ દેવો માટે દોષરહિત પૂર્ણ ગુણવાળાપણું જણાવેલું છે. ભોગ અને મોક્ષ આ બેઉને આપવાને જોડે બેઉ સમર્થ છે તથાપિ શિવજીથી ભોગની પ્રાપ્તિ અને વિષ્ણુથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ નિશ્ચય છે. જગત્માં પણ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે જે ચીજ રાજાને ખાવા પીવાની હોય તે બીજાને ન મળે તથાપિ જો તે ચીજને માંગનારો રાજાને અત્યંત પ્રિય હોય તો કદાચિત્ તેને પણ મળે.

સાર—મૂલ પુરુષ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના રૂપથી જોતાં બેઉ દેવો તેમના લક્ષ્ત જે માગે તે આપવા ને સમર્થ છે. જેમ સન-

૧૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

કાદિક વિગેરેને શિવજી તરફથી જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ થએલી છે. વિષ્ણુ તરફથી અંબરીષાદિકને ભોગની પ્રાપ્તિ થએલી છે. પરંતુ સાધારણ નિયમ એવો છે કે શિવજી તરફથી ભોગ અને વિષ્ણુ તરફથી મોક્ષ, જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. શૈવ અને વૈષ્ણવ માર્ગના બે શાસ્ત્ર આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. ૧૨-૧૩-૧૪.

નિયતાર્થપ્રદાનેન તદીયત્વં તદાશ્રયઃ ॥

પ્રત્યેકં સાધનં ચૈતત્ દ્વિતીયાર્થેમહાંશ્રમઃ ॥૧૫॥

અર્થ—નિયમિત અર્થના પ્રદાનથી (યથાર્થ રીતે અર્પણથી) તદીયત્વ એટલે તે દેવનું સેવકપણું અને તદાશ્રય એટલે તે દેવનો આશ્રય સિદ્ધ થાય છે. પ્રત્યેક માર્ગમાટે આ ઉપર કહેલાં (તદીયત્વ અને તદાશ્રય)જ તેની પ્રાપ્તિમાટે સાધન છે. અને બીજો અર્થ જે મોક્ષ તેનેમાટે ધણેજ શ્રમ ઊઠાવવો પડે છે.

સાર—હવે ભોગ મોક્ષની પ્રાપ્તિનેમાટે પ્રકાર કહે છે, જે કાંઈ આપણની સત્તાની ચીજ હોય તેનું યથાયોગ્ય પ્રીતિપૂર્વક નિવેદન કરવું અને તે દેવનોજ અંતઃકરણમાં દ્રઢ આશ્રય ધરવો કે જે કરવાથી ભોગ કે મોક્ષ મળી શકે છે. પણ જો શિવજીની ઉપાસના કરવા લાગે અને મોક્ષની ઇચ્છા કરે તો કદાચિત્ તે દેવ અત્યંત પ્રસન્ન થવાથી તે પોતાના સેવકને આપે, પણ તે મેળવતાં સેવકને અત્યંત શ્રમિત થવું પડે છે. તેમજ વિષ્ણુના પક્ષ માટે પણ સમજી લેવું. વિષ્ણુના ઉપાસકોને મોક્ષ સહેલથી મળે છે અને શિવભક્તોને ભોગ પ્રાપ્તિ સુલભ છે. ૧૫.

जीवाः स्वभावतो दुष्टा दोषाभावाय सर्वदा ॥

श्रवणादि ततःप्रेम्णा सर्वं कार्यं हि सिद्ध्यति१६

ષોડશ ગ્રંથ.

૧૭

અર્થ—જીવો સ્વભાવથી દુષ્ટ હોય છે. કામાદિક શત્રુવાળા સ્વભાવથીજ છે. માટે દોષો મટવા સાર (નિર્દોષ થવાને વાસ્તે) શ્રવણ, મનન, વિગેરે નવ પ્રકારની ભક્તિ સર્વદા કરવી. એમ કરતાં કરતાં પ્રેમભક્તિ જ્યારે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સાર—કામ (ધૃચ્છા), ક્રોધ (ધૃચ્છા ભંગ થતાં ઉપજતો ગુસ્સો), લોભ (ગમે તેટલું મળે તોપણ સંતોષ ન માનવો તે), મોહ (પદાર્થના દેખીતા ગુણોથી અંજતાં તેનું ખરું સ્વરૂપ ન ઓળખાય એવી મનોવૃત્તિ), મદ (કામ પણ પદાર્થની પ્રાપ્તિથી થતા હર્ષમાં—ગર્વથી—ખીજને પોતાથી હલકા માનવાની વૃત્તિ) અને મત્સર (એટલે અદેખાઈ, ખીજની ચટતી જોઈ મનમાં થતો ખળાપો) એ છ વિકારો જીવને સ્વાભાવિક વળગેલા હોય છે. એ દોષોને જીતી તે વિકારોની અસર જરા પણ ન થાય એવો મન અને ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ થતા સૂધી જીવમાત્ર દુષ્ટ એટલે દોષવાન ગણાય છે. સર્વદા શબ્દ આ શ્લોકમાં શ્લેષાર્થી છે. ૧ સર્વદા એટલે સર્વ સમયે—નિરંતર—નવધા ભક્તિ કરવી. ૨. સર્વ—દા સર્વ એટલે સઘળી અને દા એટલે દેનાર. એટલે ભક્તિ છે તે સર્વે સિદ્ધિઓને આપનાર છે. ૧૬.

**મોક્ષસ્તુસુલભો વિષ્ણોર્ભોગશ્ચ શિવતસ્તથા ॥
સમર્પણેનાત્મનો હિ તદીયત્વં ભવેદ્ધ્રુવમ્ ॥૧૭॥**

અર્થ—મોક્ષ તો વિષ્ણુથી સુલભ છે. ભોગશિવજીથી સુલભ છે. પણ તે જ્યારે સિદ્ધ થાય કે જ્યારે આત્માનું પણ સમર્પણ તે દેવને કરવામાં આવે અને સર્વથા તે દેવનોજ અનન્યભક્તિ કરવા ચિત્ત તત્પર થાય ત્યારે.

૧૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

સાર—જગત્માં પણ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે જો કોઈ માણસ વગર પગારે આપણે ત્યાં શુદ્ધ અંતઃકરણથી પ્રેમ રાખી પોતાનું ધરકામ મૂકી દઈને દિવસ રાત, અધરાત, ટાણે કટાણે જ્યારે આપણે હુકમ કરીએ ત્યારે તન મન ધનથી નોકરી કરે, તો આપણા અંતઃકરણમાં પણ જરૂર તે માણસ ઉપર દયા આવશેજ. અને જેમ તે માણસનું શુભ થાય તેમ આપણથી પણ જે બને તે આપણે કરવા તત્પર થઈએજ, તો જાણવાનું આ છે કે આપણા મનુષ્યપણામાં બીજાનું કલ્યાણ કરવાના આવા વિચારો પ્રાપ્ત થાય છે તોપછી જે આ જગત્ના પરમ કલ્યાણરૂપ દેવો તેમને જો આપણે અનન્યપણાથી લજીએ તો તેઓ આપણાપર કૃપા કાં ન કરે? જરૂર તેઓ દયામય હૃદયવાળા થાય છે માટે શ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે કે આત્માનું પણ તે દેવને સમર્પણ કરવું અને તેનો પરિપૂર્ણ દૃઢ આશ્રય રાખવો કે જેનાથી ફલસિદ્ધિ સિદ્ધ થાયછે. ૧૭.

अतदीयतया चापि केवलश्चेत्समाश्रितः ॥

तदाश्रयतदीयत्व बुद्ध्यै किंचित्समाचरेत् ॥ १८

स्वधर्ममनुतिष्ठन् वै भारद्वैगुण्यमन्यथा ॥

इत्येवं कथितं सर्वं नैतज्ज्ञाने भ्रમः पुनः ॥ १९ ॥

અર્થ—જે શ્લોકનો સાથે અર્થ—કદાચિત્ આત્માના નિવેદન શિવાય ફક્ત આશ્રય કરવામાં આવે તોપણ તે દેવનો આશ્રય તથા તે દેવના સેવકપણાના જાવની બુદ્ધિએ કરીને કાંઈક સારીરીતે આચરણ કરવું. તે આચરણ સ્વધર્મરૂપ જાણવું. એમ જો ન કરે તો સંસારમાં (કામાદિક પાપમાં પ્રવૃત્તિરૂપ) પાત થાય. માટે સ્વ-

પોઝશ ગ્રંથ.

૧૯

ધર્માચરણ કરવું. આ પ્રમાણે મેં બધું કહ્યું જે જાણવાથી ફરીને જન્મ નહિ થાય.

સાર—નિવેદન કર્યો શિવાય કાઢપણ દેવની ભક્તિ બની શકતી નથી. પ્રથમ તો માણસ જાતે વિચારવાનું હોય ત્યારે કાંઈ પણ સારો વિચાર આવે માટે શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરેછે શ્રીસદ્ગુરુ પાસે જઈને તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વિદ્યાભ્યાસ વિગેરે કરવો કે જેનાથી સાક્ષાત્ શ્રીપરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપનો બોધ થાય કે જે બોધથી તેમની ભક્તિ કરવાની રીતિ જાણાય. જેના જાણવાથી આત્માનું પણ નિવેદન કરવાને મનની પ્રવૃત્તિ થાય. જે પ્રવૃત્તિથી તદ્દયત્વ (તેમના સેવકપણું) અને તદાશ્રય (તેમનોજ આશ્રય) સિદ્ધ થાય. જેની સિદ્ધિથી સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિપૂર્વક સાક્ષાત્ પરમાનંદ મોક્ષ ફલની પ્રાપ્તિ થઈ આપણે કૃતાર્થ થઈએ છીએ. માટે પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણને માટે શ્રીઆચાર્યજીએ પોતાના આ “બાલ-બોધ” નામના ગ્રંથમાં જેમ બોધ કર્યો છે તેમ આપણે જે કરીએ તો જરૂર આ ભવસાગર તરીને પાર ઉતરિયે અને સર્વ સિદ્ધિઓને સહજમાં જઈને સત્વર વરિયે. પછી સર્વોત્તમ અખંડ આનંદમય પરમાત્મા પૂર્ણપુરુષના પદપદ્મ પ્રેમપૂર્વક પુનઃ પુનઃ પરમપવિત્ર હૃદય પદ્મમાં ધરિયે અને નિરંતર નિઃશેષ સુખનિવાસમાં જઈ અસાધારણ પ્રેમભક્તિપૂર્વક આનંદમાં ઠરિયે. ૧૮-૧૯.

॥ इति श्रीमद् बल्लभाचार्य विरचितो बालबोधः संपूर्णः॥ २ ॥

૨૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

॥ અથ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ॥ (૩)

આ ગ્રંથનું નામ “ સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ” છે. સિદ્ધ એટલે વાદવિવાદ કરતાં સાબીત થએલો અને અંત એટલે નિશ્ચય. અથવા સિદ્ધ એટલે સ્વતઃસિદ્ધ જે વેદ તેનો જે અંત એટલે નિશ્ચય એ રૂપી જે મોતી તેની આ માળા છે. અર્થાત્ આ ગ્રંથમાં કહેલી સર્વ બાબતો નિર્મળ અને અમૂલ્ય સિદ્ધાન્તરૂપ છે.

અનુષ્ટુપ છંદ *

નત્વા હરિં પ્રવક્ષ્યામિ સ્વસિદ્ધાન્તવિનિશ્ચયમ્॥
કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા માનસી સા પરા મતા॥૧॥

અર્થ—શ્રી આચાર્યજી જણાવે છે કે—પાપ હરણ કરનાર શ્રી હરિને પ્રણામ કરી પોતાના સિદ્ધાન્તનો નિશ્ચય સારો રીતે કહું છું. શ્રીકૃષ્ણની સેવા નિરંતર કરવી. તેમાં માનસી સેવા ઉત્તમ માનેલી છે.

સાર—ષોડશ ગ્રંથમાં આ ત્રીજો ગ્રંથ છે. એ ત્રણેનો આરંભ જોઈએ તો, યજુનાશ્લકમાં પ્રથમ નમામિ અને બાલબોધ તથા આ મુક્તાવલીના પ્રારંભે નત્વા એમ ત્રણે મોખરાના ગ્રંથની શીર-આતમાં નમન એટલે નમસ્કાર વાચક શબ્દજ છે. એમ કરવાનું કારણ એ કે કોઈ પણ કાર્યના મંગલાચરણમાં શ્રીહરિને નમન કરવાથી તે ગ્રંથ નિર્વિનિ સમાપ્ત થાય. એટલુંજ નહિ પણ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનો તો એ પાંડા સિદ્ધાન્ત છે કે નમન એજ કર્તવ્ય છે. એથી વિશેષ કંઈ પણ કરવાને મનુષ્યનું સામર્થ્ય છેજ નહિ.

* જુઓ લક્ષણ માટે પૃષ્ઠ ૧૦ ની ટીપ.

વળી વિનિશ્ચય એટલે વિશેષ રીતે—સારી રીતે કરેલો નિશ્ચય—અર્થાત્ સિદ્ધાંત. આમ જોતાં આરંભમાંજ પુનરક્તિ દીસે છે, પણ તે આ સ્થળે દોષ નથી પણ દૃઢિકરણ માટે છે. મતલબ કે આ અંથમાં જે જે વાત કહી છે તે ઘણા વિચારપૂર્વક નિશ્ચિત કરેલી છે. એમાં હવે સંશય જેવું કંઈજ નથી. એવી વાત તે કયી? તે ઉત્તરાર્ધમાં કહે છે “શ્રીકૃષ્ણની સેવા સદાય કરવી.” કૃષ્ણ એટલે કૃષ્ કહેતાં ભૂ—સત્—અને ણ એટલે આનંદ અર્થાત્ સદાનંદ પરબ્રહ્મ તેની સેવા હમેશાં કરવી. એ સેવા બે પ્રકારની હોય છે, એક સાધનરૂપ બીજી ફલરૂપ. તેમાં જે ફલરૂપ એટલે માનસી સેવા છે તે ઉત્તમ સેવા જાણવી. ૧.

चेतस्तत्प्रवणं सेवा तत्सिद्ध्यै तनुवित्तजा ॥

ततः संसारदुःखस्य निवृत्तिर्ब्रह्मबोधनम् ॥૨॥

અર્થ—ભગવચ્ચરણ સાથે ચિત્તનું જે વશવાર્તપણું તેનું નામ સેવા. અને તે સેવાની સિદ્ધિ થવામાટે તનુજ અને વિત્તજ સેવા કરવી. તેથી સંસાર દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. અને બ્રહ્મસ્વરૂપનો બોધ થાય છે.

સાર—નિરંતર શ્રીકૃષ્ણમાંજ આપણા ચિત્તનું જે એકાગ્રપણાથી વશીભૂત થવું તેનું નામ સેવા. મતલબ કે ક્ષણમાત્ર શ્રી હરિચરણથી ચિત્ત દૂર ન જઈ શકે તેવાપણું તેનું નામ સેવા. તે સેવા કેમ સિદ્ધ થાય? તેને માટે ઉપાય કહે છે. એક તનુજ અને બીજી વિત્તજ. શરીરથી અને તે તનુજ અને દ્રવ્યથી અને તે વિત્તજ સેવા. એ કરવાની જરૂર જાણવી કેમકે એ બંને સાધન પ છે. તે થવાથી ફળરૂપ ઉત્તમ માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે. કે જેથી બ્રહ્મસ્વરૂપનો યોગ્ય બોધ કહેલો છે અને જે સેવાથી આ સંસાર-

૨૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત્

ના અહતા મમતાવાળા જન્મ મરણનાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો માત્ર ટપેછે. ૨.

परं ब्रह्म तु कृष्णो हि सच्चिदानन्दकं बृहत् ॥
द्विरूपं तद्धि सर्वं स्यादेकं तस्माद्विलक्षणम्॥३॥

અર્થ—પરબ્રહ્મ તો શ્રીકૃષ્ણજ છે. અક્ષરબ્રહ્મ સત ચિત્ અને આનંદાત્મક છે. તે અક્ષર બ્રહ્મના બે સ્વરૂપ છે. એક આ સંપૂર્ણ જગત્ અને બીજું જગત્થી વિલક્ષણરૂપ છે.

સાર—શ્રી આચાર્યજી કહે છે પરમાત્મા—પરમેશ્વર—પરબ્રહ્મ જે કહો, તે આ જગત્ના પ્રભુ એક પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણજ છે. અને ખૂણત્ એટલે અક્ષરબ્રહ્મ તેનાં બે સ્વરૂપ છે એક તો આ જગત્રૂપ. અને બીજું આ જગત્થી વિલક્ષણરૂપ આ પ્રમાણે બે રૂપવાળું અક્ષરબ્રહ્મ બાણું. ૩.

अपरं तत्र पूर्वस्मिन्वादिनो बहुधा जगुः ॥
मायिकं सगुणं कार्यं स्वतन्त्रं चेति नैकधा॥४॥

અર્થ—જગત્રૂપી જે તેનું પૂર્વ રૂપ તેમાં વાદીઓનું અનેક પ્રકારેથી કથન છે. કાઈએક કહેછે કે આ જગત્ માયિક છે; કાઈ કહેછે સગુણ છે; કાઈનો મત એવો છે કે કાર્ય છે; તેમજ કાઈનો મત જગત્ સ્વતંત્ર છે. એમ અનેક પ્રકારે વાદીઓ કહેછે.

સાર—માયાવાદીઓ આ જગત્ને માયિક એટલે માયાથી થયેલું અને ખોટું છે એમ કહેછે. સાંખ્ય મતવાળાઓ આ જગત્ સગુણ છે એટલે સર્વાદિક ગુણવાળું છે એમ કહેછે. નૈયાયિકા કહેછે કે પૃથ્વી જલ વિગેરેના પરમાણુના કાર્યરૂપ છે. મીમાંસા મતવાળાઓ કહેછે કે આ જગત્ સ્વતંત્ર એટલે કારણવિના બનેલું છે. એમ અનેક પ્રકારે આ જગત્નું સ્વરૂપ બોલાય છે. ૪.

તદેવૈ તત્ પ્રકારેણ ભવતીતિ શ્રુતેર્મતમ્ ॥
 દ્વિરૂપં ચાપિ ગંગાવજ્ઞેયં સા જલરૂપિણી ॥૫॥

અર્થ—તે અક્ષર બ્રહ્મ આ જગત્સ્વયં થયું છે. આ પ્રમાણે
 વેદનો સિદ્ધાંત છે, પ્રપંચસ્વ અને તદ્બિન્નસ્વ એ બે પ્રકારથી
 અક્ષરબ્રહ્મનાં પણ બે રૂપ છે. જેમ જલરૂપી ગંગાજીના બે સ્વરૂપ
 છે તેમ તેમાં એક જલરૂપી આધિભૌતિક સ્વરૂપ.

સાર—જે જલરૂપી ગંગા વૃદ્ધિ ક્ષયપણને સાધારણ રીતે જ-
 ણાવે છે. તે આધિભૌતિકસ્વ અને તેથી જુદું અધ્યાત્મકસ્વ છે. ૫.

માહાત્મ્યસંયુતા નૃણાં સેવતાંભુક્તિમુક્તિદા ॥
 મર્યાદામાર્ગવિધિના તથા બ્રહ્માપિ બુદ્ધ્યતામ્ ॥૬॥

અર્થ—બીજું સ્વરૂપ મહાત્મ્ય સહિત તીર્થ દેવતાત્મક (આ-
 ધ્યાત્મિક) છે તે. જે મર્યાદામાર્ગની વિધિથી સેવન કરનાર જનોને
 ભુક્તિ(ભોગ) મુક્તિ(મોક્ષ)ને આપે છે. તેમ બ્રહ્મસ્વરૂપને પણ જણાવે.

સાર—ગંગાજીના દૃષ્ટાંતથી બ્રહ્મનું પણ સ્વરૂપ સમજી દેયો.
 ગંગાના ત્રણ રૂપ ગણ્યા છે. ૧ આધિભૌતિક, ૨ આધ્યાત્મિક અ-
 ને ૩ આધિદૈવિક. આધિભૌતિક જે જળરૂપી પ્રથમ કહ્યું તે. આ-
 ધ્યાત્મિક એટલે તીર્થસ્વ. જેનાં સ્નાન પૂજાદિ વિધિથી શાસ્ત્રોક્ત
 ધર્મ સિદ્ધ થાય છે તે. એ ગંગાજીનું જળ એક પાત્રમાં ભરી ગમે
 ત્યાં લઈ જઈને તે વડે સ્નાન કરીએ તો તીર્થસ્નાનનું ફળ થતું
 નથી. પાત્રનું જળ ગંગાજળ કહેવાય અં પણ શાસ્ત્રમાં જે મહા-
 ત્મ્ય છે તે ગંગાના પ્રવાહનું છે. પ્રવાહનું જળ અને બહાર કાઢે-
 લું જળ એ બે જેમ ગંગાજળના જ ભેદ છે, તેમ પ્રપંચ એટલે જ-
 ગત્ અને તેથી જુદું એમ બે અક્ષરબ્રહ્મનાં રૂપો જાણવાં. ૫.

૨૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

તત્રૈવ દેવતામૂર્તિર્ભક્તયા યા દૃશ્યતે ક્વચિત્ ॥
ગંગાયાં ચ વિશેષેણ પ્રવાહાભેદબુદ્ધયે ॥૭૥

અર્થ—તે ગંગાજી વિષે વિશેષે કરીને પ્રવાહ સાથે અભેદ બુદ્ધિ રાખનારને ભક્તિયે કરીને જે કોઈ દેવતાની મૂર્તિ ક્યારેક પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે દેવીની મૂર્તિ તો ભક્તનેજ પ્રત્યક્ષ થશે ખીન્નને તો નહિજ થાય. તથાપિ સર્વ જનો ગંગાજલમાં યથેષ્ટ સ્નાન પાનાદિક કરેજ છે. અને શાસ્ત્રવિધિથી પાપાદિકની નિવૃત્તિ અને જલશ્રેષ્ઠ્ય (ખીન્ન જલો કરતાં ઉત્તમતા) સિદ્ધજ છે. ૭.

પ્રત્યક્ષા સા ન સર્વેષાં પ્રાકામ્યં સ્યાત્તયા જલે ॥
વિહિતાચ્ચફલાત્તદ્વિ પ્રતીત્યાપિ વિશિષ્યતે ॥૮॥

અર્થ—જે આધિદૈવિક એટલે દેવતારૂપ ગંગાજી સર્વને પ્રત્યક્ષ નથી. તથાપિ ગંગાજીના સ્થાનભૂત જળમાં તેમનું પ્રાકામ્ય એટલે ભક્તની અત્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક તીવ્ર ઇચ્છાથી તેને પ્રત્યક્ષ થવાંપણું છે. અને તેનો અનુભવ થયાથી, શાસ્ત્રમાં તેનું જે ફળ કહ્યું છે તે અંતઃકરણમાં વિશેષતા દેખાય છે. ૮.

યથા જલં તથા સર્વં યથા શક્તા તથા બૃહત્ ॥
યથા દેવી તથા કૃષ્ણસ્તત્રાપ્યેતદિહોચ્યતે ॥૯॥

અર્થ—જેમ જલ તેમ સર્વ જેમ શક્ત તથા બૃહત્ ॥ જેમ મહાત્મ્ય સહિત તીર્થરૂપ—સામર્થ્ય—ગંગા તેમ અક્ષરબ્રહ્મ. જેમ દેવતારૂપ ગંગાદેવીની પ્રતિમા (મૂર્તિ) તેમ શ્રીકૃષ્ણ છે. તથાપિ આ પ્રમાણે અહીં આ કંઈક વિશેષ કહેવામાં આવે છે. ૯.

જગત્તુ ત્રિવિધં પ્રોક્તં બ્રહ્મવિષ્ણુશિવાસ્તતઃ ॥
દેવતા રૂપવત્પ્રોક્તા બ્રહ્મણીત્યં હરિર્મતઃ ॥૧૦ ॥

પેાડશ અંય.

૨૫

અર્થ—જગત્ ત્રણ પ્રકારનું કહેલું છે. તે માટે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવજી, આ ગુણોના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ પણ કહ્યા છે, આ ત્રિગુણાત્મક વ્યવહાર બ્રહ્મવિષે છે અને આધિદેવિક સ્વરૂપી શ્રી હરિ માનેલા છે.

સાર—સાત્વિક, રાજસ, તામસ આ ત્રણ ગુણોવાળું આ જગત્ છે. તેમાં તે તે ગુણોના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ પણ અનુક્રમે ત્રણજ છે. રજોગુણાદિનો જે આ સર્વ વ્યવહાર તે બ્રહ્મમાં રહેલો છે અને પરબ્રહ્મ (શ્રીહરિ) આધિદેવિક સ્વરૂપે માનેલા છે. ૧૦.

**કામચારસ્તુ લોકે ઽસ્મિન્ બ્રહ્માદિભ્યો ન ચાન્યથા
પરમાનન્દરૂપે તુ કૃષ્ણે સ્વાત્મનિ નિશ્ચયઃ ॥૧૧॥**

અર્થ—આ લોકમાં વિષયની પ્રાપ્તિ બ્રહ્માદિક દેવતાઓથી થાય છે. બીજા પ્રકારે થતી નથી. પરમાનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણ વિષે સ્વસ્વરૂપનો આત્મા તરીકે નિશ્ચય છે. ૧૧.

અતસ્તુ બ્રહ્મવાદેન કૃષ્ણે બુદ્ધિર્વિધીયતામ્ ॥

આત્મનિ બ્રહ્મરૂપે તુ છિદ્રાવ્યોમ્નીવ ચેતનાઃ ॥૧૨॥

અર્થ—એટલા માટે બ્રહ્મવાદ કરીને શ્રીકૃષ્ણ વિષે બુદ્ધિને બ્રહ્મસ્વરૂપી આત્માને વિષે આકાશમાં જેમ છિદ્રો તેમ જગત્માં જીવો જણાય છે.

સાર—આકાશમાં મેઘાદિકની ઉપાધિથી નાના પ્રકારનાં છિદ્રોની પ્રતીતિ થાય છે. તેમજ અવિદ્યા-અજ્ઞાન-રૂપ ઉપાધિથી અક્ષરબ્રહ્મમાં ચેતનરૂપ જીવો પ્રતીત થાય છે. ૧૨.

ઉપાધિનાશે વિજ્ઞાને બ્રહ્માત્મત્વાવબોધને ॥

ગંગાતીરસ્થિતો યદ્વદેવતાં તત્ર પश्यતિ ॥ ૧૩ ॥

૧ શ્રી કૃષ્ણ પરબ્રહ્મરૂપ છે એ વેદાંતશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતથી.

૨૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

અર્થ—પ્રભ છે તેજ આ આત્મા છે એમ સ્વરૂપનો બોધ થયાથી અવિધાનો નાશ થાય છે જેમ ગંગાતીર ઉપર રહેલો માણસ ગંગામાં રહેલી તેની દેવતા તેને જુવેછે તેમ. ૧૩.

તથા કૃષ્ણં પરંબ્રહ્મ સ્વસ્મિન્ જ્ઞાની પ્રપચ્યતિ ।
સંસારી યસ્તુ ભજતે સ દૂરસ્થો યથા તથા ॥૧૪॥

અર્થ—તેમજ જ્ઞાની માણસ છે તે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણને પોતાને વિષે સારી રીતે જુવે છે. અને સંસારી (અજ્ઞાની) જે ભજે છે તે દૂરસ્થિત માણસ જેમ ગંગાજીનું ભજન કરે તેમ જાણવું. ૧૪.

અપેક્ષિતજલાદીનામભાવાત્તત્ર દુઃસ્વભાક્ ॥

તસ્માચ્છ્રીકૃષ્ણમાર્ગસ્થો વિમુક્તઃ સર્વલોકતઃ ॥૧૫॥

અર્થ—દૂરસ્થિત એટલે આધે ઊભેલા જનને અપેક્ષિત જલાદિની પ્રાપ્તિના અભાવથી તેમાં દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. તે માટે શ્રીકૃષ્ણ પ્રાપ્તિનો જે માર્ગ તેમાં સ્થિત થવાથી સર્વ લોકથી વિમુક્ત થાય છે. અથવા સર્વ લોકથી વિમુક્ત થઈને શ્રીકૃષ્ણ પ્રાપ્તિનો જે માર્ગ તેમાં સ્થિત રહેવું.

સાર—સર્વ લૌકિક વ્યવહાર ત્યાગ કરીને ઈવળ શ્રીકૃષ્ણને શરણે જવું. ૧૫.

આત્માનંદ સમુદ્રસ્થં કૃષ્ણમેવ વિચિંતયેત્ ॥

લોકાર્થીં ચેદ્ભજેત્કૃષ્ણં ક્ષિપ્તો ભવતિ સર્વથા ॥૧૬॥

અર્થ—આત્માનંદ સમુદ્રમાં રહેલાં શ્રીકૃષ્ણનું જ સદા ચિંતન કરેછે. લોકાર્થીં થઈને જો શ્રીકૃષ્ણને ભજે તો તેમ ભજનાર જરૂર ક્લેશવાળો છે.

સાર—જેમ સંસારીનું દૃષ્ટાંત આપી જણાવ્યું તેમ નાના

ષોડશ ગ્રંથ

૨૭

પ્રકારનાં લૌકિક સુખો માટે જો શ્રીકૃષ્ણને ભજે તો તે ભજન કરનાર દુઃખી થાય છે, માટે તેમ ન કરવું. કેવળ મુમુક્ષુ એટલે મોક્ષની ઈચ્છાવાળા થવું. ૧૬.

ક્ષિપ્તોऽપિ ચેદ્ભજેત્કૃષ્ણં લોકો નश्यति सर्वथा ।

જ્ઞાનાભાવે પુષ્ટિમાર્ગીં તિષ્ઠેત્પૂજોત્સવાદિષુ ।૧૭।

અર્થ—દુઃખવાળો યદિને પણ જો શ્રીકૃષ્ણને ભજે તો જરૂર તેનો લોક (વ્યવહાર) નાશને પ્રાપ્ત થાય. જ્ઞાની ન થયો હોય તો પુષ્ટિમાર્ગી ભક્ત ભગવાનની સેવા કથાદિકમાં સ્થિત થઈને રહે. ૧૭.

મર્યાદાસ્થસ્તુ ગંગાયાં શ્રીભાગવત તત્પરઃ ॥

અનુગ્રહઃ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક इति स्थितिः।૧૮।

અર્થ—મર્યાદા માર્ગમાં રહેલો માણસ ગંગાતટ વિષે શ્રી ભાગવતને પરાયણ થઈને રહે. કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવાનનો અનુગ્રહ જ નિયામક છે.

સાર—અર્થાત્ જ્યાંસૂધી ભગવદનુગ્રહ થતો નથી ત્યાંસૂધી પુષ્ટિમાર્ગનો અધિકારી થતો નથી. માટે ગંગાદિક તીર્થ સ્થળોમાં રહીને શ્રી ભાગવતને પરાયણ થવું. ૧૮.

उभयोस्तु क्रमेणैव पूर्वोक्तैव फलिष्यति ॥

જ્ઞાનાધિકો ભક્તિમાર્ગે એવં તસ્માન્નિરૂપિતઃ।૧૯।

અર્થ—પરંતુ બેઉના ક્રમે કરીને જ પૂર્વ ઉક્તિથી જ ફળશે. ભક્તિમાર્ગ જ્ઞાનથી અધિક છે તેથી એમ નિરૂપણ કરેલું છે.

સાર—એક મર્યાદામાર્ગ અને બીજો પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ. આ બે માર્ગમાં જ્યારે પ્રભુનો અનુગ્રહ થશે ત્યારે જ પુષ્ટિભક્તિરૂપ ફળને પ્રાપ્ત થવાશે. તેથી મર્યાદામાર્ગનું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાનથી પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે. માટે આ ક્રમથી નિરૂપણ કરેલું છે. ૧૯.

૨૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

મક્તયમાવે તુ તીરસ્થો યથા દુષ્ટૈઃ સ્વકર્મભિઃ ॥

અન્યથાભાવમાપન્નસ્તસ્માત્સ્થાનાન્ન નશ્યતિ ૨૦

અર્થ—કાંઠા ઉપર રહેલો માણસ જેમ પોતાનાં દુષ્ટ કર્મો-
એ કરીને ભક્તિના અભાવથી ઉલટા ભાવને પ્રાપ્ત થયેલો અને તે
તે સ્થાનથી નાશને પ્રાપ્ત થાય.

સાર—જેમ કાંઈએક માણસ જલાશયના કાંઠા ઉપર ઊભો
હોય પણ તેને ત્યાં તૃણાદિકથી ઢંકાઈ રહેલું જલ દેખાતું નથી.
તેમજ ભક્તિહીન જે માણસ તેને પોતાનાં કરેલાં અયોગ્ય કર્મોથી
સર્વત્ર વ્યાપક શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપનો બોધ થતો નથી. અને દેહદ્વિ-
કથી ઢંકાઈ રહેલો તે રહે છે. તે તેથી ભક્તિ પણ પ્રાપ્ત નથી થ-
તી અને પોતાના સુખ સાડ નાના પ્રકારની યોનીઓમાં પોતાનાં
અવળાં કર્મોથી ભમી ભમીને દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૦.

एवं स्वशास्त्रसर्वस्वं मया गुप्तं निरूपितम् ।

एतद्बुद्ध्वा विमुच्येत पुरुषःसर्वसंशयात् ॥૨૧॥

અર્થ—એ પ્રમાણે છાનું રહેલું સ્વશાસ્ત્રનું સર્વસ્વ મેં નિ-
રૂપણ કર્યું. જે જાણીને સર્વ સંશયથી પુરુષ મુક્ત થાય.

સાર—શ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે કે આ ઉપર પ્રમાણે
અમારા શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત લોકોએ જાણી લેવો અને કે જે જાણવા-
થી પુરુષ સર્વ સંદેહોથી રહિત થશે. આ સ્થળે પુરુષ શબ્દથી સ્ત્રી
અને પુરુષ બંને જાણવાં કેમકે જે જીવ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરે તે જી-
વનેજ વેદાંતમાં પુરુષ કહે છે. ૨૧.

આ પ્રમાણે શ્રી વલ્લભાચાર્ય વિરચિત સિદ્ધાંત મુક્તાવલીનું
ભાષાંતર સંપૂર્ણ થયું.

इति श्रीवल्लभाचार्य विरचिता सिद्धांत मुक्तावली समाप्ता ॥ ૩ ॥

પોણશ અંક

૨૯

॥ અથ પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદા ભેદઃ ॥ (૪)

અનુષ્ઠપ.

પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા વિશેષેણ પૃથક્પૃથક્.

જીવદેહક્રિયાભેદૈઃ પ્રવાહેણ ફલેન ચ ॥ ૧ ॥

વક્ષ્યામિ સર્વસંદેહા ન ભવિષ્યંતિ ચચ્છુતેઃ ।

મક્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ॥૨॥

બે શ્લોકનો સાથે સંબંધ હોવાથી બેનો અર્થ—પુષ્ટિ-માર્ગ, પ્રવાહમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગ આ ત્રણે માર્ગો જુદાં જુદાં જીવ, દેહ અને ક્રિયાના ભેદથી, પ્રવૃત્તિ અને ફલથી, ભિન્ન ભિન્ન કેહેવામાં આવેછે. જે જાણવાથી સર્વ જાતના સંદેહો નષ્ટ થશે. પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદા આ ત્રણ માર્ગમાં પ્રથમ પુષ્ટિમાર્ગ જેને શાસ્ત્રમાં (ભક્તિમાર્ગ) જાણાવેલો છે—તેથી પુષ્ટિમાર્ગનો નિશ્ચય થાય છે.

સાર—શ્રી મહાપ્રભુજીએ આ પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા નામના અંકમાં ત્રણ પ્રકારના માર્ગો તથા તેનાં જીવો, દેહો તથા ક્રિયાઓ વિગેરેનું વર્ણન કરેલું છે. તેમાં પેહેલો માર્ગ પુષ્ટિમાર્ગ જાણવો. જેનું વર્ણન શાસ્ત્રમાં નિશ્ચયવાળું દેખાય છે. અને જેનાં જ્ઞાનથી ત્રિવિધ માર્ગથી થનારા સંદેહો દૂર થઈ રહેશે. ૧-૨.

દ્વૌ ભૂતસર્ગાવિત્યુક્તેઃ પ્રવાહોઽપિ વ્યવસ્થિતઃ ।

વેદસ્ય વિદ્યમાનત્વાન્મર્યાદાપિ વ્યવસ્થિતા ॥૩॥

અર્થ—પ્રાણિની ઉત્પત્તિ બે પ્રકારની છે. એમ ગીતાજીમાં કહેલું છે જે ઉપરથી પ્રવાહમાર્ગ વ્યવસ્થાવાળો છે. અને વેદની વિદ્યમાનતાથી મર્યાદામાર્ગ પણ વ્યવસ્થાવાળો સ્પષ્ટ છે.

સાર—શ્રીકૃષ્ણે જગત્ની ઉત્પત્તિ ગીતાજીના સોળમાં અધ્યાયમાં દ્વી ભૂતસર્ગો લોકેઽસ્મિન્દૈવ આસુર એવ ચ ॥ આ શ્લોકમાં બે પ્રકારની જાણવેલી છે. જેમાં પેહેલી સૃષ્ટિ દેવી અને બીજી અસુરી આ પ્રમાણે કહેલી છે. તેમાં જેમ નદીના પ્રવાહમાં કાષ્ટ તુણાદિ તણાઈ જાય છે તેમજ અસુરી જીવોની વ્યવસ્થા બને છે. અને દેવી સૃષ્ટિને ચાલવા માટે વેદ પોતે વર્ણાશ્રમ મર્યાદાને જાણાવે છે તેથી મર્યાદા સ્પષ્ટ છે. આ ઉપરથી પ્રવાહમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગ સ્પષ્ટ સમજી લેવા. ૩.

कश्चिदेव हि भक्तो हि यो मद्रक्त इतीरणात् ।

सर्वत्रोत्कर्षकथनात्पुष्टिरस्तीति निश्चयः ॥ ૪ ॥

અર્થ—કામકામ ભક્ત મારા સ્વરૂપને યથાયોગ્ય જાણે છે ઇત્યાદિ ઉત્કર્ષ ધણે ઠેકાણે કહ્યો છે જેમકે શ્રીભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે જની ઉપર ભગવાન દયા કરે છે, “તેની ખુદ્ધિ લૌકિક વૈદિક માર્ગથી બહાર થઈ જાય છે.” ઇત્યાદિ કહેલું છે, માટે ઉત્કર્ષ કથનથી પુષ્ટિમાર્ગનો નિશ્ચય થાય છે.

સાર—શ્રીમદ્ ભાગવત, ભગદ્ગીતા વિગેરે ઘણા ઘણા અંશોમાં પુષ્ટિમાર્ગ જાણવેલો છે. આ ઠેકાણે કાંઈને શંકા થાય કે પુષ્ટિમાર્ગ, મર્યાદામાર્ગમાં કાં ન આવી જાય? કારણ કે વેદ જે માર્ગમાં મર્યાદારૂપ થયો તે માર્ગ ઉત્તમ કહેવાય, તો પછી પુષ્ટિમાર્ગની પણ તેમ વ્યવસ્થા કાં નહિ, ખુલાસો—પુષ્ટિમાર્ગ, મર્યાદામાર્ગથી ભિન્ન છે. કારણ ભગવાનેજ પોતે પોતાના મુખથીજ આજ્ઞા કરી છે કે “હું વેદજ્ઞાનથી પ્રસન્ન થતો નથી; હું તપશ્ચર્યાના આચરણથી પ્રસન્ન થતો નથી; તેમ નહીં યજ્ઞયાગાદિ ક્રિયાઓથી પણ; નહિ દાનાદિક કરવાથી પણ; ઇત્યાદિ કહી કહીને પરિણામમાં આ-

બોડશ ગ્રંથ.

૩૧

મં જણાવ્યું કે અનન્ય લક્ષિતથી હું પ્રસન્ન થાઉં છું.” આમ એક-
જ ઠેકાણે નહીં પણ ઠેકઠેકાણે લાગવત, ગીતાજી, નારદપંચરાત્ર,
મહાભારત ઇત્યાદિ ધણા ધણા ગ્રંથોમાં આ અનન્ય લક્ષિતમાર્ગ
(પુષ્ટિમાર્ગ-અનુગ્રહમાર્ગ) સ્પષ્ટ સુપ્રસિદ્ધ છે. માટે પ્રવાહમાર્ગ
મર્યાદામાર્ગ આ બેય માર્ગથી પુષ્ટિ લક્ષિતમાર્ગ જુદોજ છે એ-
મ જણવું. ૪.

न सर्वोऽतः प्रवाहाद्भिभिन्नो वेदाच्च भेदतः ।
यदा यस्येति वचनान्नाहं वेदैरितीरणात् ॥ ५ ॥
मार्गेकत्वेऽपि चेदंत्यौ तनू भक्त्यागमौ मतौ ।
न तद्युक्तं सूत्रतो हि भिन्नो युक्त्या हि वैदिकः॥६॥

અર્થ—માટે પ્રવાહથી અને વેદથી બેય માર્ગથી પુષ્ટિમાર્ગ
ભિન્ન છે. જુદાં જુદાં લાગવત ગીતાજી વિગેરેનાં વચનો છે. માટે
પરસ્પર જુદાજ છે. કદાચિત્ માર્ગ ત્રયને એકપણું આવે, તોપણ
પ્રવાહમાર્ગને અને મર્યાદામાર્ગ ને લક્ષિતમાર્ગનું આગમપણું (લક્ષિત
પ્રાપ્તિનું સાધનપણું) થાય. તેથી તેનું અંગપણું સિદ્ધ થાય આમ
જે કહેવું તેપણુ યોગ્ય નથી. કારણ કે લક્ષિતસૂત્રમાં લક્ષિતથી મુ-
ક્તિ કહેલી છે. પ્રવાહમાં તો મુક્તિ છેજ નહિ તેથી પ્રવાહ ભિ-
ન્નજ છે. શ્રી ગોપીજનો વિગેરેને વૈદિક સંસ્કારવિના પરમ લક્ષિત
પ્રસિદ્ધ છે. ઇત્યાદિ યુક્તિઓથી વૈદિકમાર્ગ જુદો છે. તેનાં અંગ-
પણું તેમને નથી. એમ સમજવું. ૫-૬.

जीवदेहकृतीनां च भिन्नत्वं नित्यता श्रुतेः ।
यथा तद्वत्पुष्टिमार्गे द्वयोरपि निषेधतः ॥ ७ ॥

અર્થ—જીવપણામાં, દેહમાં અને ક્રિયામાં પરસ્પર ત્રણે મા-

૩૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

ર્ગને જુદાઈ છે. એમ શ્રુતિ પ્રતિપાદન કરેછે. અને પુષ્ટિમાર્ગમાં એય માર્ગનો નિષેધ છે.

સાર—પ્રવાહીજીવ આસુરી હોય છે. ભગવદ્ભજનથી તે-
ઓનો દેહ પ્રતિકૂલતાને ધારણ કરેછે. અને પરજનોને પોતાના
સ્વાર્થ માટે પીડા પણ ઉત્પન્ન કરવી ઇત્યાદિ તે આસુરી જીવોની
ક્રિયાઓ હોય છે. તેમજ મર્યાદા જીવો દૈવી સંજ્ઞાને ધારણ કરેછે.
વૈદિક ધર્મની સાથે અનુકુલતા ધરાવનારા તેમના દેહો હોય છે; ય-
જ્ઞાદિક કર્મરૂપ તેઓની ક્રિયા બનેછે. પુષ્ટિમાર્ગના જીવો પણ દૈવી
હોયછે. અને જ્યોત્સ્નાને કાંઈ જાતના ફલની લૌકિક અલૌકિક ભગ-
વચ્ચરણ આસક્તિ શિવાય અન્ય ઇચ્છાજ હોતી નથી. ભગવદા-
સક્તિરૂપ તેમની ક્રિયા જણાય છે. અને તદનુકૂલ (ભગવદ્ભજન-
નને લાયક ફલ) તેઓનો દેહ હોય છે. આ પ્રમાણે જેમ માર્ગત્રય-
માંજ ભેદ છે તેમજ સર્વત્ર ભેદ સ્પષ્ટ સમજ લેવો. તેથી આ વાત
સિદ્ધ થાય છે કે પરસ્પર કાંઈ કાંઈને સંબંધ નથી. ૭.

પ્રમાણભેદાદિત્તો હિ પુષ્ટિમાર્ગો નિરૂપિતઃ ।

સર્ગભેદં પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપાંગક્રિયાયુતમ્ ॥૮॥

અર્થ—પ્રમાણ ભેદથી પુષ્ટિમાર્ગ જુદાજ કહ્યો છે. હવે
સ્વરૂપ, અંગ અને ક્રિયા તેવાંજો સર્ગનો ભેદ કહુંછું. ૮.

ઈચ્છામાત્રેણ મનસા પ્રવાહં સૃષ્ટવાન્ હરિઃ ।

વચસા વેદમાર્ગં હિ પુષ્ટિં કાયેન નિશ્ચયઃ ॥૯॥

અર્થ—શ્રીહરિએ પોતાની ઇચ્છાથી એટલે મનથી પ્રવાહને
ઉત્પન્ન કર્યો. અને વચનથી વેદમાર્ગને અને શરીરથી પુષ્ટિમાર્ગને
ઉત્પન્ન કર્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. ૯.

મૂલેચ્છાતઃ ફલં લોકે વેદોક્તં વૈદિકેઽપિ ચ ।

કાંચેન તુ ફલં પુષ્ટૌ ભિન્નેચ્છાતોઽપિ નૈકતા ॥૧૦॥

અર્થ—પોતાની ઇચ્છાથી પ્રવાહી જીવોને ફલ થાય છે. માર્યાદાદિકાને વેદમાં કહ્યા પ્રમાણે ફલ થાય છે. અને પુષ્ટિમાર્ગિયોને પોતાના આનંદાત્મક દેહથી ફલ ઉત્પન્ન થાય છે. માર્યાદિકાને તથા પુષ્ટિમાર્ગિયોને ફલમાં તફાવત પડે છે. એકતા થતી નથી. અર્થાત્ જુદા જુદા જીવોને ઈશ્વરની ઇચ્છાથીજ એક જ રીતનું કર્મ કર્યા છતાં ફળ જુદું જુદું પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૦

તાનહં દ્વિષતો વાક્યાદ્વિન્ના જીવાઃપ્રવાહિણઃ ।

અત એવેતરૌ ભિન્નૌ સાંતૌ મોક્ષપ્રવેશતઃ ॥૧૧॥

અર્થ—ગીતાજીમાં (અધ્યાય ૧૬ શ્લોક ૧૯) ભગવાને આજ્ઞા કરી છે કે જેઓ પરનો દ્વેષ કર્યા કરે છે ઇત્યાદિક અધમ કર્મોના કરનારાઓને હું આસુરી યોનિમાં નાખું છું, આ વાક્યથી પ્રવાહી જીવો જુદાજ છે. માટેજ આ પ્રવાહી જીવોથી મોક્ષને પામનારા બે માર્ગવાળા જીવો (માર્યાદિક તથા પુષ્ટિ જીવ) જુદા છે. ૧૧.

તસ્માજ્જીવાઃ પુષ્ટિમાર્ગે ભિન્ના એવ ન સંશયઃ ।

ભગવદ્ગુપ્તસેવાર્થં તત્સૃષ્ટિર્નાન્યથા ભવેત્ ॥૧૨॥

અર્થ—તેથી પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવો ભિન્નજ છે, એમાં સંશય નથી. ભગવત્સ્વરૂપની સેવામાટે તે જીવોને ભગવાને ઉત્પન્ન કર્યા છે. શિવાય ખીજું કારણ નથી. ૧૨.

સ્વરૂપેનાવતારેણ લિંગેન ચ ગુણેન ચ ।

તારતમ્યં ન સ્વરૂપે દેહે વા તત્ત્રિક્યાસુ વા ॥૧૩॥

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યશ્રુત

પોડશ ગ્રંથ.

૩૫

અર્થ—પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીભગવાનજ દ્વિરૂપ છે. તે ગુણ અથવા સ્વરૂપ તેના ભેદથી તેઓને દ્વિ પ્રકટ થઈને દ્વિરૂપ થાયછે. ૧૭.

આસક્તૌ ભગવાનેવ શાપં દાપયતિ ક્વચિત્ ।

અહંકારેઽથવા લોકે તન્માર્ગસ્થાપનાય હિ ૧૮

અર્થ—કાંઈ વખતે પુષ્ટિમાર્ગી અથવા મર્યાદામાર્ગી જીવ લોકમાં આસક્ત થાય તો અથવા અહંકાર વધે તો જીવને ઉત્તમ માર્ગમાં સ્થાપન કરવાસર કાંઈ તરફથી શાપ પણ અપાવી દેછે. ૧૮.

ન તે પાષણ્ડતાં યાન્તિ ન ચ રોગાદ્યુપદ્રવા : ।

મહાનુભાવાઃ પ્રાયેણ શાસ્ત્રં શુદ્ધત્વહેતવે ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—પછી તે જીવો પાષણ્ડપણાને પ્રાપ્ત થતા નથી તેમ મોટા મોટા રોગોથી પણ પીડિત થતા નથી. ઘણુંકરીને મોટી સત્તાવાળા તેઓ શાપરૂપ શિક્ષાથી શુદ્ધ થઈ જાય છે. ૧૯.

ભગવત્તારતમ્યેન તારતમ્યં ભજન્તિ હિ ।

વૈદિકત્વં લૌકિકત્વં કાપાટ્યાત્તેષુ નાન્યથા ૨૦

અર્થ—ભગવત્કૃત ગ્રંથપણું તથા નીચપણું સ્વીકારેછે. પરંતુ વૈદિકપણું તથા લૌકિકપણું કેવળ આચરણ માત્ર હોય છે. સંસારના વ્યવહાર માટે વસ્તુતઃ (ખરૂં જોતાં) તેઓ સંકલ્પ દ્વિરૂપિત મનવાળા હોય છે. અંતઃકરણ પૂર્વક નાના પ્રકારનાં દ્વિની ધમ્મજીવાળા હોતા નથી. ૨૦.

વૈષ્ણવત્વં હિ સહજં તતોઽન્યત્ર વિપર્યયઃ ।

સંબન્ધિનસ્તુ યે જીવાઃ પ્રવાહસ્થાસ્તથાપરે ॥ ૨૧ ॥

૩૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

વર્ષણીશબ્દવાચ્યાસ્તે તે સર્વે સર્વવર્ત્મસુ ।
 ક્ષણાત્સર્વત્વમાયાન્તિ રુચિસ્તેષાં ન કુત્રચિત્ ૨૨
 તેષાં ક્રિયાનુસારેણ સર્વત્ર સકલં ફલમ્ ।
 પ્રવાહસ્થાન્પ્રવક્ષ્યામિ સ્વરૂપાઙ્ગક્રિયાયુતાન્ ૨૩
 જીવાસ્તે હ્યાસુરાઃ સર્વે પ્રવૃત્તિં ચેતિ વર્ણિતાઃ ।
 તે ચ દ્વિધા પ્રકીર્ત્યન્તે હ્યજ્ઞદુર્જ્ઞવિભેદતઃ ॥૨૪॥

ચાર શ્લોકનો સાથે અર્થ—વૈષ્ણવપણું સ્વાભાવિક હોય છે, તે શિવાય બીજે ઠેકાણે ઉલટાપણું જણાય છે. તેથી ભગવદનુગ્રહીત (ભગવાને જેની ઉપર દયા કરી હોય તેવા)ની સાથે તેઓ સંબંધ રાખેછે. બીજાની સાથે નહીં. હવે બીજા જે જીવો પ્રવાહમાં ચાલનારા તેઓનું નામ શાસ્ત્રમાં ચર્ષણી આમ કહેલું છે. તે જીવો સર્વ માર્ગમાં થોડી થોડી વાર સર્વપણાને પ્રાપ્ત થાય પણ તેઓનો રૂચિ ક્યાંય પણ નથી હોતી. તેથી તેઓને તેમનાં કર્મ પ્રમાણે ફલ થાય છે. પ્રવાહમાં રહેલા જીવોનાં સ્વરૂપ, અંગ અને ક્રિયાઓ કહું છું. તે જીવો બધા આસુરો હોય છે. ગીતાજીમાં જેઓનું વર્ણન કરેલું છે. એક તો અજ્ઞ^૧ અને બીજો દુર્જ્ઞ^૨ આલેક્ષી તેઓ બે પ્રકારના હોય છે. ૨૧ થી ૨૪.

દુર્જ્ઞાસ્તે ભગવત્પ્રોક્તા હ્યજ્ઞાસ્તાનનુ યે પુનઃ ।
 પ્રવાહેઽપિ સમાગત્ય પુષ્ટિસ્થસ્તૈર્નયુજ્યતે ॥ ૨૫ ॥
 સોઽપિ તૈસ્તત્કુલે જાતઃ ।
 કર્મણા જાયતે યતઃ ॥ ૨૬ ॥

૧ અજ્ઞાણ. ૨ સ્વભાવથીજ અવળા વિચાર કરનાર.

ષોડશ અંથ.

૩૭

અર્થ—આસુરી જીવ બે પ્રકારના, જે ઉપર કહી આ-
વ્યા. તેમાં બીજો જીવ જે દુર્જ તેનો વૃત્તાંત ગીતાજીમાં વિસ્તારથી
કહ્યો છે. તેને દુર્જ જાણવો અને બીજો અજ્ઞ જીવ હોય છે તે સ્વ-
ભાવથી અજાણ જ હોવાને લીધે બીજાની આજ્ઞાને કરવાવાળો
બને છે. કર્મથી જો કે હીન કુલમાં જન્મ્યો હોય તોપણ જે કુલ-
માં જન્મ લીધો તે કુલનું તે ઉત્તમ જીવ અધમ કર્મ નજ કરે,
પુષ્ટિમાર્ગીય જીવ ભિન્ન માર્ગીયોની સાથે જોડાતો નથી.

સાર—યવનજાતિમાં પણ તેવા દાખલા મળી આવે છે. તેમ
ચાંડાલાદિ જાતિમાં પણ પ્રસિદ્ધ દાખલાઓ દેખાય છે. ડાઘ કર્મ
સંયોગથી નીચ જાતમાં જન્મ મળે પણ પોતે જીવ ઉત્તમ માર્ગનો
હોય તો ત્યાં પણ તે બાધકતાને પ્રાપ્ત થતો નથી. કુંભારના કરમાં
કનક કદાચિત્ પ્રાપ્ત થયું તોપણ ડાઘ જાતની હાનિ તેને થતી
નથી. આ પ્રમાણે આચાર્યજીએ પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદા આ ત્રણ
માર્ગનો તથા તે માર્ગના જીવોનો સ્વરૂપથી, દેહથી અને ક્રિયાથી
ભેદ જણાવ્યો. જેના જ્ઞાનથી મનુષ્ય સર્વ સંદેહના અભાવને પ્રા-
પ્ત થાય છે. ૨૫-૨૬.

॥ इति श्रीबलभाचार्य विरचितः पुष्टिप्रवाहमर्यादाभेदः समाप्तः ॥

॥ અથ સિદ્ધાન્તરહસ્યમ્ ॥ (૫)

અનુષ્ટુપ.

શ્રાવણસ્યામલે પક્ષે એકાદશ્યાં મહાનિશિ ।
સાક્ષાદ્ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ—શ્રાવણ માસના શુક્લ પક્ષમાં એકાદશીને દિવસે મ-
ધરાતે સાક્ષાત્ (પ્રત્યક્ષ) ભગવાને જે કહ્યું છે તે અક્ષરે અક્ષર કહે-
વામાં આવે છે. ૧. *

બ્રહ્મસંબન્ધકરણાત્સર્વેષાં દેહજીવયોઃ ।
સર્વદોષનિવૃત્તિર્હિ દોષાઃ પંચવિદાઃ સ્મૃતાઃ ॥૨॥

અર્થ—બ્રહ્મસંબંધ કરવાથી દેહ જીવ બંધેના સર્વ દોષોની
નિવૃત્તિ થાય છે. તે દોષો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ૨.

સહજા દેશકાલોત્થા લોકવેદનિરૂપિતા ।
સંયોગજાઃ સ્પર્શજાશ્ચ નમન્તવ્યાઃ કથંચના ॥૩॥

* આ ઠેકાણે જૂની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં “બ્રહ્મસંબંધ” વખતે અ-
પાતો સંપૂર્ણ ગદ્યમંત્ર અક્ષરક્ષા લખેલો છે. એ મંત્ર અધિકારીએ અપરસ-
માંજ લખવાનો વિધિ છે. આ છાપેલું પુસ્તક અધિકારી તેમજ અનધિકારી
સર્વના હાથમાં સર્વ સમયે આવવાનો સંભવ હોવાથી આમાં તે છાપવામાં
આવતો નથી. એ મંત્ર શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીને શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ ની મધરા-
તે પ્રાપ્ત થએલો હોવાથી, આ સંપ્રદાયમાં દર વર્ષે ધણા સેવકો એજ દિ-
વસે, અપવાસ કરી એ મંત્રની દીક્ષા ગ્રહણ કરેછે. દીક્ષા લેતી વખતે હાથ-
ના ખોળામાં તુલસીપત્ર, શ્રીહરિને સમર્પવા માટે શિષ્ય ધરી રાખે છે, તે
ઉપરથી આ “બ્રહ્મસંબંધ” કે “બ્રહ્મસમર્પણ” દીક્ષાને “તુલસી લેવાં” એમ
ગૂજરાતમાં કહેછે.

ષોડશ અંથ.

૩૯

અર્થ—લોક તથા વેદશાસ્ત્ર નિરૂપિત તે દોષો પાંચ પ્રકારના છે. ૧ સહજદોષ. ૨ દેશજદોષ. ૩ કાલજદોષ. ૪ સંયોગજ દોષ. અને ૫ સ્પર્શજદોષ. આ દોષો આત્મનિવેદન કર્યા પછી કાઢી રીતે માનવાલાયક નથી.

સાર—સહજદોષ એટલે જન્મ સાથેજ થનારો જેમકે શૂદ્ર જાતમાં જન્મ. દેશજદોષ જેમકે મગધ દેશાદિમાં જવું વિગેરે. કાલજદોષ એટલે કલિયુગના બલથી અસત્કર્મમાં પ્રવૃત્તિ. ચોથો સંયોગજ દોષ એટલે આંડાલ વિગેરેના સંગથી થનારો દોષ. પાંચમો સ્પર્શજદોષ એટલે જલાદિકના સ્પર્શથી થનારો દોષ. ૩.

**અન્યથા સર્વદોષાણાં ન નિવૃત્તિઃ કથંચન ।
અસમર્પિતવસ્તૂનાં તસ્માદ્વિનમાચરેત્ ॥ ૪ ॥**

અર્થ—ખીજી રીતે સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ કાઢી રીતે નથી, તેથી અસમર્પિત વસ્તુનો (અણુપ્રસાદી પદાર્થનો) ત્યાગ કરવો. ૪.

**નિવેદિભિઃ સમર્પ્યૈવ સર્વં કુર્યાદિતિસ્થિતિ ।
ન મતં દેવદેવસ્ય સામિભુક્તસમર્પણમ્ ॥ ૫ ॥**

અર્થ—આત્મનિવેદન કરનારા ભગવદ્ભક્તોએ સર્વ પદાર્થ ભગવાનને અર્પણ કરીનેજ પોતાનો નિર્વાહ પ્રસાદી પદાર્થથી કરવો. આ પ્રમાણે ભક્તિમાર્ગની સ્થિતિ (રીત) છે. પણ અરધ ભાગ પ્રથમથી જુદો કાઢી લઈને પોતે તેનો ઉપયોગ કરવો અને અરધો બચેલો ભાગ ભગવાનને અર્પણ કરવો, આમ ન કરવું. ૫.

**તસ્માદાદૌ સર્વકાર્યે સર્વવસ્તુસમર્પણમ્ ।
દત્તાપહારવચનં તથા ચ સકલં હરેઃ ॥ ૬ ॥**

૪૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

અર્થ—માટે પ્રથમ સર્વકામમાં લગવાનનેજ સર્વ વસ્તુનું સમર્પણ કરવું. એકાદશ સ્કંધમાં લગવાનને અર્પણ કરેલા પદાર્થનું ગ્રહણ ન કરવું. આ જે વાક્ય છે તે બીજા માર્ગનું છે. ૬.

न ग्राह्यमिति वाक्यं हि भिन्न मार्गपरं मतम् ।

सेवकानां यथा लोके व्यवहारः प्रसिध्यति । ७।

અર્થ—લગવાનને અર્પણ કરેલ પદાર્થ ન લેવો તે જુદા માર્ગનું વચન જાણવું. આ વાક્ય દાનમાર્ગ સાથે સંબંધ રાખનાર છે. જેમ સેવાના નિર્વાહ માટે લગવાનને કાંઈ સંખ્યાબંધ દ્રવ્ય યા ગામો અર્પણ કરવામાં આવ્યા હોય, તો તે પાછાં નજ લેવાય. અને જે લેવામાં આવે તો શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. કારણ કે તે દાનમાર્ગ સાથે સંબંધ રાખનાર કાર્મિક છે. માટે આત્મનિવેદનમાં તો પોતાના આત્માનું પણ લગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે છે, તોપણ બીજી વસ્તુની તો વાતજ શી? ઉદ્ધવજી વિગેરે ભક્તોએ કરેલો સમર્પિત વસ્તુનો સ્વીકાર શ્રીભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૭.

तथा कार्यं समर्प्यैव सर्वेषां ब्रह्मता ततः ।

गङ्गात्वं सर्वदोषाणां गुणदोषादिवर्णना ॥ ૮ ॥

गङ्गात्वेन निरूप्यास्यात्तद्वदत्रापि चैव हि ॥૯॥

અર્થ—જેમ જગતમાં સેવકોનો વ્યવહાર સ્પષ્ટ પ્રસિદ્ધ છે. તેમ સર્વ પદાર્થ લગવાનને સમર્પણ કરવા. અને તેનાથી વ્યવહાર ચલાવવો. કારણ કે સમર્પણથી સર્વ પદાર્થને બ્રહ્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ દોષોને ગંગાપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ગુણ દોષોનું વર્ણન ગંગાપણાથી નિરૂપણ કરવામાં આવે છે, તેમ અહીં પણ જાણવું. ૮-૯.

॥ इति श्रीवल्लभाचार्य विरचितं सिद्धान्तरहस्यं समाप्तम् ॥

ષોડશ ગ્રંથ.

૪૧

॥ અથ નવરત્નસ્તોત્રમ્ ॥ (૬)

ચિંતા કાપિન કાર્યાનિવેદિતાત્મભિઃ કદાપી તિ।
ભગવાનપિપુષ્ટિસ્થોનકરિષ્યતિલૌકિકીચગતિં

અર્થ—આત્માનું પણ સમર્પણ કરનારા ભક્તોએ કદી પણ કાંઈ જાતની ચિંતા કરવી નહિ. અનુગ્રહમાં રહેનાર ભગવાન લૌકિક ગતિને નહિ કરે.

સાર—આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારા પદાર્થો તો સમર્પણ કરેલા છે, પરંતુ આત્મા પણ જેઓએ ઈશ્વરને આપી દીધો છે, તેવા ભક્તોએ કાંઈ જાતની ચિંતા ન કરવી. અર્થાત્ પુષ્ટિને (અનુગ્રહને) સિદ્ધ કરનાર લૌકિક ગતિ નજ કરે એમ નિશ્ચય સમજી નિશ્ચિંત રહેવું. કેમકે ભગવાનનો ભક્તોને અલૌકિક ગતિ આપવાનો સ્વભાવજ છે.

નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદૃશૈર્જનૈઃ ।

સર્વેશ્વરશ્ચ સર્વાત્મા નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ॥૨॥

અર્થ—તેવા માણસો સાથે જરૂર ભગવાનને કરેલું નિવેદન સંભારવું. સર્વના ઈશ્વર સર્વના આત્મા પોતાની ઇચ્છાથી કરશે.

સાર—ભગવદ્ભક્તો કે જેઓ પ્રથમના શ્લોકમાં કહ્યા, તેવાઓ સાથે, શ્રીકૃષ્ણને કરેલું સર્વનું નિવેદન સંભારવું. સર્વ લૌકિક પદાર્થોમાંથી ચિંતનો નિરોધ કરવો. શ્રીકૃષ્ણ સર્વ પદાર્થના દાતા, સર્વના આત્મા છે, માટે પ્રભુ આપણને જે કાંઈ જોઈશે તે સર્વ સિદ્ધ કરી આપશે એમ માની નિશ્ચિંત રહેવું. એમની પાસે કાંઈ માગવું નહિ. કારણ કે સર્વ વસ્તુ પ્રભુના ધ્યાનમાંજ છે. ઈશ્વર અંતર્યામી હોવાથી, જે લોકો ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરે છે કે અમને

૪૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

અમુક અમુક આપો, તેમ જે લોછા એવી માંગણી નથી કરતા, તે ખન્ને પ્રકારના જનોના દુહયની વૃત્તિ યથાર્થ જાણેછે. વળી પ્રાર્થના કરનારને જોઈતી ચીજ આપવી અને તેમ ન કરનારને જોઈતી વસ્તુ ત આપવી એવો કંઈ ઈશ્વરી નિયમ નથી. ભગવાન તો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ ને આપવાનું તે, માંગે કે વગર માંગે આપે જ છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલીકવાર માંગેલો પદાર્થ ઈશ્વરે ચ્છાથી પ્રાપ્ત થયાં છતાં, તે વડે ધારેલું સુખ મળતું નથી, તેવે સમયે માંગનારને પોતાની ભૂલ માલમ પડતાં નિરર્થક પસ્તાવો માત્ર થાય છે. એટલામાટે ઈશ્વર તત્વજ્ઞ આચાર્યોએ સકામ ભક્તિ કરતાં નિષ્કામ ભક્તિને શ્રેષ્ઠ અને આવશ્યક ગણી છે. ૨.

सर्वेषां प्रभुसंबंधो न प्रत्येकमिति स्थितिः ।

अतोऽन्यविनियोगेऽपिचिंताकास्वस्यसोऽपिचेत्

અર્થ—ઈશ્વરનો સંબંધ સર્વની સાથે છે. એકની સાથે છે અને એકની સાથે નહિ તેમ નથી. માટે અન્યના વિનિયોગ (ઉપયોગ)માં પણ અને જે વિષે વિનિયોગ થયો હોય તે જો પોતાનો હોય તોપણ શી ચિંતા ?

સાર—ખીજે ઠેકાણે સમર્પિત વસ્તુનો વિનિયોગ થયો હોય તોપણ યદ્વિષયક (જે સંબંધી) વિનિયોગ થયો, તે પણ જો પ્રભુ સંબંધી હોય તો તે બાબતમાં અને પોતાની બાબતમાં કાઈ જાતની ચિંતા ન કરવી. માત્ર તે વિનિયોગ પ્રભુ સંબંધી હોવો જોઈએ. ૩.

अज्ञानादथवा ज्ञानात्कृतमात्मनिवेदनम् ।

यैःकृष्णसात्कृतप्राणैस्तेषां का परिदेवना ॥४॥

અર્થ—અજ્ઞાનથી અથવા જ્ઞાનથી શ્રીકૃષ્ણને જણે આત્મ-

ષોડશ અંક.

૪૩

નિવેદન કરેલું છે, તેવા ભક્તોને અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની સાથે જેના પ્રાણો પણ પરાયણ છે તેવાઓને કયી ભતની વેદના છે? (કાઈ ભતની પણ નથી.) ૪.

**તથા નિવેદને ચિંતા ત્યાજ્યા શ્રીપુરુષોત્તમે ।
વિનિયોગેऽપિ સા ત્યાજ્યા સમર્થો હિ હરિઃ સ્વતઃ ૫**

અર્થ—તેમજ શ્રી પુરુષોત્તમ વિષયક નિવેદન ખાતે ચિંતા ન કરવી. વિનિયોગ વિષે પણ તે ચિંતા ન કરવી. કારણ કે શ્રીહરિ સર્વ સમર્થ છે.

સાર—મેં ઈશ્વરને નિવેદન કર્યું તેના શ્રીહરિએ અંગીકાર કર્યો કે નહિ તે ખાતતની પણ ચિંતા ન કરવી. તેમજ સમર્પિત વસ્તુનો પ્રભુની સેવામાં વિનિયોગ થયો. હવે આગળ સેવા માટે કેમ કરશું? તે ખાતતની પણ ચિંતા ન કરવી? શ્રીહરિ સેવા માટે તથા ભક્ત માટે સ્વતઃ સમર્થ છે. એમ સમજવું. ૫.

**લોકે સ્વાસ્થ્યં તથા વેદે હરિસ્તુ ન કરિષ્યતિ ।
પુષ્ટિમાર્ગસ્થિતો યસ્માત્સાક્ષિણો ભવતાઽખિલાઃ ૬**

અર્થ—લોકમાં તથા વેદમાં શ્રીહરિ સ્થિતિને નહિ કરશે જ્યો શ્રીહરિ પુષ્ટિમાર્ગ સ્થિત છે તે માટે. સર્વ સાક્ષી તરીકે થાઓ.

સાર—શ્રીકૃષ્ણ લૌકિક વ્યવહારને અને વૈદિક વ્યવહારને સિદ્ધ ન કરે તો તે માટે પણ ચિંતા ન કરવી. શ્રીપ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગ સ્થિત છે માટે સર્વ ભક્તજનો સાક્ષી તરેહથી બુઝો. ૬.

સેવાકૃતિર્ગુરોરાજ્ઞાઽવાધનં વા હરીચ્છયા ।

અતઃ સેવાપરં ચિત્તવિધાય સ્થીયતાં સુખમ્ ૭

અર્થ—ગુરુની આજ્ઞા રૂપ સેવા કરવી. અથવા તેમાં જો હ-

૪૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

રિની ઇચ્છાથી તેનો આધ થાય, તોપણ સેવા પર ચિત્તને રાખી સુખેથી રહેવું.

સાર—લગવસેવા શ્રીગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવી. તેમાં કદાચિત્ લગવદિચ્છાથી કાંઈ વિશેષ થાય તો (તે લગવદાજ્ઞા એવી જાતની હોય કે જેનાથી ગુરુની આજ્ઞાનો આધ થતો હોય) તો તેમ કરી પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા પરાયણ થઈ રહેવું. ૭.

**चित्तोद्वेगं विधायापि हरिर्यद्यत्करिष्यति ।
तथैव तस्य लीलेति मत्वा चिंतां द्रुतं त्यजेत् ८**

અર્થ—ચિત્તમાં ચિંતા કરીને પણ જે જે ઈશ્વર કરશે, તે તે તેની લીલા માનીને તરત ચિંતાને છોડી દેવી.

સાર—કોઈ બાબતમાં ચિંતા કરવી નહિ. તેમ કરવાથી કવલ ગ્લાનિ ઉત્પન્નથાય છે. ૮.

**तस्मात्सर्वात्मना नित्यं श्रीकृष्णः शरणं मम ।
वदद्भिरेवं सततं स्थेयमित्येव मे मतिः ॥ ९ ॥**

અર્થ—માટે સર્વાત્મપણાથી “શ્રીકૃષ્ણ મારું શરણ” “શ્રી કૃષ્ણ: શરણં મમ” આ અધાક્ષર મંત્રનો ઉચ્ચાર કરતાંજ રહેવું, એ પ્રમાણે મારી ખુદ્ધિ છે.

સાર—શ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે કે હે લગવદ્ભક્તો એકાગ્ર ચિત્તે શ્રીકૃષ્ણનેજ શરણે જઈ “શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ” આ મંત્રનેજ નિરતર જપો. આ પ્રમાણે મારી ખુદ્ધિ પહોંચે. ૯.

॥ इति श्रीवल्लभाचार्य विरचितं नवरत्नस्तोत्रं समाप्तम् ॥

પોડશ ગ્રંથ.

૪૫

॥ અથાન્તઃ કરણપ્રબોધઃ ॥ (૭)

અનુષ્ટુપ.

અન્તઃકરણમદ્વાક્યં સાવધાનતયા શૃણુ ।

કૃષ્ણાત્પરં નાસ્તિદૈવં વસ્તુતો દોષવર્જિતમ્ ॥૧॥

અર્થ—શ્રીમહાપ્રભુજી (વલ્લભાચાર્યજી) પોતાના અન્તઃકરણ પ્રતિ કહે છે. હે અન્તઃકરણ! સાવધાનપણાથી મારું વચન સાંભળ. ખરું જોતાં સર્વ દોષોથી રહિત શ્રીકૃષ્ણ શિવાય કોઈ ઉત્તમ દેવ નથી ૧.

ચાંડાલી ચેદ્રાજપત્ની જાતા રાજ્ઞા ચમાનિતા ।

કદાચિદપમાનેપિ મૂલતઃ કાક્ષતિર્ભવેત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જો ચાંડાળણી કદાચિત્ રાજપત્ની (એટલે રાજની રાણી થાય) અને તે રાજની માનીતી બને. પછી કદાચિત્ તેનું રાજ તરફથી અપમાન કરવામાં આવે તોપણ મૂળ સ્થિતિ કરતાં શી હાનિ થાય? ૨.

સમર્પણાદહં પૂર્વમુત્તમઃકિં સદા સ્થિતઃ ।

કામમાધ્મતા માવ્યા પશ્ચાત્તાપો યતોભવેત્ ૩

અર્થ—હું સમર્પણ કરવાથી અગાઉ શું સદા ઉત્તમજ હતો? પૂર્વાપેક્ષાથી મારી-જ્યી જાતની અધમતા થવાની કે જનાથી પશ્ચાત્તાપ થાય.

સાર—બ્રહ્મસમર્પણ કરવાથી કોઈ જાતની હાનિ નથી, પણ ઉલટો લાભ છે. અને સમર્પણ ન કરવાથી કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા સર્વમાં એક જાતનું અભિમાન ઉત્પન્ન થાય છે. એ અભિમાને કરીને તેનાં સારાં વા માઠાં કૃત્યો કરતા અધિકારી થાય છે. એ અ-

૪૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

ધિકાર તેની લૌકિક તેમજ વૈદિક ગતિમાં હરકત કરનાર અને અલૌકિક ગતિમાં બાધ કરનાર નીવડે છે. અને સમર્પણ કરવાથી કર્તાને તે કર્મ, ક્રિયા, પદાર્થ કાઢીને પણ પ્રત્યવાય (અડચણ) કે બાધ (બંધન) નડતાં નથી. એટલુંજ નહિ પણ તે સંબંધી અભિમાન છૂટવાથી, તે ધીમે ધીમે અલૌકિક ગતિનો અધિકારી થાય છે. ૩.

સત્યસંકલ્પતો વિષ્ણુર્નાન્યથા તુ કરિષ્યતિ ।

આજ્ઞૈવકાર્યા સતતં સ્વામિદ્રોહોઽન્યથા ભવેત્૪

અર્થ—વ્યાપક પરમેશ્વર (શ્રીકૃષ્ણ) સત્ય સંકલ્પ છે તેથી વિરૂદ્ધ આચરણ નહિ કરે. સેવક નિરંતર પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાનું પાલન કરવું. અને તેમ ન કરે તો સ્વામીનો અપરાધ કર્યો કેહેવાય. ૪.

સેવકસ્ય તુ ધર્મોઽયં સ્વામી સ્વસ્ય કરિષ્યતિ ।

આજ્ઞા પૂર્વં તુ યા જાતા ગઙ્ગાસાગર સંગમે ॥૫॥

યાપિ પશ્ચાન્મધુવને ન કૃતં તદ્વદ્યં મયા ।

દેહદેશપરિત્યાગસ્તૃતીયો લોકગોચરઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—સેવકનો તો આ ધર્મ છે કે સ્વામી પોતાના ભક્તનું શુભ કરશે આવી જાતના અનુસંધાનથી રહેવું. પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા ગંગા સાગરના સંગમ વિષે થઈ, ત્યાર પછી બીજી આજ્ઞા શ્રીમથુરાજીમાં થઈ, તે બેઉ આજ્ઞા મેં ન માની. તે આજ્ઞા આ હતી કે ગંગાસાગર સંગમ વિષેની દેહપરિત્યાગ બાબતની, મથુરાજીમાં જે આજ્ઞા થઈ તે દેશપરિત્યાગની અને ત્રીજી તો લોક પ્રસિદ્ધ છે. તે આ કે લોકનો ઉદ્ધાર કરવો. અથવા સંન્યાસ પૂર્વક દેહ ત્યાગ કરવો આ ત્રીજી આજ્ઞા. ૫-૬.

પેાડશ ગ્રંથ.

૪૭

પશ્ચાત્તાપઃ કથં તત્ર સેવકોઽહં ન ચાન્યથા ।

લૌકિકપ્રભુવત્કૃષ્ણો ન દ્રષ્ટવ્યઃ કદાચન ॥૭॥

અર્થ—હું તો સેવક છું તો પછી પશ્ચાત્તાપ તેમાં કેમ થાય ? લૌકિક સ્વામી માફક ક્યારે પણ શ્રીકૃષ્ણને જોવા નહિ. ૭.

સર્વં સમર્પિતં ભક્ત્યા કૃતાર્થોઽસિ સુખી ભવ ।

પ્રૌઢાપિ દુહિતા યદ્વત્સ્નેહાન્ન પ્રેષ્યતે વરે ॥ ૮ ॥

તથા દેહે ન કર્તવ્યંવરસ્તુષ્યતિ નાન્યથા ।

લોકવચ્ચેત્સ્થિતિર્મૈસ્યાત્કિંસ્યાદિતિ વિચારય ૯

અશક્યે હરિરેવાસ્તિ મોહં મા ગાઃ કથંચન ।

इति श्रीकृष्णदासस्य वल्लभस्य हित वचः ॥ ૧૦ ॥

चित्तं प्रति यदाकर्ण्यभक्तो निश्चिन्ततां व્રजेत् ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણને ભક્તિથી સર્વ સમર્પણ કરી આપ્યું છે.

માટે તું કૃતાર્થ છે હવે સુખી થા. સ્નેહથી જન્મ મોટી ઉમ્મરની

પુત્રીને તેને સાસરે તેના સ્વામી પાસે કાઢ ન મોકલે, તેમ આ

દેહ વિષે ન કરવું. નહિ તો સાક્ષાત ઈશ્વર તને પ્રસન્ન થશે નહિ.

લોકની માફક જો મારી સ્થિતિ (સમર્પણની) હોય તો શું થાય તે

વિચાર કર. અશક્ય (ન બની શકે તે) કાર્યમાં શ્રીહરિજ તારું શ-

રણ છે. કાઢ તરેહથી મોહને પ્રાપ્ત મથા. આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના

દાસ વલ્લભાચાર્યનું કલ્યાણરૂપ વચન ચિત્ત પ્રત્યે છે, તે સાંભળીને

ભક્ત જન નિશ્ચિંતપણાને પ્રાપ્ત થાય. ૮ થી ૧૧

॥ इति श्रीवल्लभाचार्य विरचितोन्तःकरण प्रबोधः समाप्तः ॥

૧ દેહ ત્યાગમાં.

૪૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

॥ અથ વિવેકધૈર્યાશ્રયઃ ॥ (૮)

—અનુષ્ટુપ.

વિવેકધૈર્યે સતતં રક્ષણીયે તથાશ્રયઃ ॥

વિવેકસ્તુ હરિઃ સર્વં નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ॥૧॥

અર્થ—વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય આ ત્રણે પદાર્થો નિરંતર રક્ષા કરવા લાયક છે. તેમાં વિવેક નામનો પેહેલો પદાર્થ આ કે, જે કાંઈ આ લોક સંબંધી કાર્ય યા પરલોક સંબંધી કાર્ય તે સર્વ ભગવાન પોતે પોતાની ઇચ્છાથી સિદ્ધ કરી લેશે એમ માનવું.

સાર—લક્ષ્મીનાર્ગ સિદ્ધ થવામાં વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રય આ ત્રણના સ્વરૂપ જાણવાની જરૂર છે. તેમાં પ્રથમ વિવેકનું સ્વરૂપ જાણવું છે. ભગવદ્ લક્ષ્મીએ પોતાના અંતઃકરણમાં લૌકિક અલૌકિક કાર્ય આવતાં ભગવાન સર્વ પદાર્થ પોતે પોતાની મેળે સિદ્ધ કરી લેશે, ઈત્યાદિ વિવેકવાન થવું. આ પ્રમાણે દૃઢ અંતઃકરણ રાખવું. ૧.

પ્રાર્થિતે વા તતઃકિં સ્યાત્સ્વામ્યભિપ્રાયસંશયાત્ ।

સર્વત્ર તસ્ય સર્વં હિ સર્વસામર્થ્યમેવ ચ ॥૨॥

અર્થ—કદાચિત્ આપણે કામ પડે તે વખતે ભગવાનની પ્રાર્થના કરવા લાગીએ તો તે પ્રાર્થના કરવી અયોગ્ય છે. કારણ કે ભગવાનનો અભિપ્રાય દેવાનો છે નહિ, તેની આપણને ખબર નથી. માટે જો તેમની ઇચ્છા હશે તો અનાયાસે આવી મળશે, નહિ તો પ્રાર્થના કરવી વિફલ છે, એમ સમજી લેવું. ભગવાન પોતે જ આપવા ધારે તે સર્વ બની શકે, કારણ કે પોતે સર્વ શક્તિમાન છે. માટે સર્વ કાર્ય પોતે સિદ્ધ કરશે. ૨.

ષોડશ અંથ.

૪૯

અભિમાનશ્ચ સંત્યાજ્યઃસ્વામ્યાધનિત્વભાવનાત્ ।
વિશેષતશ્ચેદાજ્ઞાસ્યાદન્તઃકરણગોચરઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—શ્રી હરિને સર્વ પદાર્થની રક્ષા માટે આપણે આપણા સ્વામીજી ઠરાવવા. અને તેમ કરીને જે કાંઈ અભિમાનનો અંકુર હોય તેનો ત્યાગ કરવો. ભગવાન્ સર્વના અંતર્યામી છે તો તેથી કાંઈ વિશેષ આજ્ઞા થાય તો આજ્ઞાનુસાર આચરણ કરવું. ૩.

તદાવિશેષગત્યાદિ ભાવ્યં ભિન્નંતુ દૈહિકાત્ ।
આપદ્વત્યાદિકાર્યેષુ હઠસ્ત્યાજ્યશ્ચ સર્વથા ॥૪॥
અનાગ્રહશ્ચ સર્વત્ર ધર્માધર્માગ્રદર્શનમ્ ।
વિવેકોયં સમારુપ્યાતો ધૈર્યં તુ વિનિરૂપ્યતે ॥૫॥

અર્થ—ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતાં વચમાં સ્વપ્રાદિદ્વારા કાંઈ પણ ભગવાનની વિશેષ આજ્ઞા થાય તો તે ભગવદ્જ્ઞાને, ગુરુની આજ્ઞા કરતાં મુખ્ય સમજીને દેહ સંબંધી લૌકિક કાર્યથી ભિન્ન અલૌકિક તે કાર્ય કરવામાં તત્પર થવું. કદાચિત્ આપત્તિ પ્રાપ્ત થાય એમ જણાય તો સેવા નિર્વાહમાટે નિયમનો હઠ છોડી દેવો. અને એ શિવાય બીજી બાબતોમાં પણ આગ્રહ છોડવો. પણ પરિણામે ધર્મ થાય, અધર્મ ન થાય, આ બાબતમાં પરિપૂર્ણ વિચાર કરતાં રહેવું. અનાગ્રહી થવું, આપત્તિમાં હઠનો ત્યાગ કરવો, ઈત્યાદિ સર્વ કરવું પડે તો હરકત નહિ પણ, આ કાર્યથી ધર્મનો ત્યાગ થશે નહિ એ બાબતનો વિચાર કરતા રહેવું. ઉપર કહેલો બાબતોથી યથા યોગ્ય સ્વરૂપવાળો વિવેક મેં કહ્યો. હવે ધૈર્યનું નિરૂપણ કરિયે છીયે. ૪-૫.

૫૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

ત્રિદુઃસ્વસહનં ધૈર્યમામૃતેઃ સર્વતઃ સદા ।

તત્રવદેહવદ્ભાવ્યં જડવદ્ગોપમાર્યવત્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ (આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક અને આધિદૈવિક)નું સહન કરવું આ કાર્યનું નામ ધૈર્ય જાણવું. આધ્યાત્મિક એટલે દેહવિકારથી તાવ વિગેરે પ્રાપ્ત થવાથી થાય તે. આધિભૌતિક એટલે દુષ્ટ પ્રાણી પદાર્થોથી થનારું અને આધિદૈવિક એટલે દૈવયોગે થતા કુદરતી ફેરફારથી પ્રાપ્ત થતાં શીત પિત્તાદિથી નીપજતું. આ ત્રણે દુઃખની નિવૃત્તિમાટે ઉપાયની ચિંતાનો વિચાર ન કરવો આનું નામ ધૈર્ય. આ ઠેકાણે શંકા થાય કે, ત્યારે તો કાંઈ રાજ રોગ થાય તો તેને મટાડવાનો ઉપાય ન કરવો ? શરીર પડી જાય તો પણ હરકત નહિ ? હાથે કરીને પ્રાણ જવા દેવા ? આ શંકાનું સમાધાન આગળના ઉત્તરાર્દ્ધમાં શ્રીઆચાર્યજી સ્પષ્ટ કરે છે કે છાશ માફક, દેહ માફક, જડ માફક, અને ગોપની સ્ત્રી માફક યઈ રહેવું.

સાર—છાશ માફક, દેહમાફક, જડ માફક અને ગોપ સ્ત્રી માફક એટલે આમ સમજવું. આ ઠેકાણે દૃષ્ટાંત શ્રી આચાર્યજી કહે છે કે દેહધારી માણસે પોતાના દેહખાતે છાશ માફક થવું. કાંઈ રાજની સ્ત્રીનો એવો ઇતિહાસ છે કે તે રાજપત્ની કાંઈ દૈવયોગથી ગોપના ઘરમાં જઈને રહી. જો કે પોતે રાજની રાણી હતી, પરંતુ પ્રારબ્ધથી તેને એક સાધારણ ગોવાળના ઘરમાં વસવું પડ્યું અને ત્યાં ગોવાળનું કાર્ય છાશ દહીં વેચવું પડતું હતું. એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે બીજી પણ ટેટલીએક ગોપીઆ સાથે એક ગામથી બીજા ગામ છાશની ગોળીઓ ભરીને, આ રાજની રાણી, જને ગોપા થવું પડ્યું હતું તે બાઈ પણ, પોતાના

પોડશ મંથ.

૫૧

મસ્તક ઉપર છાશની ગોળી ઉપાડીને બીજી ગોવાળણી સાથે એકથી બીજી ગામ રસ્તામાં હસતી હસતી વાતો કરતી જતી હતી. આટલામાં એકદમ એવો ખનાવ બન્યો કે માથા ઉપરથી પોતાની છાશની ગોળી જમીન ઉપર પડી ગઈ. પડતાં તો બધી છાશ ઢોળાઈ અને ઠીકરાની ગોળીની મોટા અવાજ થયો. આ ખનાવ જોઈ તે રાજની રાણી (ગોવાળણી વેશે) વિચાર કરીને તરત હસવા લાગી. રસ્તે જતાં બીજા પણ માણસો તથા સાથેની સાહેલિયો બધાં લોહિા વિચારમાં પડ્યાં કે આ કેમ વાડું હસતી હશે ? નુકસાનનો તો વિચાર રંચક પણ કરતી નથી. અને આનંદમાં ઊભી ઊભી હસે છે. માટે આપણે આને પૂછવું જોઈએ. તરત તે બાધને બીજી સ્ત્રીઓએ પૂછ્યું, કે અરે આ વખતે તું કેમ હસે છે ? નુકસાનનો તો કાંઈ વિચાર પણ કરતી નથી. આ અક્ષરે સાંભળતાં તો તેને વધારે વધારે હસવું આવતું ગયું. અને આખરે તે બાધ નીચે પ્રમાણે “વસંતતિલકા” શ્લોક બોલી.

હત્વા નૃપં પતિમવેક્ષ્ય મુજંગ દૃષ્ટં ।

દેશાંતરે વિધિવશાદ્ ગણિકાપિ જાતા ॥

પુત્રં પતિ સમધિગમ્ય ચિતાં પ્રવિષ્ઠા ।

શોચામિ ગોપ ગૃહિણી કથમણતક્રમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—બેહેનો સાંભળો. મારી હું શી વાત કહું ? હું

જાતે રાજની રાણી છઉં. પણ એવો ખનાવ બન્યો કે એક બીજો રાજ મને લઈ ગયો અને પોતે પોતાના જનાનામાં મને રાખી અને કેહેવા લાગ્યો કે જો તું મારી સ્ત્રી થઈ ને નહિ રહે તો હું તને જીવથી મારી નાખીશ ઈત્યાદિ કહુ વચનોથી મને દુઃખ દેવા લાગ્યો. પરંતુ “મારા પૂર્વ પતિને કાઠિએક પણ રોજ હું જીવતી હઈશ તો મળીશ.” “મરી જઈશ તો તે વાત કેમ પાર પ-

૫૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

ડશે” એમ મનમાં વિચારીને તરત હરણુ કરી લાવેલા રાજને મેં જ-
વાખ આપ્યો કે, છ માસ પછી હું આપની સ્ત્રી થઈને રહીશ. હાલ
નહિ. તે સમજી રાજએ મારું કહેવું કબૂલ રાખ્યું. મારો જ પૂર્વ
પુરુષ હતો તે એક સાધારણ રાજ હોવાને લીધે મારે માટે તે
યોગી થઈ ગયો અને મને શોધવા લાગ્યો. અહીં આ રાજને ક-
હીને એક મોટું અન્નસત્ર ચલાવ્યું અને એ અન્નસત્ર મેં મારે
હાથે દેવા માંડ્યું. થોડા વખતમાં મારો પરણેલો પતિ યોગીના
વેશમાં અન્નસત્રમાં અન્ન માટે આવી ચડ્યો. તરત મેં તેને આ-
ળખ્યો અને એકાંતમાં પરસ્પર બંધી વાતચીત કરી ગામના સી-
માડા બાહાર અમુક શિવજીનું મંદિર છે ત્યાં હું આજે રાતના
આવીશ. પણ આજે છ માસ પૂરા થયા છે. માટે રાજને મેહેલે
પણ મારે ગયા શિવાય છૂટકો નથી વિગેરે મેં મારા ધણીની સાથે
વાત ચીત્ત કરી, પછી જ્યારે રાત પડી ત્યારે રાજને તો મેં વિષ
દ્ધને જીવિત રહિત કર્યો અને જ્યાં શિવજીના મંદિરમાં આવી ત્યાં
મારો યોગી સ્વામી કાંઈ સર્પના કરડવાથી મરણને પામેલો જોયો.
આ આશ્ચર્યકારક બનાવ જોઈ દૈવ ઉપર હાથ મૂકી રાજના માણ-
સોના લયને લીધે જેમ આગળ જવાયું તેમ ચાલી. આગળ જતાં
પરદેશમાં કાંઈ વેશ્યાના હાથમાં સપડાઈ. ત્યાં મને વેશ્યાના ઘરમાં
રહેવું પડ્યું. અર્થાત્ વેશ્યા થઈ. થોડા વખતમાં આગળનો મારા
પેટનો એક પુત્ર હતો તે તરૂણ અવસ્થાવાળો હોવાથી તે એક દિ-
વસ ફરતો ફરતો જને ઘેર હું રહી હતી તે વેશ્યાને ત્યાં આવ્યો.
અવસ્થાની ઉત્તમતાને લીધે કાંઈક તેનું મન મારે વિષે લલચાયું.
પણ તેજ વખતે પ્રારબ્ધ યોગથી આ મારા સ્તનમાંથી દૂધની
ધારાઓ વહૂટી કે જે તે પુત્ર ઉપર પડી. આ બનાવ જોઈને તે
પુરુષ લજવાઈ ચાલ્યો ગયો. અને મેં વિચાર્યું કે આ પાપનો બનાવ

પોઝશ ગ્રંથ.

૫૩

કાંઈ સાધારણ ન બન્યો, માટે આપણે પીપળાનાં કાષ્ટમાં બળી
 મરવું. આખર તેમ કરતાં તો એકદમ બેશુદ્ધ થઈ ગઈ અને કાંઈ
 કાંઈ શરીરના અવયવો બળવા લાગ્યા, પણ અગ્નિનો તાપ સહન ન
 થવાથી અર્ધબળી હું બહાર આવી પડી. ત્યારે મને કાંઈ શુદ્ધ હતી
 નહિ. શુદ્ધિ આવતાં જ્યાં જોઉં છું તો (રાજની સ્ત્રી-ગોપની સ્ત્રી-
 પોતાની સાહેલીઓને કહે છે કે) તમારા ધણીઓને પાસે બેસેલા મેં
 જોયાં. જેમાંથી કાંઈ એકની સ્ત્રી થઈને ગોપની સ્ત્રી તરીકે આજે હું
 દિવસ ગુજરું છું. આ વખતે તમારી સાથે આ છાશની ગોળી વેચ-
 વામાટે આવતી હતી, તેટલા વખતમાં આ ગોળી ફૂટી ગઈ. તો
 તેથી મને વારંવાર હસવું આવે છે કે હું તે શું આ છાશનો શોક
 કરું, કે જે રાજને ઘેર હું જન્મી તે મારા માબાપનો શોક કરું, કે
 જે રાજના ઘરમાં રહી અત્યંત રાજવૈભવનો અનુભવ કરતી હતી
 હતી તેનો શોક કરું, અથવા મારા ધણીને સર્પ કરડ્યો તેને સંભા-
 રું, યા ચિતામાં પ્રવેશ કરવાલાયક પાપને મનમાં યાદ કરું, કે આ
 ગોવાળીયાના ઘરમાં રહી છું તેનું સ્મરણ કરું કે, હે બાઈઓ આ
 છાશને સંભારું. માટે કાંઈ પણ ન કરતાં જેમ મારા પ્રારબ્ધનો
 સંસ્કાર હશે તેમ બનશે એમ વિચારીને આ ગોળીઓ ફૂટતાં છાશ
 રસ્તામાં ઢોળાઈ ગઈ અને આ હું નાહી રહી તે જોઈને મને હ-
 સવું આવે છે. આ વાત સાંભળતાંજ સર્વ સાહેલીઓ અને બીજા પણ
 માણસો એકદમ ચકિત થઈ ગયાં. અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે
 અહો દેવ! શું બનાવ, આ બાઈને માથે બન્યો છે. આ દૃષ્ટાંતનો
 સાર આ ઠેકાણે આટલોજ લેવાનો છે કે પોતે રાજની સ્ત્રી છતાં
 પણ આ ટાંણે એક સાધારણ ગોપની સ્ત્રી થઈ અને ત્યાં છાશ વે-
 ચવા જતાં તે ઢોળાઈ ગઈ તો શું તેનો શોક કરવો, આપણે આ-
 પણું આખું રાજ છોડ્યું યા દૈવયોગે છૂટી ગયું તો એક છાશ

૫૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

ઢાળાઈ તેમાં તે શું શોક કરવો? તેમજ આપણે પણ આંહી આ-
ટલું સમજવાનું છે કે જે બનાવ ભગવદ્વિચ્છાથી બની આવે તેમાં
શોકાદિ ન કરવા. “જેમ ભગવાનની મરજી હશે તેમ થશે, પ્રજા
સર્વ સમર્થ છે” એમ મનમાંથી દૃઢ ધૈર્ય રાખવું. જે આ શરીર-
ને તાવ આવ્યો કે, આવવાનો હશે તો હજાર ઉપાય કરશે તોપણ
તે નહિજ અટકે અને જે ઉતરવાનો કે અટકવાનો હશે તો એક
ગંગાજલ યા નિરંતર ભગવત્પ્રસાદી પદાર્થ જેમ લેવામાં આવે છે,
તેમને તેમ લેવાથીજ અટકશે કે ઉતરશે. આ પ્રમાણે ધૈર્ય રાખ-
વાની જરૂર છે. શ્રીભગવાનને સર્વ સમર્પણ કરી આપ્યું તો પછી
દેહનો શો શોક કરવો? નજ કરવો. જડવત્ અટલે જડની માફક
જેમ કાંઈ ગાંડો માણસ હોય તે કાં ચિંતા કરેછે? તેમ આપણે
પણ ચિંતાદિ ન કરવાં. સર્વ સમર્પણ કરવાથી શ્રીહરિજ આપણું
સર્વ સિદ્ધ કરશે એમ વિવેકવાન થવું. અને ધૈર્ય રાખવું. ૬.

પ્રતીકારો યદૃચ્છાતઃ સિદ્ધશ્ચેન્નગ્રહી ભવેત્ ।

ભાર્યાદીનાં તથાન્યેષામસતશ્ચાક્રમં સહેત્ ॥૭॥

અર્થ—કદાચિત્ ભગવદ્વિચ્છાથીજ કાંઈ ઉપાય દુઃખ મટ-
વાનો સુઝી આવી લાગુ પડે તો તરત તે કામ સિદ્ધ કરવું. ના ન
પાડવી, દુઃખજ સહન કરવું એમ નહિ, તરત સ્વીકાર કરી લેવો.
અનાગ્રહી થવું. સ્ત્રી વિગેરેનો તેમજ બીજા સંબંધી લોહાનો
અને કાંઈ દુર્જન વિગેરે હોય તો તેનો પણ તિરસ્કાર સહન
કરવો. ૭.

સ્વયમિન્દ્રિયકાર્યાણિ કાયવાંમનસા ત્યજેત્ ।

અશૂરેણાપિ કર્તવ્યં સ્વસ્થાસામર્થ્યભાવનાત્ ॥૮॥

અર્થ—પોતે જાતે સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને શરીરથી, વા-

ષોડશ અંશ.

૫૫

ભ્રીશી, મનથી ત્યાગ કરે. સહનસામર્થ્યથી રહિત હોય તોપણ સામર્થ્ય હીનપણાની ભાવનાથી સહન કરવું. ૮.

અશક્યે હરિરેવાસ્તિ સર્વમાશ્રયતો ભવેત્ ।

एतत्सहनमत्रोक्तमाश्रयोतो निरूप्यते ॥ ૯ ॥

અર્થ—જે બાબત ન બની શકે તેવી હોય. અથવા જ્યાં આપણું કાંઈ ન ચાલે તેમ હોય એટલે વિવેક યા ધૈર્ય રહિત જે લોકો હોય તેમણે તો દરેક વખતે શુદ્ધ અંતઃકરણથી શ્રીહરિનેજ વચમાં રાખવા. શ્રીહરિનોજ આશ્રય કરવો. જેમ જેમ દુઃખ થાય તેમ તેમ શ્રીહરિનુંજ સ્મરણ કીર્તન કરવું. તો શ્રીહરિજ વિવેક અને ધૈર્ય આ બેઉને સિદ્ધ કરી આપશે. આ પ્રમાણે વિવેકનું અને ધૈર્યનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે આશ્રયનું સ્વરૂપ કહીએ. ૯.

ऐहिकेपारलोके च सर्वथाशरणं हरिः ।

दुःखहानौ तथा पापे भये कामाद्यपूरणे ॥૧૦॥

भक्तद्रोहे भक्त्यभावे भक्तैश्चातिक्रમે कृते ।

अशक्ये वा सुशक्ये वा सर्वथा शरणं हरिः १૧

अहंकारकृते चैव पोष्यपोषणरक्षणे ।

पोष्यातिक्रमणे चैव तथान्ते वास्यतिक્રમે ॥૧૨॥

अलौकिकमनःसिद्धौ सर्वार्थे शरणं हरिः ।

एवं चित्ते सदा भाव्यं वाचा च परिकीर्तयेत् ૧૩

अन्यस्य भजनं तत्र स्वतो गमनमेव च ।

प्रार्थना कार्यमात्रेपि ततो न્યत्र विवर्जयेत् ॥૧૪॥

૫૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

અવિશ્વાસો ન કર્તવ્યઃ સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ।
 બ્રહ્માસ્ત્રચાતકૌ ભાવ્યૌ પ્રાપ્તં સેવેત નિર્મમઃ ૧૫
 યથાકથંચિત્કાર્યાણિ કુર્યાદુચ્ચાવચાન્યપિ ।
 કિંવા પ્રોક્તેન બહુના શરણં ભાવયેદ્દરિમ્ ૧૬।
 એવમાશ્રયણં પ્રોક્તં સર્વેષાં સર્વદાહિતમ્ ।
 કલૌભક્ત્યાદિમાર્ગાદિદુઃસાધ્યાઈતિ મેમતિ ૧૭

હવે આશ્રયના સ્વરૂપ નિર્ણયમાં આઠ શ્લોકનો સાથે અર્થ છે. આ લોકમાં એટલે નિર્વાહ વિગેરે કાર્યોમાં તેમજ પારલૌકિક-એટલે પરલોક ખાતાનાં કાર્યોમાં બિલકુલ શ્રીહરિનેજ શરણે જવું એટલે શ્રીહરિજ શરણે જવા લાયક છે. એમ મનથી દૃઢ નિશ્ચય રાખવો. દુઃખની નિવૃત્તિ થવી તે ખાખતમાં, કાંઈ ભૂલ થાપથી પાપ થયું તો તેમાં, કાંઈ અસત્પુરુષથી ભય પેદા થયો તો તેમાં પોતાની મનઃકામનાની અપૂર્તિ થઈ તેમાં; અથવા કાંઈ ભક્તનો દ્રોહ થયો તે પાપ મટવા માટે, યા પોતામાં ભક્તિ કરવાની ઓછાઈ યા અભાવ હોય તો માટે, અથવા પ્રારબ્ધ યોગથી કાંઈ ભક્તો તરફથી આપણો તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો હોય તો, તે ખાતે યા કાંઈ કાર્ય આપણથી ખતી શકે તેવું હોય તો તેમાં, યા ન ખતી શકે તેવું હોય તો તેમાં, પણ શ્રીહરિનુંજ શરણ રાખવું. અર્થાત્ શ્રીહરિનેજ વચમાં રાખવા. શ્રીહરિએજ, સર્વ કર્યું, કરેછે અને કરશે. એમ ભાવના રાખવી. અહંકાર કરવામાં એટલે કાંઈ કામ અભિમાનથી કરવામાં આવે તો તેમાં, પણ પોષણ કરવાલાયક સ્ત્રી પુત્રાદિકના પોષણમાં, નહિ પોષણ કરવાલાયક દુર્જનાદિકના તિરસ્કારમાં, સ્ત્રીપુત્રાદિકથી થતા અતિક્રમમાં, શિષ્યાદિકથી થતા તિરસ્કારમાં,

ષોડશ ગ્રંથ.

૫૭

આપણું અલૌકિક મન સિદ્ધ થવામાં, વધારે તો શું કહેવું સર્વ કાર્ય-
માત્રમાં શ્રીહરિનેજ શરણે જવું. એમ મનમાં નિશ્ચય રાખવો, તથા વ-
ચનથી પણ (“શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ”) આ પ્રમાણે કહેવું. વળી ખીજ
દેવનું સર્વથા લજન ન કરવું. તેમ ખીજ દેવતા પાસે ન જવું. તેમ
કોઈ કામ ખાતે, ખીજ દેવની પ્રાર્થના પણ ન કરવી. કેવલ એક
શ્રીભગવાનનેજ સર્વ કાર્યમાં મુખ્ય કર્તા તરીકે માની તેનુંજ લજન
સ્મરણ, કીર્તન, શરણ વિગેરે કરવું. અને ભગવાનમાં કોઈ જાત-
નો અવિશ્વાસ ન રાખવો. અવિશ્વાસ સર્વથા સર્વ કાર્યમાં બધે ઠે-
કાણે બાધક છે. જેમ રાવણના પુત્ર ઈંદ્રજીતે બ્રહ્માસૂત્રી હનુમાનજીને
બાંધ્યા હતા. જ્યાંસૂધી બ્રહ્માસૂત્ર ઉપર ઈંદ્રજીત વિગેરેને વિશ્વાસ હતો ત્યાં
સૂધી તો હનુમાનજી બંધાઈ રહ્યા, પણ જ્યારે ઈંદ્રજીત રાવણાદિકના
મનમાં એમ આવ્યું કે આ પ્રબલ મોટો યોદ્ધા બ્રહ્માસૂત્રી મંત્રેલા એક
સૂતરના તાંતણાએ કેમ બંધાયલો રહેશે. જરૂર છૂટી જશે; માટે એને
મોટી મોટી સાંકળોથી બાંધ્યા, આમ જ્યારે બ્રહ્માસૂત્ર ઉપર અવિશ્વાસ
આવ્યો કે તરત હનુમાનજીને પગે ભારે સાંકળો બાંધવા લાગ્યા. હનુ-
માનજી સમજી ગયા કે આ મૂર્ખનો બ્રહ્માસૂત્ર ઉપરથી વિશ્વાસ ઊડ્યો
છે. એમ જાણી તરત તડોતડ સાંકળ તોડી નાંખી. અને ચરણ ઉ-
પાડી ચાલતા થયા અને જઈને લંકાને સળગાવી. સારાંશ આ છે કે અ-
વિશ્વાસ આવી ચીજ હોય છે. માટે ભગવાન ત્રિષેષા કોઈપણ બાબ-
તમાં અવિશ્વાસ જ્યારે પેદા થયો, કે તરતજ તે કાર્ય વ્યર્થતાને પ્રાપ્ત
થાય છે, માટે અવિશ્વાસ ન કરવો. ખીજું દૃષ્ટાંત ચાતક પક્ષીનું
છે. જેને લોહા બપૈયો પણ કહે છે. તો તે પક્ષી ખીજ જલનો ત્યાગ
કરીને, કેવલ વિશ્વાસથી સ્વાતિ નક્ષત્રના જલની આશા રાખી બેસે
છે, તો જરૂર ભગવાન તેને તે નક્ષત્રમાં અવશ્ય જલપાન કરા-
વેજ છે. માટે અવિશ્વાસ સર્વથા આ સંપ્રદાયમાં બાધક છે. તો તેમ

૫૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

ન કરતાં વિશ્વાસ રાખીને ભગવદ્વિચ્છાથી જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય, તેમાં મમતા હીન થઈને તેનો ઉપભોગ કરવો. જેમ બની શકે તેમ ઊંચ નીચ, લૌકિક અલૌકિક, કર્મો આગ્રહ શિવાય લોકશિક્ષાભાટે ભગવદ્બલજનમાં વિરોધ જેમ ન આવે તેમ કરવાં. અને સર્વ કાર્યમાં સર્વથા જેમ બની શકે તેમ શ્રીહરિનેજ શરણ થવું. આ પ્રમાણે જે વરતાણું કરવી આનું નામ આશ્રય એમ સમજવું. આ આશ્રય નિરંતર સર્વ લોકોને પરમ કલ્યાણ રૂપ છે. આ કલિયુગમાં ભક્તિ વિગેરે માર્ગો ઘણાંજ કઠિન છે. આમ મારી મતિમાં આવેછે) માટે જેમ બને તેમ નિરંતર વિવેક, ધૈર્ય અને આશ્રયનો આશ્રય કરવો. અને સર્વ કાર્યમાં શ્રીહરિને સાથે રાખીને નિરહંકાર, નિર્મમ થઈને વરતવું. મોટા મોટા ભગવદ્બલક્રોધ પ્રભુપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને બીજા વિષયની કંઈ પણ ચિંતા ન રાખતાં, નિરંતર ભક્તિમાં તલ્લીન રહ્યા તેથીજ શ્રી હરિનું શરણ પામ્યા અને તેનાં કાર્યો પરમેશ્વરેજ પાર પાડ્યાં. જે માટે પરમ ભગવદીય દયારામ કવિ પોતાના “ભક્તિ પોષણ” ગ્રંથમાં કહે છે કે :—

છંદ ચંદ્રાવળી.

છડીદાર ઉગ્રસેનના થયા, દારપાળ બળિ ભૂપ;
નરસૈયાના બાપનું શ્રાદ્ધ સાર્યું, સેના માટે નાપિક રૂપ;
રૂપ મહાર દામાજી સાર, નામાનું જાપરં જાયું ચાર;
વારી વધું ત્રિલોચન ઘેર, મીરાંબાઇનું પીધું ઝેર.

સેવો શ્રીકૃષ્ણ કૃપાળ.

ધન્ય છે રૂડું પ્રભુ જગતનું, કેમ કરે રૂડું નિજદાસ;
જે કરશે હરિ તે ભણું તારું, તું ધર દદ વિશ્વાસ;
વિશ્વાસ રાખ કલ્પના મૂક, સેવા સમરણમાં નવચૂક;
નહિ મળે ફરી અવસર આવો, હરિભણુ દ્યો મનસદેહ લહાવો.

સેવો શ્રીકૃષ્ણ કૃપાળ.

॥ इति श्रीवल्लभाचार्य विरचितं विवेकचैर्यश्रय निरूपणं समाप्तः ॥

પોઠશ અંથ.

૫૬

॥ અથ કૃષ્ણાશ્રયઃ ॥ (૧)

સર્વમાર્ગેષુ નષ્ટેષુ કલૌ ચ સ્વલધર્મિણિ ।

પાપઘડપ્રચુરે લોકે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૧ ॥

અર્થ—સર્વ માર્ગો નષ્ટ થયે છે, પાપઘડ મતોવાળો ખલ પુરુષના ધર્મ રૂપ આ કલિયુગમાં શ્રી કૃષ્ણજ મારી ગતિ છે.

સાર—હમણા અત્યંત ખરાબ સમય આવ્યો છે કે જેમાં ઉત્તમ ઉત્તમ સાધનો હતાં તે સર્વ નષ્ટ બ્રહ્મ થઈ ગયાં. આ કલિ-યુગમાં માણસો વધારે કામ, ક્રોધ, હિંસા, અસત્યાદિક્વાળાં થયાં. ઠેકઠેકાણે લોહા પાખંડ મતોનું પ્રતિપાદન કરવા લાગ્યાં. નીચ માણસો વેદશાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ધર્મનો બોધ કરવા લાગ્યાં. અને જે ખરા મેદિક ધર્મમાર્ગો હતા તે હવે નષ્ટ સદૃશ થયા છે, માટે આ વખતે મારી ગતિ એટલે હવે તરવાનું સ્થાન શ્રીકૃષ્ણજ છે. ૧.

મ્લેછાક્રાન્તેષુ દેશેષુ પાપૈકનિલયેષુ ચ ।

સત્પીડાવ્યગ્રલોકેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૨ ॥

અર્થ—પવિત્ર પવિત્ર સ્થાનો નીચ મનુષ્યોએ દગ્ધાત્રી લોધ્યાં. એટલે કેવલ પાપોનાંજ તે સ્થાનો થયાં. અને સત્પુરુષોને નીચ જનોથી થતી પીડાઓને જેઝ લોહાનાં ચિત્તા વ્યગ્ર થઈ ગયાં. આવા વખતમાં શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે.

સાર—શ્રી આચાર્યજીએ ઉપરના શ્લોકથી દેશનો દોષ જણાવ્યો. તે એક જે પવિત્ર દેશો છે તેમાં પણ ઘણું ભાગે દોષો લાગુ પડી ગયા છે. ૨.

ગદ્ગાદિતીર્થવર્ષેષુ દુષ્ટૈરેવાવૃતેષ્વિહ ॥

તિરાહિતાધિકૈવેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૩ ॥

૬૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

અર્થ—આ પૃથ્વિમાં શ્રી ગંગાદિક જે ઉત્તમ તીર્થો છે, છે, તેઓ પણ ચોતરફથી દુષ્ટોએ દબાવ્યાં છે. તેથી તેમાં રહેલા દેવો (સ્નાનાદિ કરવાથી પાપોને મટાડનાર દેવતા) પણ અંતર્ધાનને પ્રાપ્ત થયા. માટે શ્રીકૃષ્ણજી મારી ગતિ છે.

સાર—ઉપરના શ્લોકથી તીર્થોના દોષો જણાવ્યા. એટલે તીર્થો પણ હવે દુષ્ટોથી વ્યાપ્ત છે તો હવે શ્રીકૃષ્ણ શિવાય કોને શરણે જવું ? ૩.

અહંકારવિમૂઢેષુ સત્સુ પાપાનુવર્તિષુ ॥

લાભપૂજાર્થયત્નેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૪ ॥

અર્થ—અહંકારથી મૂઢ થયેલા, પાપોને અનુસરનારા, લાભ પૂજાને માટે યત્ન કરનારા, સત્પુરુષો થયે છતાં હવે શ્રીકૃષ્ણજી મારી ગતિ છે.

સાર—કદાચિત્ કોઈ સત્પુરુષોની સેવા કરીએ અને તેથી આલોક પરલોક સુધરે, તો તેમ પણ નથી. કારણ કે જેમ તીર્થાદિક દોષવાળાં થયાં તેમ માણસો દુષ્ટ થયાં છે. ઠેકઠેકાણે અહંકાર, અ-વિવેક, પાપાચરણ, સ્વધર્મચ્યુતિ, પોતાના સ્વાર્થમાટેજ પૂજાદિક આ પ્રમાણે સારાં સારાં માણસો પણ આચરણ કરેછે તો હવે આ-વા ભયંકર સમયમાં શ્રીકૃષ્ણજી મારી ગતિ છે. ૪.

અપરિજ્ઞાનનષ્ટેષુ મંત્રેષ્વવ્રતયોગિષુ ।

તિરોહિતાર્થદૈવેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૫ ॥

અર્થ—વ્રત તથા કર્મ બે વિનાના અને અજ્ઞાનથી નાશને પ્રાપ્ત થયેલા એટલે ક્લેશસત્તાથી રહિત થઈ ગયેલા મંત્રો તથા છતાં શ્રીકૃષ્ણજી મારી ગતિ છે.

સાર—મંત્ર બે જાતના. એક વૈદિક અને બીજા તાંત્રિક.

ષોડશ અંથ.

૬૧

અ બને મંત્રો બ્રહ્મચર્યાદિક પૂર્વક અર્થજ્ઞાનસહિત સાધવામાં આવે ત્યારે તે ફલ આપે છે. અને હાલ તો બ્રહ્મચર્યાદિકનાંજ વાંધા; તો પછી ફલની તો વાતજ શી કરવી ? ૫.

નાનાવાદવિનષ્ટેષુ સર્વકર્મવ્રતાદિષુ ।

પાષણ્ડૈકપ્રયત્નેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૬ ॥

અર્થ—નાના પ્રકારના વાદોથી નાશને પોહાયેલા, પાષ્ણંડ મતમાંજ લોકોની પ્રવૃત્તિ થઈ છે માટે સર્વ કર્મો યા વ્રતો નષ્ટ થયા છતાં શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે.

સાર—આ શ્લોકથી કર્મોમાં જે દોષો લાગુ પડ્યા છે તે જણાવે છે કે હમણા વિદ્વાનોના જુદા જુદા મતોને લીધે યજ્ઞાદિક કર્મો પણ યથા શાસ્ત્ર બની શકતાં નથી. તેમજ વ્રત વિગેરેની પણ તેજ ગતિ છે. કાઈ કહેશે અમુક તિથિ અમુક અંથમાં મધ્યાહન વ્યાપિની લેવા જણાવ્યું છે, તો બીજે અંથકાર કહેશે કે નહિ સૂર્યોદય વ્યાપિની લેવી જોઈએ, ઇત્યાદિ રીતે જે કર્મો છે તે પણ સદોષ થઈ રહ્યાં છે. તો આવા ભયંકર કલિકાલરૂપી વિકરાલ વર્તમાન કાલમાં શ્રીકૃષ્ણજ મારી ગતિ છે. ૬.

અજામિલાદિદોષાણાં નાશકોઽનુભવે સ્થિતઃ ।

જ્ઞાપિતાંખિલમાહાત્મ્યઃ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ । ૭ ।

અર્થ—અજામિલ વિગેરે પાતકીઓનાં પાપોનો પાત કરનારા શ્રીકૃષ્ણ અમારા અનુભવમાં રહ્યા છે. તેમજ શાસ્ત્રમાં પણ તેમનું મહાત્મ્ય સર્વ પ્રસિદ્ધ છે. તે શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ છે. ૭.

પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતા નન્દકં બૃહત્ ।

પૂર્ણાનન્દોહરિસ્તસ્માત્કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૮ ॥

૬૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

અર્થ—સર્વ દેવતાઓ પ્રકૃતિથી થયેલા છે, અક્ષરબ્રહ્મ ગણિત આનંદવાળું છે, શ્રીહરિ પૂર્ણાનંદ છે તેથી શ્રીકૃષ્ણજી મારી ગતિ છે.

સાર—શ્રી આચાર્યજી આ અંથમાં વારંવાર શ્રીકૃષ્ણનેજ પોતાની ગતિ તરીકે જણાવે છે, તેનું કારણ આ છે કે બીજા બધા દેવતાઓ છે તે સર્વે પ્રકૃતિથી થયેલા છે એટલે ગુણોની ઉપાધિવાળા છે એટલે તે દેવતાઓના દેહાદિ સર્વ પ્રકૃતિના ગુણોને વશ થઈ રહે છે. તેઓ સ્વતંત્ર નથી. બલકે પોતે જાતેજ ઉપાધિમાં રહે છે, તો તેમનું ભજન શા કામનું? તેમજ અક્ષરબ્રહ્મ છે તે પણ ગણિત આનંદવાળું વેદમાં જણાવ્યું છે અને સાક્ષાત્ પરમેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ પ્રકૃતિથી પર સર્વના આત્મા પૂર્ણ આનંદમય છે, તો તે ભજનીય, સેવનીય, શરણે જવા લાયક સર્વથી ઉત્તમ છે એમ વિચારીને આપ કહે છે કે શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ થાઓ. ૮.

વિવેકધૈર્યભક્ત્યાદિરહિતસ્ય વિશેષતઃ ।

પાપાસક્તસ્ય દીનસ્ય કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૯ ॥

અર્થ—વિવેક, ધૈર્ય, ભક્તિ વિગેરેથી રહિત વિશેષે કરીને પાપમાં આસક્તિવાળો અને વળો દીન એવો હું તેની શ્રીકૃષ્ણજી ગતિ છે.

સાર—કાંઈ માણસને શંકા થાય કે વિવેક ભક્તિ વિગેરે મોક્ષનાં સાધનો હાલ પણ છેજ, તો પછી શ્રીઆચાર્યજી આમ કમ કહે છે? નેના સમાધાનમાં કહે છે, કે વિવેક, ધૈર્ય, ભક્તિ ઈત્યાદિ મારામાં તો કાંઈ નથી બલકે પાપમાં આસક્તિવાળો છઉં, દીન છઉં. માટે હે પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ આપજ અમારીગતિ થાઓ. અર્થાત્ શ્રીઆચાર્યજી અત્યંત દીનતા-નિરભિમાનતા-જણાવે છે. ૯.

પોદશ પ્રંથ.

૬૩

સર્વસામર્થ્યસહિતઃ સર્વત્રૈવાર્થિલાર્થકૃત્ ।

શરણસ્થસમુદ્ધારં કૃષ્ણં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્ ॥૧૦॥

અર્થ—સર્વ પ્રકારના સામર્થ્યવાળા, બધે ઠેકાણે સર્વ અર્થને ઉત્પન્ન કરનાર શ્રીકૃષ્ણજ છે, તો હું તેમને જણાવું છું કે આપ શરણે આવે તેમનો ઉદ્ધાર કરો છો, માટે મારી પણ તેમજ પ્રાર્થના છે

સાર—ઈશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે તથા બધે ઠેકાણે વ્યાપ્ત છે. જેમ તેમની મરજી હોય તેમ સર્વ કાલમાં યથેચ્છ સર્વના કર્તા છે. તન મન ધનથી તે દયાળુ ઈશ્વરને જ્યારે આપણે નિઃસાધન થઈ અનન્યભાવથી શરણે જઈએ, ત્યારે તે પ્રભુ ભક્તનો ઉદ્ધાર કરેજ છે. તેથી શ્રીઆચાર્યજી પણ તેમજ તેમની પ્રાર્થના કરેછે. ૧૦.

કૃષ્ણાશ્રયમિદં સ્તોત્રં યઃ પઠેત્કૃષ્ણસન્નિધૌ ।

તસ્યાશ્રયોભવેત્કૃષ્ણ ઇતિ શ્રીવલ્લભોબ્રવીત્ ૧૧

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણાશ્રય નામક આ સ્તોત્રને જે માણસ શ્રીકૃષ્ણની પાસે ભણે તેના આશ્રયરૂપ શ્રીકૃષ્ણ થાય, એ પ્રમાણે શ્રી આચાર્યજી કહેછે.

સાર—શ્રીઆચાર્યજી જેવા મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ચરણકમલ માટે કટલી બધી હૃદયી ઉપર દીનતા દર્શાવેછે. જોકે પોતે સમર્થ છે, યોગ્ય છે, પરમભક્ત છે, કિંબહુના, શ્રીકૃષ્ણનો સાક્ષાત્કાર પામેલા છે તોપણ આટલી દીનવાણી વહેછે. આ ઉપરથી વૈષ્ણવોએ વિચાર કરીને, શ્રી આચાર્ય પ્રણીત માર્ગમાં તન મન ધનથી પ્રવૃત્ત થઈને શ્રીકૃષ્ણને પોતાની ગતિ સમજી, નિરભિમાનતાથી તેમને શરણે જવું એવી અમારી (ભાષાંતર કર્તાની) ભલામણ છે. ૧૧.

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરાચિતં કૃષ્ણાશ્રયસ્તોત્રં સમાપ્તમ્ ॥

૬૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

॥ અથ ચતુઃશ્લોકી ॥ (૧૦)

સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપ ।

સ્વસ્થાયમેવ ધર્મો હિ નાન્યઃ ક્ષાપિકદાચન ।૧।

અર્થ—નિરંતર સર્વભાવથી શ્રીકૃષ્ણ ભજવા લાયક છે. આપણો^૧ આજ (શ્રીકૃષ્ણ ભજનરૂપજ) નિશ્ચયે ધર્મ છે. ક્યાંય ક્યાં-રે પણ બીજો ધર્મ નથી.

સાર—શ્રી આચાર્યજી આ ચતુઃશ્લોકી ગ્રંથમાં સર્વ સાધનોનો સાર જણાવે છે એમ જણવું.

एवं सदा स्मकर्त्तव्यं स्वयमेव करिष्यति ।

प्रभुः सर्वसमर्थो हि ततो निश्चिततां व्रजेत् ॥ ૨ ॥

અર્થ—એ પ્રભાણે હંમેશ કરવું. પ્રભુ પોતેજ કરશે. જરૂર ભગવાન સર્વ રીતે સમર્થ છે તેથી નિશ્ચિંતાને પ્રાપ્ત થવું.

સાર—શ્રીકૃષ્ણનીજ ભક્તિ કર્યા કરવી. મનમાં એમ ન ધારવું કે આખો દિવસ સેવા કર્યા કરશું તો પછી કેમ વ્યવહાર ચાલશે. પ્રભુ પોતે સર્વ સમર્થ છે તો બધુંએ ભક્તનું સમર્થ શ્રી કૃષ્ણ પોતે જાતેજ સાધી લેશે કારણે કે તે સ્વામી છે. માટે સેવા કર્યા કરવી અને નિશ્ચિંત થઈ આનંદ કરવો.

यदि श्रीगोकुलाधीशो धृतः सर्वात्मनाहृदि ।

ततः किमपरं बृहि लौकिकैर्वૈદિકૈરપિ ॥ ૩ ॥

અર્થ—જો શ્રીગોકુલના સ્વામી (શ્રીકૃષ્ણ) સર્વાત્મરૂપા-

૧ ભક્તજનનો. ૨ તત મન ધન ઇત્યાદિ જે કોઈનો સંબંધ હોય તે સર્વથી.

ષોડશ અંથ.

૬૫

થી હૃદયમાં ધારણ કર્યા તો લૌકિક વૈદિક કર્મોથી બીજું શું ફલ અર્થાત્ બીજું કંઈ પણ કરવાની જરૂર નથી. ૩.

અતઃ સર્વાત્મના શશ્વદ્ગોકુલેશ્વરપાદયોઃ ।

સ્મરણં ભજનં ચાપિ ન ત્યાજ્યમિતિ મેમતિઃ ૪।

અર્થ—માટે સર્વકાલ શ્રી ગોકુલેશ્વર (શ્રી કૃષ્ણ)નાં બેઉ ચરણોનું સર્વાત્મભાવથી સ્મરણ અને લજન છોડવું નહિ આ પ્રમાણે મારી મતિ છે.

સાર—શ્રી આચાર્યજી આ અંથમાં એમ જણાવે છે કે શ્રીકૃષ્ણજ સર્વાત્મભાવથી લજન, સેવન, દર્શન, મનન, સ્મરણ, ઈત્યાદિ સર્વ કરવા લાયક છે. પોતાના મનમાં શ્રદ્ધા રહિત થઇને એમ ન વિચાર કરવો કે લક્ષિ કરતાં કંઈ બીજી ચીજ અર્થાત્ લૌકિક વૈદિક કર્મ અધિક છે. સર્વ કર્મોનું ફલભગવદ્ લક્ષિ (સેવા) છે માટે સેવા સર્વથી મુખ્ય છે. બીજાં કર્મો ગૌણ છે. અને ખરૂં જો જોઈયે તો તેમજ છે કે લક્ષિથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે એને માટે જોઈએ તેટલા પ્રમાણ પુરાવા પ્રાપ્ત થાય છે માટે શ્રીકૃષ્ણને સર્વ સમર્પણ કરો શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક લક્ષિ કરવી. આ મુખ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ અંથના છેલ્લા શ્લોકમાં જણાવ્યું કે શ્રીકૃષ્ણનું લજન સ્મરણ વિગેરે સર્વથા ત્યાગ કરવા લાયક નથીજ આમ મારો મતિ (બુદ્ધિ) છે. નિરંતર શ્રીહરિમાં આપણું મન લગાડવું. અને આ ક્ષણભંગુર દેહની સમાપ્તિ ટાળે શ્રીહરિમાં મન રાખવાની જરૂર છે તે સહેલથી પાર પડે. કહ્યું છે કે “અંતે મતિ સો ગતિ.” માટે અંત સમયે શ્રીરહિમાં જનું ચિત્ત ચોંટયું હોય તેનેજ શ્રીહરિ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૪.

॥ इति श्रीवह्मभाचार्यविरचिता चतुःश्लोकी समाप्ता ॥

૬૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યશ્રુત

॥ અથ ભક્તિવર્દિની ॥ (૧૧)

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધાસ્યાત્તથોપાયો નિરૂપ્યતે ।
બીજભાવે દૃઢે તુ સ્યાત્યાગાચ્છ્રવણકીર્તનાત્ ॥૧॥

અનુષ્ટુપ.

અર્થ—જેમ ભક્તિ વધે તેમ ઉપાય નિર્ણય કરવામાં આવે છે. બીજભાવ (સાક્ષાત્ ભગવદંગીકાર) દૃઢ (મજબૂત) થયે છતે અને ત્યાગથી અને શ્રવણ, કીર્તનથી ભક્તિ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે.

સાર—શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિ કેમ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય તેનો ઉપાય? આ ગ્રંથમાં નિર્ણય કરે છે, બીજભાવ એટલે પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યચરણના અનુગ્રહ પૂર્વક પુષ્ટિમાર્ગીય આત્મ નિવેદન કર્યા પછી, શ્રીકૃષ્ણે કરેલો જે અંગીકાર તેનું નામ બીજભાવ. તે મજબૂત થાય ત્યારે ભક્તિ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય. તેમ ત્યાગથી (ભક્તિમાર્ગ વિરૂદ્ધ સાધનમાં વિરાગથી) તેમ શ્રવણ કીર્તનથી, ઉપર પ્રમાણે આચરણ કરવાથી ભક્તિ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય. ૧.

બીજદાઢ્યપ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ ।
અવ્યાવૃત્તોભજેત્કૃષ્ણં પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ ॥૨॥

અર્થ—બીજને દૃઢ થવાનો પ્રકાર તો એ કે ઘરમાં રહીને, સ્વધર્મથી લોકિક વ્યાપાર રહિત થઈને સેવા શ્રવણાદિકથી શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરે. ૨.

વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્સદા ॥
તતઃ પ્રેમ તથા સક્તિર્વ્યસનં ચ યદા ભવેત્ ॥૩॥

૧. સાધન સમુદાય.

ષોડશ ગ્રંથ.

૬૭

અર્થ—વ્યાવૃત્ત (લૌકિક વ્યાપાર સહિત) થયો હોય તો પણ શ્રીહરિ વિષે અને તેમનાં શ્રવણાદિકમાં નિરંતર ચિત્તને રાખવું—ત્યાર પછી ભગવાનમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ થયા પછી આસક્તિ ઉપજે છે અને પછી જ્યારે તે ખાખતનું વ્યસન થાય એટલે તે વિના ચહેન પડે નહિ. ૩.

बीजं तदुच्यते शास्त्रे दृढं यन्नापि नश्यति ॥
स्नेहाद्रागविज्ञाशः स्यादासक्त्या स्याद्बृहदारुचिः ४

અર્થ—ત્યારે તેને બીજ તરીકે (ભક્તિના બીજ તરીકે) શાસ્ત્રમાં કહેવાય છે. જે વ્યસન રૂપ બીજ કોઈ પ્રકારે નષ્ટ થતું નથી. ભગવાનમાં સ્નેહ થવાથી બીજ પદાર્થોમાં પ્રીતિનો અભાવ થાય છે. અને ભગવાનને વિષે આસક્તિ થાય છે એટલે ધરમાં અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે—અર્થાત્ વૈરાગ્ય થાય છે. ૪.

गृहस्थानां बाधकत्वमनात्मत्वं च भासते ।
यदा स्याद्व्यसनं कृष्णे कृतार्थः स्यात्तदैव हि ५

અર્થ—ધરમાં રહેનારા જે સ્ત્રી પુત્રાદિક તેઓ બાધક તરીકે ભાસે છે. અને અનાત્મત્વ (પોતાપણાનો અભાવ) જણાય છે. એટલે ધર સંબંધી પદાર્થો પારકા લાગે છે અને શ્રીકૃષ્ણ એક જ પોતાના સંબંધી હોય એવો મનનો નિશ્ચય થાય છે. આમ જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને વિષે વ્યસન થાય ત્યારેજ તે ભક્ત કૃતાર્થ થાય.

ભાવાર્થ—ધર સ્ત્રીપુત્રાદિકને ભક્તિમાં બાધક, જાણી તેમાં વિરાગ રાખવાનું અંતઃકરણ થાય છે. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ સિવાય બીજ કોઈ ચીજમાં જરાક પણ પ્રીતિ રહે નહિ ત્યારેજ વ્યસન થયું કહેવાય. ૫.

૨. ભક્તિશાસ્ત્રમાં.

૬૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્ ॥
ત્યાગ કૃત્વા યતેચ્ચસ્તુ તદર્થાર્થૈકમાનસઃ ॥૬॥

અર્થ—તેવા ભક્તને પણ ગૃહસ્થિતિ નાશ કરવા વાળી છે. માટે તેનો ત્યાગ કરીને કેવલ ભગવત્પરાયણ મન રાખીને ભગવત્સેવામાં યતનવાન થવું.

સાર—જો કે તેવી જાતની સ્થિતિવાળો ભક્ત હોય તો પણ તેણે ધરનો ત્યાગ કરવો. કારણ કે જેનાથી જે નિરુદ્ધ હોય તેણે તેની પાસે વસવું નહિ. ધર ત્યાગ કરવામાં મોહને ઉત્પન્ન કરનાર છે. જેમ દેહાભિમાની મનુષ્યને સિંહદર્શન લાન ભૂલાવે છે તેમ. માટે ભગવત્પરાયણ થઈ તેમની પ્રાપ્તિ માટે યતન કરવો. ૬.

લભતે સુદૃઢાં ભક્તિં સર્વતોપ્યધિકાં પરામ્ ॥
ત્યાગે બાધકભૂયસ્ત્વં દુઃસંસર્ગાત્તથાન્નતઃ ॥૭॥

અર્થ—તેમ કરવાથી અત્યંત દૃઢ, સર્વથી ઉત્તમ ભક્તિ ભક્તને પ્રાપ્ત થાય છે. સંન્યાસ રૂપ ત્યાગમાં ઘણી જાતના વિધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કે દુષ્ટનો સંગ અને તેવું એટલે દોષિત અત્ત.

સાર—અનધિકારી જો ધરનો ત્યાગ કરે છે. એટલે સંન્યાસ ગ્રહણ કરે છે, તો પણ અનધિકારી હોવાથી દુષ્ટનો સંગ પ્રાપ્ત થાય અને વળી નીચ મનુષ્યના ધરનું અત્ત ખાવામાં આવે તો પછી ભ્રષ્ટ થવાનોજ વખત આવે. માટે અધિકારી થયા શિવાય કાંઈપણ ન કરવું. અને અધિકારી કેમ થવાય તેને માટે મજકુર પ્રકાર સમજવો. ત્યારે શું કરવું ? ત્યાં શ્રીઆચાર્યજી કહે છે, કે-૭.

અતઃસ્થેયં હરિસ્થાને તદીપૈઃ સહ તત્પરૈઃ ॥
અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા યથા ચિત્તં ન દુષ્યતિ ॥ ૮ ॥

ષોડશ અંથ.

૬૯

અર્થ—ભગવદ્ભક્તોની સાથે ભગવન્મંદિરમાં પાસે પાસે અથવા કાંઈ દૂરમાં જેમ ચિત્તને પરસ્પર બિગાડો ન થાય તેમ રહેવું.

સાર—સત્સંગ કરવો. તદીયૈઃ તથા તત્પરૈઃ આ વચનોથી આ જણાવ્યું છે કે ભગવન્મંદિરમાં તો જઈને રહેવું, પણ કેવલ ભગવત્સેવા, કથા, શ્રવણ પરાયણ થનારા ભક્તોનીજ સાથે રહેવું. દાંભિકા કે ડોળ ધાલનારાઓ સાથે નહિ રહેવું. કેમકે તંત્રી તો આખો જનમારો વ્યર્થ જાય. હાલના સમયમાં તો દેવમંદિર કે તીર્થસ્થળોમાં રહેવું એ કાઠપણ રીતે લાભકારી નથી. તેવા સ્થળોમાં તો દાંભિક અને લોભી જનોનોજ નિવાસ નજરે ચડેછે અને તેવાના સંગથી પાપબુદ્ધિ તથા પાપકર્મ થવાનો સંભવ છે. વળી કહ્યું છે કે:—

અન્યક્ષેત્રે કૃતં પાપં પુણ્યક્ષેત્રે વિનश्यति ।

પુણ્યક્ષેત્રે કૃતં પાપં વજ્રલેપો ભવિष्यति ॥

ખીજ જગામાં કરેલા પાપનો પુણ્યક્ષેત્રમાં જઈ પ્રાયશ્ચિત કરતાં વિનાશ થાય છે, પરંતુ ધર્મભૂમિમાં કરેલાં પાપો તો વ્રજલેપ જેવાં બનેછે. માટે આ કાળમાં તો પોતાના ઘરમાંજ શ્રીહરિને પધરાવી તેનેજ હરિસ્થાન—પુણ્યભૂમિ બનાવી ત્યાંજ પ્રભુની સર્વ પ્રકારે સેવા કરવી. ૮.

**सेवायां वा कथायां वा यस्यासक्तिर्दृढा भवेत् ।
यावज्जीवं तस्य नाशो न क्वापीति मतिर्मम । ९।**

અર્થ—જેની આસક્તિ સેવામાં અથવા કથામાં દૃઢ (મજબૂત) થાય. તેનો નાશ યાવનજીવ (જીવિત પર્યંત) ક્યાંય પણ ન થાય એમ મારી મતિ છે. ૯.

૭૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

બાધસંભાવનાયાં તુ નૈકાંતે વાસ ઇષ્યતે ।
હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષાં કરિષ્યતિ ન સંશયઃ॥૧૦॥

અર્થ—બાધના સંભાવના સમયમાં પણ એકાંતમાં વાસ નહિ કરવો. શ્રીહરિ ચોતરફથી જરૂર રક્ષા કરશે.

સાર—ભગવન્મંદિરમાં અથવા ક્યાં કોઈ રીતે કોઈ જાતનો બાધ આવે અથવા માનો કે ભગવદ્દામમાં કોઈ દુષ્ટ આવીને આપણને વિદ્વંસ ઉત્પન્ન કરે. તોપણ દૃઢભાવ સિદ્ધ થયા શિવાય એકાંતમાં જઈ વાસ ન કરવો. અને ત્યાંને ત્યાં રહેવું. પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે. શ્રીહરિ જરૂર આપણી રક્ષા કરશે. એમ સમજવું. ૧૦.

इत्येवं भगवच्छास्त्रं गूढतत्त्वं निरूपितम् ।
य एतत्समधीयीत तस्यापि स्यादृढा रतिः॥११॥

અર્થ—એ પ્રમાણે ગૂઢ વિષયવાળું ભગવત્ શાસ્ત્ર મેં નિરૂપણ કર્યું. જે આ ભણે તેની પણ પ્રભુમાં દૃઢ પ્રીતિ થાય.

સાર—જેઓ આ ભગવત્ શાસ્ત્ર (ભક્તિશાસ્ત્ર)ને ભણશે તેની પણ ભગવદ્વચનમાં દૃઢ પ્રીતિ થશે. ભણશે એટલે ભણવું તેનું નામ કે યથા યોગ્ય રીતે સમજીને વરતવું. અને મૂલમાં સમુપસર્ગ અધ્યયનરૂપ ક્રિયા સાથે સંબંધ રાખનારો છે, માટે યથા યોગ્ય સમજીને જે ભણુસ ભણશે અને તે પ્રમાણે વરતશે તેને યથા યોગ્ય ફલ થશે એમ સમજવું. ૧૧.

॥ इति श्री वल्लभाचार्य विरचिता भक्तिवार्द्धिनी समाप्ता ॥

ષોડશ અંક.

૭૧

॥ અથ જલભેદઃ ॥ (૧૨)

નમસ્કૃત્ય હરિં વક્ષ્યે તદ્ગુણાનાં વિભેદકાન્ ।
ભાવાન્વિંશતિધાભિન્નાન્સર્વસંદેહવારકાન્ ॥૧॥

અર્થ—શ્રી હરિને નમસ્કાર કરીને તેના ગુણોના ભેદને ક-
રવા વાળા સર્વ સંદેહોને મટાડનારા ૨૦ પ્રકારના ભાવો હું કહું છું.

સાર—શ્રી મહાપ્રભુજી ભગવાનના રચિત સત્વ, રજ, તમ
ધર્ત્યાદિ ગુણોના વિભાગોને ભગવદ્ભજન માટે થતા સંદેહ દૂર થવા
માટે આ અથમાં પ્રતિપાદન કરે છે. જે કે શ્રીકપિલદેવ મુનિયે આ
વિષય સંક્ષેપથી કહેલો છે, તથાપિ વિસ્તાર પૂર્વક ૨૦ પ્રકારની
ભાવનાઓને મુખ્ય બાણી આ ઠેકાણે કહેવામાં આવે છે. ૧.

ગુણભેદાસ્તુ તાવંતો યાવંતોહિ જલમતાઃ ।
ગાયકાઃ કૂપસંકાશા ગન્ધર્વા इति विश्रुताઃ ૨

અર્થ—જેટલા ગુણોના ભેદો છે તેટલા ભેદો જલમાં માનેલા
છે. જલનું આ ઠેકાણે દૃષ્ટાંત રૂપથી ગ્રહણ કરેલું છે. તેમાં પ્રથમ
ભાવ આ સમજવો કે ગાયક (ગાન કરનાર)ને કૂપ^૧ સદૃશ ક-
હેલો છે. ૨.

કૂપભેદાસ્તુ યાવન્તસ્તાવન્તસ્તેપિ સંમતાઃ ।
કુલ્યાઃ પૌરાણિકાઃ પ્રોક્તાઃ પારંપર્યયુતા ભુવિ૩

અર્થ—કૂપના પણ બુદ્ધા બુદ્ધા ભેદો ધણા છે. જેમ કેાઈ
કૂવાનું પાણી મીઠું હોય છે, કેાઈનું ખાંડ હોય છે. એમ અનેક
પ્રકારનું જલ એવામાં આવે છે. તેમજ ગાન કરનારા પણ ભિન્ન

૧ કૂવો.

૭૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

ભિન્ન પ્રકારના હોય છે. જલખાતામાં જન્મ મીઠું પાણી મહણ કરવામાં આવે છે, તેમ ગાયકામાં પણ હરિ ગુણાનુવાદ કરનારે (ભગવદ્ગુણગાનાર)નો સ્વીકાર કરવો. આ પ્રથમ ભાવ. હવે બીજો ભાવ. આ પૃથ્વીમાં ગુરુપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલા ભગવત્કથાને કહેનારા કુલ્ય (જલસ્થાનનો એક ભેદ) સદૃશ બાણવાં. જન્મની વાણી સાંભળવા યોગ્ય હોય છે. ૩.

ક્ષેત્રપ્રવિષ્ટાસ્તે चापि संसारोत्पत्तिहेतवः ।

वेद्यादिसहिता मत्ता गायका गर्त संज्ञिताः ४

અર્થ—ત્રીજો ભાવ ખેતરમાં જે જલ પ્રવેશ કરે છે તે, અન્નાદિકની ઉત્પત્તિનું કારણ થાય છે. તેમજ કથા વિગેરેને કહેનારા મનુષ્યો જો કથા માત્ર આજીવિકા વાસ્તેજ તે કરે છે એટલોજ જો કથા કથનનો હેતુ બાણતો હોય તો તે પણ પુનઃ સંસારમાં પડવાનું કારણ થાય છે. માટે તે ભાવનો ત્યાગ કરવો. વેદ્યાદિક સહિત રહેલા મધપાનાદિકથી મત્ત થયેલા ગાયકા ગર્ત સદૃશ (ખાડા સમાન) સમજવા. માટે તેઓનું પણ કથન નિષિદ્ધ છે. એમ બાણવું ૪

जलार्थमेव गर्तास्तु नीचा गानोपजीविनः ।

न्हदास्तु पंडिताः प्रोक्ता भगवच्छास्त्रतत्परा ॥૫॥

અર્થ—ગાન વિદ્યાથી જીવન કરનારા જેઓ જાતિથી નીચ પંક્તિના હોય છે. તે જલ માટેજ થયેલા ખાડા માફક સમજવા. અર્થાત્ ખાડાનું પાણી માણસોને પીવામાં કામ આવતું નથી, કાંઈ હલકાં કામો માટે તે ઉપયોગી થાય છે, તેમ તેઓને સમજી ત્યાગ કરવો. પાંચમો ભાવ સંપૂર્ણ. હવે છઠો ભાવ કહે છે કે ભગવત્

પોઠશ અંથ.

૭૩

શાસ્ત્ર, ગીતા, ભાગવતાદિકને પરાયણ થએલા પંડિતો દૃઢ સમાન જાણવા. દૃઢ એટલે ધરાનું પાણી જેમ શુદ્ધ હોય છે તેમ તેઓ પણ શુદ્ધ સમજવા. ૫

સંદેહવારકાસ્ત્ર સૂદા ગંભીરમાનસાઃ ।

સરઃ કમલસંપૂર્ણાઃ પ્રેમયુક્તાસ્તથા વુધા ॥૬॥

અર્થ—સાતમે ભાવ—તેમાં સંદેહોને દૂર કરવાની શક્તિ વાળા ગંભીર વિચારવાનું તેઓ અત્યંત સુંદર વાવના જલ જેવા અર્થાત્ સર્વને ઉપયોગી હોય છે. જેમ વાવડીના જલનો સર્વ પ્રેમથી ઉપયોગ કરે છે, તેમ તેઓ પણ તેવા ઉપયોગી જાણવા. તેઓનો ભાવ અંગીકાર કરવા લાયક છે. આઠમે ભાવ જેઓ ભગવાનમાં પરમ પ્રીતિવાળા હોય છે તેઓને કમળવાળા સરોવર જેવા સુંદર, મનોહર, સ્વચ્છ જાણવા. જેમ તલાવનું જલ શીતલ, સુંદર, સ્વચ્છ, સુગંધવાળું હોય છે. તેમ તે બુદ્ધજનો ભગવાનને વિષે પ્રેમ રાખનારા હોવાથી તેઓનો ભાવ સર્વદા આનંદથી ગ્રહણ કરવા લાયક છે. ૬.

અલ્પશ્રુતાઃ પ્રેમયુક્તા વેશંતાઃ પરિકીર્તિતાઃ ।

કર્મશુદ્ધાઃ પલ્વલાનિ તથાલ્પ શ્રુતિભક્તયઃ॥૭॥

અર્થ—નવમે ભાવ—થોડું જાણનારા (અલ્પ વિદ્યાવાનું) મનુષ્યો અને ભગવચ્ચરણમાં પ્રેમવાળા તેઓને નાના તલાવ જેવા જાણવા. સાધારણ રીતે તેઓનો પણ ભાવ સ્વીકાર કરવા લાયક છે. દશમે ભાવ—જેઓ કર્મથી શુદ્ધ હોય છે તેમ અલ્પ શ્રુતિવાળા એટલે સાંભળવાથી ભક્તિપરાયણ થયેલા પલ્લવ (નાના સરોવર) જેવા જાણવા. તેઓનો ભાવ પણ સાધારણ ગ્રહણ યોગ્ય છે. ૭.

૭૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

યોગધ્યાનાદિસંયુક્તા ગુણાવર્ણ્યાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।
તપોજ્ઞાનાદિભાવેન સ્વેદજાસ્તુ પ્રકીર્તિતા ॥૮॥

અર્થ—અગિયારમો ભાવ—યોગ ધ્યાનાદિક ગુણો જેમાં હેતુ છે તે ગુણો વર્ણીત તુના જલ જેવા બાણવા અર્થાત્ શુદ્ધ છે. સ્વીકાર કરવા લાયક છે. બારમો ભાવ—તપ તથા જ્ઞાનાદિકની ભાવના એટલે તપશ્ચર્યાથી અથવા જ્ઞાનથી આત્માને કૃતાર્થ માનનારાનો ભાવ પરસેવોના જલ જેવો બાણવો. અર્થાત્ તે ભાવ અંગીકાર કરવા યોગ્ય નથી. ૮.

અલૌકિકેન જ્ઞાનેન યેતુ પ્રોક્તા હરેર્ગુણા ।
કાદાચિત્કાઃશબ્દગમ્યાઃપતચ્છબ્દાઃપ્રકીર્તિતાઃ ।

અર્થ—તેરમો ભાવ—અલૌકિક જ્ઞાનથી કાઈ કાંઈ ટાણે જણાતા, શાસ્ત્રથી બાણવા લાયક, ઐશ્વર્યાદિક ભગવાનના ગુણો ઝરણાના જલના શબ્દ જેવા બાણવા. શબ્દનું કારણ રૂપ જલ જેમ શુદ્ધ છે, તાપ નિવારક છે, અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. તેમ અલૌકિક જ્ઞાન પણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. ૯.

દેવાદ્યુપાસનોદ્યુતાઃ પૃષ્ઠ્વાભૂમેરિવોદ્રતાઃ ॥
સાધનાદિપ્રકારેણ નવધા ભક્તિમાર્ગતઃ ॥ ૧૦ ॥
પ્રેમપૂર્ત્યા સ્ફુરદ્ધર્માઃ સ્યંદમાનાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ।
ચાદૃશાસ્તાદૃશાઃ પ્રોક્તા વૃદ્ધિક્ષયવિવર્જિતાઃ ૧૧
સ્થાવરાસ્તે સમાખ્યાતા મર્યાદૈકપ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥
અનેકજન્મસંસિદ્ધા જન્મપ્રભૃતિ સર્વદા ॥૧૨॥

પોહશ અંથ.

૭૫

સંગાદિગુણદોષાભ્યાં વૃદ્ધિક્ષયયુતા ભુવિ ।
નિરંતરોદ્ભવયુતા નદ્યસ્તે પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—ચૈદમો ભાવ—પરમેશ્વર શિવાય ખીજ દેવતાની ઉ-
પાસનાથી થનારો ભાવ તે. એ ખગડેલા ખાખોચિયાના જલ
જવો જાણવો. ખગડેલું જલ જેમ કાંઈ ઉપયોગી થતું. નથી તેમ
તે પણ ભાવ યોગ્ય નથી. ૧૦.

પંધરમો ભાવ—નવધા (શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન,
અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય, અને આત્મનિવેદન) ભક્તિથી પર-
મ પ્રેમપૂર્વક સંસારથી છૂટી જવાના ધર્મો જેમાં સ્પષ્ટ થયેલા હોય
તેવો ભાવ અગાધ જલ સમાન જાણવો. આ ભાવ સર્વથા અંગી-
કાર કરવાને લાયક છે. ૧૧.

સોળમો ભાવ—વૃદ્ધિ અને ક્ષય આ બેઉથી રહિત મર્યા-
દા માર્ગીય ભાવ, જેને સ્થિર જલ સમાન જાણવો. અહણ કરવાનો
યોગ્ય છે.

સત્તરમો ભાવ—જન્મથી લઇને અનેક જન્મોથી સિદ્ધ થ-
યેલો નિરંતર સંગના દોષથી તથા ગુણથી વૃદ્ધિ અને ક્ષયને પ્રાપ્ત
થનારો. ભગવાનમાં કાંઈ ટાણે ભાવ ધટી જાય કાંઈ ટાણે વળી
સત્સંગ થવાથી વધી પણ જાય. આવો જે ભાવ તેને નદી સમાન
જાણવો. વધારે જલ આવે તો વધે, નહિ તો સૂકાઈ પણ જાય.

સાર—આમ ન થવા દેવું. જેમ ભગવાન વિષે ભાવ વૃદ્ધિ
પામે તેવા યત્નો કરવા દુઃસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. ૧૨-૧૩.

एतादृशाः स्वतंत्राश्चेत्सिंधवः परिकीर्तिताः ।
पूर्णा भगवदीया ये शेषव्यासाग्निमारुताः ॥ १४ ॥

શ્રીમદ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

૧ લવણનો સમુદ્ર. ૨ દૂધનો સમુદ્ર. ૩ દહીંનો સમુદ્ર. ૪ ધીનો સમુદ્ર. ૫ મદિરા-દારીનો સમુદ્ર. ૬ શેરડીના રસનો સમુદ્ર.

ષોડશ અંથ.

૭૭

અર્થ—વિચક્ષણ ભક્તો ભગવાનના સર્વ ગુણોનું વર્ણન કરે છે. તેઓ સાક્ષાત્ અમૃતના સમુદ્ર જેવા છે. તેઓની વાણી દુર્લભ હોય છે. ૧૭.

તાદૃશાનાં કચિદ્વાક્યં દૂતાનામિવ વર્ણિતમ્ ।
અજામિલાકર્ણનવદ્વિંદુપાનં પ્રકીર્તિતમ્ ॥૧૮॥

અર્થ—તેવા પુરુષોનાં વચનને ભગવાનના દૂતના વચનો પેઠે વર્ણન કરેલાં છે. એ ક્યારેકજ શ્રવણમાં આવે છે. જેમ અજામિલે દૂતોનું વચન સાંભળ્યું, તો તે શ્રવણ અમૃતના ખિંદુ માફક જાણવું. ૧૮.

રાગાજ્ઞાનાદિભાવાનાં સર્વથા નાશનંયદા ।
તદા લેહનમિત્યુક્તં સ્વાનંદોદ્ગમકારણં ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જ્યારે અંતઃકરણમાંથી સ્ત્રીપુત્રાદિકમાં રહેલી ખોટી પ્રીતિ, અજ્ઞાન, કામક્રોધાદિ ભાવો મૂલયથી ઉખડી જાય ત્યારે પોતાના સ્વરૂપનું શુદ્ધ જ્ઞાન થઇને ભગવદ્ ભક્તિના આનંદ અમૃતનેા સ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્પૃતોદકવત્સર્વે પતિતોદકવત્તથા ।
ઉક્તાતિરિક્તવાક્યાનિ ફલં ચાપિ તથા તતઃ૨૦

અર્થ—હવે વીસમો ભાવ કહે છે. પ્રથમ જે પાણી કહી ગયા તેનાથી જે બીજા હોય તેના વાક્ય તથા સર્વ ભાવો જે છે તેમાં કંટલાએક તો કૂવા વિગેરેમાંથી બહાર કાઢેલા જલ માફક હોય છે. તો તેનું ઉપકારરૂપ ફલ તેને પોતાના ક્ષણ જેવુંજ હોય છે અને બીજા પૃથ્વીમાં પડેલા પાણી માફક હોય છે. જેમ પાણી ઢોળાઈ જાય તે વ્યર્થ જાય છે તેમ તેવો ભાવ પણ વ્યર્થ જાય છે. ૨૦.

૭૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

इति जीवैन्द्रियगतानानाभावं गता भुवि ।

रूपतः फलतश्चैव गुणाविष्णोर्निरूपिताः ॥२१॥

અર્થ—આ પ્રમાણે આ પૃથ્વીમાં જીવોનાં અંતઃકરણમાં રહેલા નાના પ્રકારના ભાવોને રૂપથી અને ફલથી ભગવાનના ગુણને નિરૂપણ કર્યા.

સાર—પ્રાણીઓમાં ભગવાનથી પ્રાપ્ત થયેલા નાના પ્રકારના ગુણો ને દોષો રહેલા છે તે જ અયોગ્ય હોય તેનો ત્યાગ કરવો અને યોગ્યનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. શ્રીઆચાર્યજીએ આ અંથમાં જલના દૃષ્ટાંતથી ઘણી સરલ રીતથી યોગ્યાયોગ્ય ગુણ દોષોનું વિવેચન કરેલું છે. તેમાંથી યોગ્યનું ગ્રહણ કરવું, અયોગ્યનો ત્યાગ કરવો. તેમ કરવાથી આપણું આલોક અને પરલોક સંબંધી કલ્યાણ થશે. ૨૧.

॥ इति श्रीवल्लभाचार्यविरचिते जलभेदः समाप्तः ॥

પોઠશ્ચ ગ્રંથ.

૭૯

॥ અથ પંચપદ્યાનિ ॥ (૧૩)

શ્રીકૃષ્ણરસવિક્ષિપ્તમાનસા રતિર્વાજિતાઃ ।

અનિર્વૃતા લોકવેદેતે મુખ્યાઃ શ્રવણોત્સુકાઃ । ૧ ।

અર્થ—ભગવદ્ભજન રસમાં વિક્ષિપ્ત મનવાળા એટલે જ ને ભગવાનના ભજનનીજ સદાદિતિ જામણા લાગેલી એવા, ખીજ ઠેકાણે પ્રીતિ વિનાના, લોકવેદમાં પ્રવૃત્તિ વિનાના, અને ભગવદ્ભજન—કથા—શ્રવણાદિકમાંજ પરાયણ રહેનારા જનો ઉત્તમ ભક્તો બાણવા.

સાર—આ ગ્રંથમાં ભક્તોના ભેદ જણાવે છે કે, ભક્તો ત્રણ જાતના છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ. તેમાં ઉત્તમનું લક્ષણ આ છે કે નિરંતર સેવાભજનાદિકમાંજ જોડાનું ચિત્ત લાગી રહેલ છે, ખીજ ઠેકાણે લૌકિક વ્યવહારમાં અથવા શાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્તિ વિનાના એટલે અહંતા મમતા હીન થઈ, માત્ર ભગવદ્ભજનાદિકમાંજ પ્રવૃત્ત થનારા તે હોય છે. કારણ કે જો ભક્તિ શિવાય કંઈ ભેદ યુદ્ધિથી શાસ્ત્રીય કર્મ કરવા જાય તો બંધન થાય છે તેમ જાણીને ફક્ત નિઃશંક અનન્ય થઈને ભજનરસમાંજ પરાયણ અંતઃકરણવાળા તેઓ ઉત્તમ ભક્તો બાણવા. ૧.

વિક્ષિન્નમનસો યે તુ ભગવત્સ્મૃતિવિહ્વલાઃ ।

અર્થેકનિષ્ઠાસ્તેચાપિમધ્યમાઃ શ્રવણોત્સુકાઃ । ૨ ।

અર્થ—ખેદયુક્ત ચિત્તવાળા, ભગવત્સ્મરણમાં વિહ્વલ મનવાળા અને સ્વાર્થ પરાયણ રહેનારા અને શ્રવણાદિકમાં સાધારણ ઉત્સાહવાળા જોડા હોય છે તેઓ મધ્યમ કાટીના ભક્તો બાણવા.

સાર—મધ્યમ ભક્તોનું લક્ષણ એ છે કે તેઓ હંમેશાં સંક-

ષોડશ ગ્રંથ.

૮૧

॥ અથ સંન્યાસ નિર્ણયઃ ॥ (૧૪)

પશ્ચાત્તાપનિવૃત્ત્યર્થં પરિત્યાગો વિચાર્યતે ।

સ માર્ગદ્વિતયે પ્રોક્તો ભક્તૌ જ્ઞાને વિશેષતઃ ।૨।

અર્થ—પશ્ચાત્તાપની નિવૃત્તિ માટે સંન્યાસનો વિચાર કરવામાં આવે છે. તે સંન્યાસ લક્ષિતમાર્ગમાં તથા જ્ઞાનમાર્ગમાં વિશેષે કરીને કહ્યો છે.

સાર—આ ગ્રંથ કરવાનું કારણ એ કે કોઈ આધુનિક વૈષ્ણવ વિગેરેને સદેહ પેદા થાય કે સંન્યાસ ગ્રહણ શિવાય મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય. અને આપણા પુષ્ટિમાર્ગમાં તો તેનું વિધાન નથી કેમકે આ કલ્પયુગમાં સંન્યાસ પશ્ચાત્તાપનું કારણ થઈ પડે છે માટે તન્નિવારણાર્થ આ સંન્યાસ નિર્ણય ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. ૧.

કર્મમાર્ગે ન કર્તવ્યઃ સુતરાં કલિકાલતઃ ।

અત આદૌ ભક્તિમાર્ગે કર્તવ્યત્વાદ્વિચારણા ।૨।

અર્થ—કર્મમાર્ગમાં સંન્યાસ ગ્રહણ ન કરવું. સર્વથા કલિકાલ હોવાને લીધે સંન્યાસ ધર્મો પાળવા કઠિન થઈ પડે છે માટે સંન્યાસ ન કરવો. હવે લક્ષિતમાર્ગમાં સંન્યાસ ધારણ કરવાની જરૂર છે કે નહિ તેનો વિચાર કરીએ છીએ.

સાર—વેદમાં એમ કહેલ છે કે જ્યાં સૂધી જીવન રહે ત્યાં સૂધી અગ્નિહોત્રાદિકનો સ્વીકાર રાખવો. સંન્યાસીને પણ અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ કર્તવ્ય છે, પરંતુ હાલ કલિકાલ વિકરાલ હોવાને લીધે સંન્યાસના ધર્મો પાલન કરવા અતિ કઠિન છે. માટે તેમ ન કરવું. હવે ખીએ લક્ષિતમાર્ગ છે તેમાં સંન્યાસનું ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે એમ જ લખ્યું છે તેનો વિચાર કરવામાં આવે છે. ૨.

૯૨

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

શ્રવણાદિ પ્રવૃત્ત્યર્થં કર્તવ્યત્વેન નેષ્યતે ।

સહાયસંગસાધ્યત્વાત્સાધનાનાં ચ રક્ષણાત્ । ૩ ।

અર્થ—શ્રવણ, કીર્તન, વિગેરેની સિદ્ધિ માટે સંન્યાસ સ્વીકાર કરવાની જરૂર નથી. કારણકે સ્મધનો જટલાં હોય છે, તેમાં ખીજની સહાયતાની જરૂર છે. શ્રવણાદિક સિદ્ધ થવા માટે વક્તા વિગેરેની જરૂર દેખાય છે. અને સંન્યાસના સાધનોનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ તો તે અનુષ્ઠાન કરવામાં શ્રવણાદિકનો વખત જ રહેતો નથી. ૩.

અભિમાનાન્નિયોગાન્ન તદ્દર્મૈશ્ચવિરોધતઃ ।

ગૃહાદેર્બાધકત્વેન સાધનાર્થં તથા યદિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—સંન્યાસનું ગ્રહણ કરવાથી ગ્રહણ કરનારને અભિમાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે એવી જાતનું કે હવે હું સંન્યાસી થયો, તો સર્વ આશ્રમીઓનો ગુરુ થયો, એમ માનવાથી અભિમાન ઉત્પન્ન થાય છે. જે અભિમાન ભક્તિમાર્ગનું પરમ વિરોધી છે. અને ખીજું સર્વની ઉપર સંન્યાસીનો નિયોગ હોય છે. એટલે સર્વની ઉપર હુંકમદારપણું આવે છે, તે નિયોગ પણ ભક્તિનો વિરોધી સ્પષ્ટ છે. માટે સંન્યાસ ગ્રહણ ન કરવું. કદાચિત્ એમ કહેશે કે ગૃહાદિક ભક્તિનો બાધ કરનાર છે. ગૃહાદિકમાં રહી ભક્તિના સાધનોનું અનુષ્ઠાન ન બની શકે એમ જો કહેતા હો તો સાંભળો. ૪.

અગ્રેપિ તાદૃશૈરેવ સદ્ગોભવતિ નાન્યથા ।

સ્વયં ચ વિષયાક્રાંતપાષંડી સ્યાતુ કાલતઃ । ૫ ।

અર્થ—સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ ખીજ તેવાજ વિષયાસક્તો મનુષ્યોનો જરૂર સંગ થવો જોઈએ. અને કલિકાલના

પોડશ ગ્રંથ.

૮૩

પ્રભાવથી વિષયાસક્તિથી હીન ભગવદ્ ભક્તનો સંગ દુર્લભ છે. તેમ થવાથી પોતે પણ વિષયાક્રાંત થઇને સંન્યાસી નહિ પણ પાખંડી થઈ જશે. ૫.

વિષયાક્રાંત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરે ॥

અતોત્ર સાધને ભક્તૌ નૈવ ત્યાગઃ સુખાવહઃ ॥૬॥

અર્થ—વિષયોમાંજ જેનાં અંતઃકરણાદિ વ્યાપ્ત થઈ રહ્યાં હોય, તેવા મનુષ્યોને શ્રીહરિનો આવેશ સર્વથા પ્રાપ્ત થતો નથી. માટે અહીં સાધનરૂપ ભક્તિ થવામાટે સંન્યાસ સુખરૂપ થવો યોગ્ય નથી, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. ૬.

વિરહાનુભવાર્થં તુ પરિત્યાગઃ પ્રશસ્યતે ॥

સ્વીયબંધનિવૃત્ત્યર્થં વેષઃ સોત્ર ન ચાન્યથા ॥૭॥

અર્થ—વિયોગના અનુભવ સારૂ સંન્યાસનો સ્વીકાર ઉત્તમ છે. સ્ત્રીપુત્રાદિરૂપ બંધનની નિવૃત્તિ માટે અહીં ભક્તિમાર્ગના સંન્યાસમાં દડાદિ વેશનું ધારણ છે, પણ મર્યાદામાર્ગમાં સંન્યાસનું અંગરૂપ જમ વેશધારણ છે તેમ અહીં નથી. ૭.

કૌંડિન્યો ગોપિકાઃ પ્રોક્તા ગુરવઃ સાધનં ચ તત્ ॥

ભાવો ભાવનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદિષ્યતે ૮

અર્થ—આ ભક્તિમાર્ગમાં કૌંડિન્ય નામક ઋષિ તથા શ્રી ગોપાલનો ગુરુ તરીકે કહેલાં છે. તેઓએ કરેલું સાધન તેજ સાધન મુખ્ય છે. તે સાધન ભાવનારૂપ (ભગવચ્ચરણમાં પ્રેમપૂર્વક અત્યંત ચિત્તનું એકાગ્રપણું) તેજ સાધન છે. બીજું સાધન નથી. ૮.

(૮૪)

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

વિકલત્વં તથાઽસ્વાસ્થ્યં પ્રકૃતિઃ પ્રાકૃતં નહિ॥
જ્ઞાનેગુણાશ્ચ તસ્યૈવં વર્તમાનસ્ય બાધકાઃ॥૯॥

અર્થ—સુખથી યા દુઃખથી વ્યાકુલપણું તથા અસ્વસ્થપણું થાય છે, તેમાં ભક્તને સ્વભાવ સુખરૂપ બળુવો દુઃખરૂપ ન બળુવો. અલૌકિક પદાર્થના જ્ઞાનમાં તથા ગુણોમાં આ પ્રકારથી (વ્યાકુલતાથી) ભજનમાંજ વર્તમાન થઈ રહે છે. તેને બાધક છે. ૯.

સત્યલોકે સ્થિતિર્જ્ઞાનાત્સંન્યાસે નવિશેષિતાત્।
ભાવનાસાધનં યત્ર ફલંચાપિતથા ભવેત્ ॥૧૦॥

અર્થ—સંન્યાસયુક્ત જ્ઞાનથી સત્યલોકમાં સ્થિતિ થાય છે. અને અહીં ભક્તિમાર્ગમાં ભાવના (ભક્તિ) સાધન છે માટે ફલ પણ તેવુંજ ભગવત્ પ્રાપ્તિરૂપ થાય છે. ૧૦.

તાદૃશાઃ સત્યલોકાદૌ તિષ્ઠંત્યેવ ન સંશયઃ ।
બહિશ્ચેત્પ્રકટઃ સ્વાત્મા વન્હિવત્પ્રવિશેદ્યદિ ૧૧

અર્થ—સંન્યાસ સંયુક્ત જ્ઞાનીઓ સત્યલોક વિગેરેમાં નિવાસ કરે છે. અને બ્રહ્માની સાથે પ્રલયમાં તેઓની મુક્તિ થાય છે. તેઓને ઘણું વખતથી ફલપ્રાપ્તિ થાય છે. આ બાબતમાં સંદેહ નથી. અને ભક્તિમાર્ગમાં તો જેમ અગ્નિ સર્વ કાષ્ઠમાં વ્યાપક થઈ રહ્યો છે, છતાં સ્પર્શ કરનારને દાહાદિક નથી કરતો અને મથન કરવાથી બહાર પ્રગટ થાય છે. તેમ થયા પછી કાષ્ઠના સંબંધમાંજ તેને બાળી નાખે છે. વિલંબ કરતો નથી. તેમજ જ્ઞાનમાર્ગમાં સર્વત્ર ભગવાન છે. પરંતુ જ્ઞાનમાત્ર થયું, પણ ભગવદર્શનાદિ થતું નથી કે જેમાં પ્રવેશ કરે. માટે મુક્તિમાં વિલંબ થાય છે. અને ભક્તિમાર્ગમાં તો ભગવાન બહાર ઉપાસના કરવા યોગ્ય

• પોઠશ અંધ.

૮૫

છે. જ્યારે પ્રેમની અધિકતા અને કે તરત અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરે છે. ૧૧.

તદૈવ સકલો બંધોનાશમેતિ નચાન્યથા ॥

ગુણાસ્તુ સંગરાહિત્યાજીવનાર્થ ભવંતિ હિ ॥૨॥

અર્થ—તેજ વખતે સર્વ બંધનો વિનાશને પ્રાપ્ત થાય છે. અને ભગવદ્ગુણો (અશ્વર્યાદિક) તે ભક્તના જીવનરૂપમાં નિમિત્ત કારણ થાય છે. ૧૨.

ભગવાન્ ફલરૂપત્વાન્નાત્ર બાધક ઇષ્યતે ॥

સ્વાસ્થ્યવાક્યં ન કર્તવ્યં દયાલુર્ન વિરુદ્ધયતે ॥૩॥

અર્થ—ભગવાન ફલરૂપ છે તેથી આ માર્ગમાં બાધકપણાથી વર્તતા નથી. પોતે પરમ દયાળુ છે, તેથી પોતાના વિરહમાં ભક્તને વ્યાકુલતા હોય છે, તે છોડાવવાને સ્વસ્થતાનું વાક્ય કદાપિ નહિ કરે, કારણ કે વ્યાકુલતા જો રહે તો પોતે ફલરૂપ છે. જો જલદી પ્રાપ્ત થાય તો વ્યાકુલતા મટી જાય તો પછી પ્રાપ્ત થવામાં વિલંબ થાય તો દયાળુતાથી વિરુદ્ધ અને. માટે તેમ કેમ કરે? ૧૩.

દુર્લ્લભોયં પરિત્યાગઃ પ્રેમ્ણાસિદ્ધયતિ નાન્યથા ।

જ્ઞાનમાર્ગે તુ સંન્યાસો દ્વિવિધોપિ વિચારિતઃ ॥૪॥

અર્થ—આ પ્રમાણે સંન્યાસ થવો ઘણો દુર્લભ છે. અને ફક્ત પ્રેમથીજ આ સંન્યાસ સિદ્ધ થાય છે. બીજો પ્રકાર સિદ્ધ કરવાનો નથી. હવે જ્ઞાનમાર્ગમાં જે સંન્યાસ છે તે બે પ્રકારનો વિચારેલો છે. ૧૪.

જ્ઞાનાર્થમુત્તરાંગં ચ સિદ્ધિર્જન્મશતૈઃ પરમ્ ।

જ્ઞાનં ચ સાધનાપેક્ષં યજ્ઞાદિશ્રવણાન્મતમ્ ॥૫॥

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

અર્થ—અહીં ભક્તિમાર્ગના સંન્યાસારંભમાં પરના સંગનો
અભાવ છે. માટે પરકૃત પાત થતો નથી, તેમ તેવું કાઈ દૃષ્ટાંત

પોડશ અંથ.

૮૭

પણ નથી. અને સ્વસ્થતાના હેતુથી વિષયનો પરિત્યાગ થયો છે, તો પછી શેનાથી તેનો આધ સંભવે? ૧૮.

हरिरत्र न शक्नोति कर्तुं बाधां कुतोपरे ।

अन्यथामातरो बालान्न स्तन्यैः पुपुषुःकचित् १९

અર્થ—ભક્તના બળનમાં ભગવાન્ જાતે પોતે આધા કરવાને સમર્થ નથી, તો બીજા તો કાણ કરે? કદી પણ પોતાની જનેતાજ શું પોતાના આલકાનું પોષણ દૂધથી ન કરે શું? જ-રૂર કરે. ૧૯.

ज्ञानिनामपि वाक्येन न भक्तं मोहयिष्यति ॥

आत्मप्रदः प्रियश्चापि किमर्थं मोहयिष्यति २०

અર્થ—જ્ઞાનિયોનો ઉપદેશ સ્વીકારીને મોહ કરવાને લાખ્યું છે. તો તે વાત ભક્તની ઉપર લાગુ નથી પડતી. પોતાના આત્માનું પણ અર્પણ કરનાર પોતાના ભક્તને ભક્તપ્રિય ભગવાન્ કેમ મોહ કરે? નજ કરે. ૨૦.

तस्मादुक्तप्रकारेण परित्यागो विधीयतां ॥

अन्यथा भ्रश्यते स्वार्थादिति मे निश्चितामतिः २१

અર્થ—તેથી ઉપર કહેલા પ્રકારથી ભક્તિમાર્ગના સન્યાસનો સ્વીકાર કરવો. અને જો અમારા કલ્યાણી વિરુદ્ધ જો કાઈ કરશે તો તે પોતાના પુરુષાર્થથી ભ્રષ્ટ થશે. એમ મારી બુદ્ધિનો નિશ્ચય છે. ૨૧.

इति कृष्णप्रसादेन वल्लभेन विनिश्चितम् ।

संन्यासवरणं भक्तावन्यथापतितो भवेत् ॥ २२ ॥

૮૮

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવિત

અર્થ—એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના પ્રસાદથી શ્રીઆચાર્યજી કહે છે કે મેં નિશ્ચય કર્યો છે. કે આ વખતે તે જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસ નહિ ધારણ કરવો. ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ ધારણ કરવો. આ પ્રમાણે જે અમોએ નિશ્ચય કર્યો છે તેથી વિરુદ્ધ આચરણ કરનાર પુરુષ પતિત થશે.

સાર—શ્રી આચાર્યજીએ આ કરાલ કલિકાલમાં જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસ સ્વોકાર કરવાની ના પાડી છે. આ બાબત ખરી છે. અને એવા ઘણા બનાવો આપણા જીવામાં આવે છે કે સંન્યાસી થયા કે પછી “સખ કરમકે માલક હમ” એમ બની અને ન કરવાનાં કાર્યો પણ સારા સારા આર્યો જાણે તેમ, અનાર્યોવત્ કરી, અધમ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ સજ્જન મનુષ્યોને પણ સ્પષ્ટ ભ્રષ્ટ કરે છે. માટે શ્રીઆચાર્યજીની આજ્ઞા પ્રમાણ રાખવી એમ અમને પણ આ કાલ માટે તો લાગે છે. જેવો ભક્તિમાર્ગમાં ભક્તિનો આનંદ વેદાદિ શાસ્ત્રોમાં કહેલો છે. તેવો આનંદ બીજા કશામાં નથી, આ વાત તો નિર્વિવાદ સ્પષ્ટ સુપ્રસિદ્ધ છે. ૨૨.

॥ इति श्रीवल्लभाचार्यविरचितः संन्यासनिर्णयः समाप्तः ॥

પોડશ ગ્રંથ.

૮૯

॥ અથ નિરોધલક્ષણમ્ ॥ (૧૫)

यच्च दुःखं यशोदाया नंदादीनां च गोकुले ॥
गोपिकानां तु यद्दुःखं तद्दुःखं स्यान्मम क्वचित्

અર્થ—શ્રીગોકુલમાં યશોદાજી તથા નંદાદિ ગોપોને જે દુઃખ થયું તે તથા શ્રીગોપીજનોને જે દુઃખ થયું તે દુઃખ ક્યારેય પણ મને થાય?

સાર—શ્રી આચાર્યજી જીવોના નિરોધને માટે નિરોધના લક્ષણો કહે છે. તેમાં પ્રથમ જીવોને શીખવવા સારૂ આપ પોતેજ જાણે શીખવતા હોય તેમ બોધ કરે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે બાળક થયા હતા, ત્યારે સંભાળી સંભાળીને બાલ લીલાનો વખત યાદ કરી કરીને પ્રાર્થના કરે છે કે, અગ્નિથી, કંટકથી, જલથી, હિંસક જનવરોથી, ખીહીતા ખીહીતાજ માતાજી શ્રીયશોદાજી પછવાડે પછવાડે આપ ફરતા રહેતા, વિયોગ દશામાં (મથુરાજી ભગવાન જ્યારે પધાર્યા ત્યારે) જે દુઃખ શ્રી ગોકુલમાં યશોદાજીને તથા નંદાદિ ગોપોને તથા રાસલીલામાં અંતરધાન થયા ત્યારે ગોપીજનોને જે દુઃખ થયું તે દુઃખ કદાચિત્ અમને થશે. આમ ભગવાનનો વિરહ સંભારી આ નિરોધ લક્ષણ ગ્રંથ આરંભે છે. ૧.

गोकुले गोपिकानां च सर्वेषां ब्रजवासिनां ।
यत्सुखं समभूतन्मे भगवान्किं विधास्यति ।२।

અર્થ—શ્રીગોકુલમાં શ્રીગોપીજનોને તથા સર્વ વ્રજવાસીઓને જે સુખ થયું (અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણના નિરંતર દર્શન, સ્પર્શનાદિક થયાં) તે સુખ શ્રીકૃષ્ણ શું મને આપશે? યા અનુભવાવશે? ૨.

उद्धवागमने जात उत्सवः सुमहान्यथा ।

चुंदावने गोकुले वा तथा मे मनसि क्वचित् ।३।

૯૦

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

અર્થ—ઉદ્ધવજીના આવવાથી વૃંદાવનમાં તથા શ્રીગોકુલમાં મોટો આનંદ ઉત્સવ થયો. તેમ મારા મનમાં ક્યારેય પણ થાશે.

સાર—ઉપર પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણની શ્રીઆચાર્યજી પ્રાર્થના કરીને હવે ખીજની શિક્ષા સિદ્ધ થવામાટે યોગ્ય રીતથી વર્ણન કરેછે. ૩.

મહતાં કૃપયા યાવદ્ભગવાન્ દયયિષ્યતિ ।

તાવદાનંદસંદોહઃ કીર્ત્યમાનઃ સુખાય હિ ॥૪॥

અર્થ—મહાનુભાવોની દયાથી જ્યાં સૂધી ભગવાન્ દયા કરશે, ત્યાં સૂધી આનંદસમુદ્રેથી ભગવાનનું કીર્તન પરમ સુખને માટેજ થાય છે. ૪.

મહતાં કૃપયા યદ્વત્કીર્તનં સુખદં સદા ।

ન તથા લૌકિકાનાં તુ સ્નિગ્ધભોજનરૂક્ષવત્પ

અર્થ—મહાત્માઓની દયાથી ભગવત્ કીર્તન જેવું આનંદને આપનારું થાય છે, તેવું લૌકિક પુરુષોના ઉપદેશથી થતું નથી. જેમ ધી, દૂધવાળું ભોજન અને લુપ્તું ભોજન પરસ્પર ભેદને જાણી રહે છે તેમ બે પ્રકારના કીર્તનમાં પરસ્પર ભેદ છે. ૫.

ગુણગાને સુખાવાપ્તિર્ગોવિંદસ્ય પ્રજાયતે ।

યથા તથા શુકાદીનાં નૈવાત્મનિ કુતોન્યતઃ ૬

અર્થ—જેમ શ્રી ગોવિંદના ગુણગાવામાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી સુખની પ્રાપ્તિ બ્રહ્મનિષ્ઠામાં થતી નથી. ૬.

ક્લિષ્ણમાનાન્જનાન્દૃષ્ટ્વા કૃપાયુક્તો યદા ભવેત્ ।

તદા સર્વં સદાનંદહૃદિસ્થં નિર્ગતં બહિઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—દુઃખને પ્રાપ્ત થનારા પોતાના જનોને જોઈ ભગ-

ષોડશ અંથ.

૯૨

વાન્ જ્યારે દયાયુક્ત થાય છે, ત્યારે ભક્તોના હૃદયમાંથી બહાર પડારી દર્શન દે છે, ત્યારે સર્વ દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. ૭.

સર્વાનંદમયસ્યાપિ કૃપાનંદઃ સુદુર્લભઃ ।

હૃદ્ગતઃ સ્વગુણાન્ છૃત્વા પૂર્ણઃ પ્લાવયતેજનાન્ ૮

અર્થ—જો કે ભગવાન્ કેવળ આનંદધન સ્વરૂપી છે, તથાપિ તેમનો કૃપાનંદ થવો ઘણો દુર્લભ છે. ભક્ત ગુણુગાન કરતાં કરતાં જ્યારે અવધિને પ્રાપ્ત થાય કે તરત પોતાના ગુણોને સાંભળી પોતાના ભક્ત જનોને આનંદથી આનંદ યુક્ત કરાવી આપે છે. ૮.

તસ્માત્સર્વં પરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા ગુણાઃ ।

સદાનંદપરૈર્ગેયાઃ સચ્ચિદાનંદતા તતઃ* ॥ ૯ ॥

અર્થ—તેથી સર્વને! ત્યાગ કરી સદાનંદ ભગવાનમાં તત્પર થઈને સર્વદા ભગવદ્ગુણ ગાવા, કે જનાથી પરમાનંદ પ્રકટ થશે. ૯

અહં નિરુદ્ધો રોધેન નિરોધપદવીં ગતઃ ।

નિરુદ્ધાનાં તુ રોધાય નિરોધં વર્ણયામિ તે ॥૧૦॥

અર્થ—શ્રી આચાર્યજી કહે છે કે હું નિરુદ્ધ છઉં (પુષ્ટિમાગીય ભક્ત છઉં) તો નિરોધ પદવીને પ્રાપ્ત થયો છું, પણ બીજા પુષ્ટિમાગીય ભક્તોનો નિરોધ થવાસાથે નિરોધનું હું વર્ણન કરું છું. ૧૦.

હરિણા યે વિનિર્મુક્તાસ્તે મગ્ના ભવસાગરે ।

યેનિરુદ્ધાસ્ત એવાત્ર મોદમાયાંત્યહર્નિશમ્ ॥૧૧॥

* તતઃ ને બદલે સ્વતઃ એવો પાઠ કેમ કેમ પ્રતમાં મળે છે. તે પાઠ જો પ્રમાણ ગણીએ તોપણ અર્થમાં ઝાઝો ફેર પડતો નથી. માત્ર “પોતાની મેળે પરમાનંદ પ્રકટ થશે” એવો અર્થ વીકળે છે.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

गुणैर्हरेः सुखस्पर्शान्न दुःखं भाति कर्हिचित् १५

ષોડશ અંક.

૯૩

અર્થ—ભગવાનના ધર્મોનાં સામર્થ્ય એવું છે કે વિષયોમાં પોતાની મેળે વૈરાગ્ય થાય છે. અને ભગવાનના ગુણનું ગાન કરવાથી સર્વથા આનંદનો સ્પર્શ થાય છે. જરા પણ દુઃખ દેખા દેતું નથી. ૧૫.

एवं ज्ञात्वा ज्ञानमार्गादुत्कर्षो गुणवर्णने ॥

अमत्सरैरलुब्धैश्च वर्णनीयाः सदा गुणाः ॥१६॥

અર્થ—એમ જાણીને ભગવદ્ગુણ ગાન કરતા રહેવું. ભગવદ્ગુણગાન સર્વથી ઉત્તમ પદાર્થ છે. જ્ઞાનમાર્ગ પણ ભગવાનના ગુણગાનથી ઉત્કર્ષને ધારણ કરતો નથી. માટે નિર્મત્સર થઈને તથા અલુબ્ધ થઈને (લોભનો ત્યાગ કરીને) ભગવાનના ગુણોનું વર્ણન કરવું. ૧૬.

हरिमूर्तिः सदा ध्येया संकल्पादपि तत्र हि ।

दर्शनं स्पर्शनं स्पष्टं तथा कृति गती सदा ॥१७॥

અર્થ—ભગવાનની મૂર્તિનું નિરંતર ધ્યાન કરવું. જો કે ભગવાન પ્રત્યક્ષ નથી, તોપણ સંકલ્પથી તેનું દર્શન, સ્પર્શન, હસ્તથી સેવા તથા ચરણથી સમીપ ગતિ વગેરે કરવું. ૧૭.

श्रवणं कीर्तनं स्पष्टं पुत्रे कृष्णप्रिये रतिः ॥

पायोर्मलांशत्यागेन शेषभागं तनौ नयेत् ॥१८॥

અર્થ—શ્રવણ, કીર્તન તથા પ્રસાદનું આસ્વાદન અને ભગવાનની સેવા કરવામાં પ્રીતિ રાખનાર એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થવા માટે ઈદ્રિયનો ઉપયોગ જાણવો. મલભાગનો ત્યાગ કરી બાકી શેષ ભાગનો શરીરમાં વિનિયોગ થાય છે અને શરીરનો સેવાદિકમાં વિનિયોગ બને છે. આ રીતથી પરંપરાએ કરીને પાત્ર ઈદ્રિયનો પણ વિનિયોગ જાણવો. ૧૮

૯૪

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીવૃત

યસ્ય વા ભગવત્કાર્યં યદા સ્પષ્ટં ન દૃશ્યતે ॥
 તદા વિનિગ્રહસ્તસ્ય કર્તવ્યં ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥૧૯॥
 નાતઃ પરતરો મંત્રો નાતઃ પરતરઃ સ્તવઃ ॥
 નાતઃ પરતરા વિદ્યાતીર્થં નાતઃ પરાત્પરં ॥૨૦॥

અર્થ—જે ઈંદ્રિયથી ભગવત્કાર્ય બરાબર જ્યારે સ્પષ્ટ ન બને એટલે દર્શનાદિક સ્પષ્ટ ન થાય, ત્યારે તે ઈંદ્રિયનો બહારના વિષયથી નિગ્રહ કરવો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય છે. આ નિરોધથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. નિરોધ સર્વ સાધનોમાં મુખ્ય સાધન છે. ઉત્તમ છે. એનાથી બીજો મંત્ર નથી. એનાથી ઉત્તમ કોઈ સ્તોત્ર નથી. એનાથી ચઢતી બીજી કોઈ વિદ્યા નથી. અને એનાથી પવિત્ર કરનાર બીજું કોઈ તીર્થ પણ નથી.

સાર—સર્વ ઈંદ્રિયોની વૃત્તિનું બેડાણ ગમે તે રીતે પણ ભગવત્સંબંધી પદાર્થો તથા ક્રિયામાં કરવું એજ નિરોધનું લક્ષણ શ્રીઆચાર્યજીએ આ ગ્રંથમાં કહ્યું. નિરોધનું સ્વરૂપ અત્યંત ઉત્તમ, સર્વથી બની શકે તેવું, સર્વને લાયક, સુલભ અને સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ આપનાર છે. જેની ઉપર પ્રભુ દયા કરે તેને આ રસ્તે ચાલવાની બુદ્ધિ પ્રભુ આપે છે. ૨૦.

॥ ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિરચિતં નિરોધલક્ષણં સમાપ્તં ॥

પોઠશ ગ્રંથ.

૯૫

॥ અથ સેવાફલમ્ ॥ (૧૬)

અનુષ્ટુપ.

યાદશી સેવના પ્રોક્તા તત્સિદ્ધૌ ફલમુચ્યતે ।
અલૌકિકસ્ય દાને હિ ચાદ્યઃસિદ્ધયેન્મનોરથઃ૧

અર્થ—જેવી સેવા કરવાને કહી છે તેની સિદ્ધિમાં જે ફલ થાય છે, તે હવે કહીએ છીએ. તે ક્ષણ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. એક અલૌકિક સામર્થ્ય, બીજું ભગવત્સાયુજ્ય, અને ત્રીજું ભગવત્સેવા લાયક દેહ. તેમાં પ્રથમ જ્યારે અલૌકિક સામર્થ્યનું દાન ભગવાન્ તરફથી મળે છે ત્યારે સર્વ સંસારનાં દુઃખની નિવૃત્તિ રૂપ “સિદ્ધાંત મુક્તાવલી”માં કહેલો પ્રથમ મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. ૧.

ફલં વા હ્યધિકારો વા ન કાલોઽત્ર નિયામકઃ
ઉદ્વેગઃ પ્રતિબંધો વા ભોગો વા સ્યાત્તુ બાધકમ્૨

અર્થ—ક્ષણમાં અથવા અધિકારમાં (સાયુજ્ય માટે અથવા વૈકુંઠાદિલોકમાં દેહની પ્રાપ્તિ માટે) કાંઈ સમય નિયામક નથી. સત્યયુગમાં તેમ થતું હતું, અને આજ નહિ થાય એમ ન સમજવું. ગમે તે વખતે યોગ્ય સેવા થવી જોઈએ. ક્ષણ નિરંતર થાય છે. ઉદ્વેગ (ચિત્તનું ચંચલપણું), પ્રતિબંધ (બીજા કાર્યોમાં આસક્તિ), અને વિષય ભોગ આ ત્રણ સેવામાં મુખ્ય બાધક છે. આ ત્રણે લૌકિક અલૌકિક ભેદથી બે પ્રકારના છે. તેમાં અલૌકિક હોય છે તે ભગવત્ રચિત હોય છે. ૨.

અકર્તવ્યં ભગવતઃ સર્વથા ચેદ્વર્તિર્ન હિ ॥

યથા વા તત્ત્વનિર્દારો વિવેકઃ સાધનં મતમ્॥૩

૯૬

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીકૃત

અર્થ—જે ભગવાનને ન કરવા દેવી હોય તો તે ભગવાનથી થયેલો પ્રતિબંધ સમજવો. તેમાં તો પછી ખીજી ગતિ નથી. અથવા કાંઈ કાર્યમાં તરવનો નિર્ણય થવા રૂપ વિવેક જ્યારે અને ત્યારે તેનું સાધન થાય. જ્યાં સૂધી તત્વ નિર્ણય ન થાય ત્યાં સૂધી કાંઈ કરવાનો નિશ્ચય થતો નથી, આ વિવેક સર્વ સંમત છે. ૩!

**બાધકાનાં પરિત્યાગો ભોગેષ્યેકં તથા પરમ્ ।
નિઃપ્રત્યૂહં મદ્દાન્ભોગઃ પ્રથમે વિશતે સદા ॥૪॥**

અર્થ—ત્રણે લૌકિક બાધકનો પરિત્યાગ થવાની જરૂર છે. ભોગમાં તો કેવળ એક લૌકિક બાધક છે. અને પ્રથમમાં અલૌકિક સામર્થ્યની પ્રાપ્તિ થયા પછી ભગવાન તરફથી મળેલો મોટો ભોગ નિર્વિદ્ધ સર્વકાળ પ્રાપ્ત થાય છે, જે સેવામાં ઉપયોગી થાય છે. ૪.

**સવિદ્ધોલ્પો ઘાતકઃ સ્યાદ્વલાદેતૌ સદા મતૌ ।
દ્વિતીયે સર્વથા ચિંતા ત્યાજ્યા સંસારનિશ્ચયાત્ ૫**

અર્થ—લૌકિક ઉદ્વેગરૂપ વિદ્ધ છે, તે જે અલ્પ હોય તો પણ બાધ કરનારો છે. અને ખીજા બે લૌકિક ભોગ તથા પ્રતિબંધ આ બેઉ પણ ઘાત કરનારા છે. માટે એનો તો બળથી સર્વથા ત્યાગ કરવો. અને ખીજો ભગવત્ કૃત પ્રતિબંધ તેમાં ચિંતા ન કરવી, કારણ કે એ તો ભોગવીએ છીએજ. જન્મ મરણ થયાંજ કરે છે. માટે એ તો નિશ્ચયજ છે. અને નિશ્ચય પૂર્વક એમ જાણવું કે, પ્રથમ અંતર્યામીથી થયેલા ઉદ્વેગમાં ભગવાનને ક્ષ હેવું નથી અને ત્રીજો લૌકિક ભોગ છે તેમાં એમ જાણવું કે આ ગૃહ છે તે બાધક છે. માટે તેનો ત્યાગ કરી દેવો. ૫.

પોડશ ગ્રંથ.

૯૩

નન્વાયે દાતૃતા નાસ્તિ તૃતીયે વાધકં ગૃહમ્ ।
અવશ્યેયં સદા ભાવ્યા સર્વમન્યન્મનો જ્ઞમઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ત્રણે ક્ષણ તથા ત્રણે આધક સદા વિચાર કરવા લાયક છે. અને આ આધક અથવા ક્ષણ શિવાય બીજી ચિંતા કરવી, તે કુત મનનો જ્ઞમ છે. ૬.

તદીયૈરપિ તત્કાર્યં પુષ્ટૌ નૈવ વિલંબયેત્ ॥
ગુણક્ષોભોઽપિ દ્રષ્ટવ્યમેતદેવેતિ મે મતિઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ—માટે આધકનું તથા ક્ષણનું ભક્તે જરૂર ચિંતન કરવું. ભગવાનજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ક્ષણદાન કરવામાં વિલંબ કરશે નહીં. રજોગુણ વગેરે ગુણોના ક્ષોભમાં નિવૃત્તિને સાધન રૂપ કરીને એનાજ ક્ષણ તથા તેનાજ આધકનો વિચાર કરી જોવો. આ પ્રમાણે અમારી બુદ્ધિનો નિશ્ચય છે. ૭.

કુસ્પૃષ્ટિરત્ર વા કાચિદુત્પદ્યેત સ વૈ જ્ઞમઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ—અને આ ઠેકાણે (ભક્તિ માર્ગમાં) નીચ યોનિમાં અમારો જન્મ થશે વગેરે જે વિચારો કરવા, તે કુવળ મનનો જ્ઞમ છે. એમ જાણવું.

॥ શિત શ્રીવલ્લભાચાર્યાવિરાચિતં સેવાફલનિરૂપણં સમાપ્તં ॥

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી વિરચિત
પોડશ ગ્રંથ સંપૂર્ણ.

મુબંધ આરક્રવા પાસે પાઠ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યા છે.

સમસ્ત જ્ઞાતનાં વૈષ્ણવોને અસલ્ય લાલ.

પુષ્ટિમાર્ગીય સંપ્રદાયના વૈષ્ણવોને માટે ખાસ ખખર.

છપાઇ તૈયાર છે.

યદુવંશીય ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસની પ્રાચીન ગ્રંથ-
રત્નમાલા મધ્યેનાં પુસ્તકો.

ગોસ્વામિ શ્રીગિરિધરાત્મજ શ્રીઆલકૃષ્ણલાલજી કાંકરોલીવાળા ટીકેત. ગોસ્વામિ શ્રીગોવિંદાત્મજ શ્રીદેવકીનંદનાચાર્ય, કામવનવાળા ટીકેત. ગોસ્વામિ શ્રીગિરિધરાત્મજ જીવનલાલ, કાશીવાળા ટીકેત. ગોસ્વામિ શ્રીવલ્લભાત્મજ શ્રી જીવનેશાચાર્ય, પોરબંદરવાળા. ગોસ્વામિ શ્રીદ્વારકાનાથજીસુત શ્રીવિકુલેશજી, પોરબંદરવાળા. ગોસ્વામિ શ્રીચિમનલાક્ષ્મીત્મજ શ્રીધનશ્યામલાલ, મુખધવાળા.

એઓની સમ્મતિવાળો ગ્રંથ.

બૃહત્સ્તોત્રસરિત્સાગર ભાગ બીજો. જેમાં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય-
વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ૨૩૭ અપૂર્વ ગ્રંથોનો સંગ્રહ.

ગોસ્વામિ શ્રીદેવકીનંદનાચાર્યજીનાં અસલ ફોટોગ્રાફના ચિત્ર સાથે અતિ ઉજવલ શ્રીવલ્લભાચાર્ય સંપ્રદાયના નીચે જણાવેલા સમર્થ ગોસ્વામિવૈય ગ્રંથકારોના કરેલા ૨૩૭ અપૂર્વ ગ્રંથ સંગ્રહનું પુસ્તક હંચા કાગલો ઉપર બડા ટાઇપોના અક્ષરોથી છપાવી શોભીતા પૂઠા ઉપર સોનેરી અક્ષરોના નામ સાથે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. જેનું નામ બૃહત્સ્તોત્રસરિત્સાગર ભાગ બીજો રાખવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થોને આપવાવાળા ષોડશ ગ્રંથોનું નિલ પાઠ કરવાના તથા ધર્મ શાસ્ત્રવિહિત દ્રવ્યશુદ્ધિ તથા સર્વવ્રતોત્સવનિર્ણય સાથે સેવાપ્રકાર દેખાડવાવાળા અપૂર્વ સંસ્કૃત ગ્રંથોનો સંશોધનપૂર્વક સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એના જેવો અદ્વિતીય ગ્રંથ કોઇપણ સંપ્રદાયમાં આજદિન સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી. માટે આ ગ્રંથ સર્વસાધારણ જનોને લેવામાં સુલભ પડે માટે તેની ન્યોછાવર ફક્ત રૂપૈયા ૩ જ રાખી છે. મુખ્યધર્મી બહાર દેસાવરોના મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ રૂપિયો ૦૧ તથા વેલ્યુપેપરથી મંગાવનારને ત્રણ પુસ્તક લગી આના ૦) = વધારે પડશે નાટપેટ કાગલ મોકલવો નહીં.

ગ્રંથકારોનાં નામો. ગ્રંથ સંખ્યા. ગ્રંથકારોનાં નામો. ગ્રંથ સંખ્યા.
ગોસ્વામિ, શ્રીવલ્લભાચાર્યજી કૃત ૪૧ ગોસ્વામિ, શ્રીબીજ રઘુનાથજી કૃત ૩
ગોસ્વામિ, શ્રીગુણજી કૃત ૪૨ ગોસ્વામિ, શ્રીહરિરાયજી કૃત ૧૧૪
ગોસ્વામિ, શ્રીરઘુનાથજી કૃત ૧૩ ગોસ્વામિ, શ્રી વિકુલરાયજી કૃત ૩

ગોસ્વામિ, શ્રીગિરિશ્વરજી કૃત	૧	ગોસ્વામિ, મુંબઈસ્થ શ્રીગોકુલાધી-	
પરચુરણ ગ્રંથો	૬	શાળ કૃત.	૫
ગોસ્વામિ, મુંબઈસ્થ શ્રીજીવનજીકૃત	૭	ધર્મશાસ્ત્રાદિ નિર્ણય ગ્રંથો	૩
		કલ ગ્રંથો	૨૩૭

સૂચના—ઉપર લખેલા ગ્રંથકારોના ગ્રંથો એકજ પુસ્તકમાં સાથે છપાવવામાં આવ્યા છે માટે તે મધ્યેથી કોઈનાપણ ગ્રંથો છૂટા મળશે નહીં. વાસ્તે આપુ પુસ્તક મંગાવવું. ખીજા અનેક જાતનાં પુસ્તકો પણ અમારા પુસ્તકાલયમાંથી મળશે.

શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીનો વિવિધવિષયાસંકૃત ગદ્યાપદ્યાત્મક કોઈના ધરમાં લખેલી અથવા છાપેલી નહિ મળે તેવી ચોરાશી વૈષ્ણવોની વાર્તા શુદ્ધ વ્રજભાષામાં સુંદર કાગળ, જડા, મજાનૂત અને સાનેરી નામવાળા મનોહર પુટામાં (૫૯૪) પાનાંમાં છપાઈ તૈયાર છે.

જેમાં શ્રીમંગલાચરણાદિક, સિદ્ધાંતરહસ્ય તથા શ્રીઆચાર્યજી તથા શ્રી ગુસાંધજીના જન્મચરિત્ર સાથે પૃથ્વી પ્રદક્ષણાગર્ભિત ૫૧ પ્રસંગની નિજ-વાર્તા, શિક્ષારસોક તથા શ્રીઆચાર્યજી અને શ્રીગુસાંધજીની સંસ્કૃત પ્રાકૃત જન્મપત્રિકા સાથે ૧૨ ધરવાર્તા, શ્રીઆચાર્યજીની વનયાત્રા ગર્ભિત ચોરાશી ખેડકનાં ચરિત્રો, શ્રીનાથજીની જન્મપત્રિકાપૂર્વક ચોરાશી વૈષ્ણવોની વાર્તા અને અષ્ટસખામાંના ચાર સખાઓની ૪ વાર્તા, ગાવાનાં ૧૦૭ પદોથી અલંકૃત એકજ પુસ્તકમાં છપાઈ તૈયાર છે. જેની નોંધવર ૩ ૫) તથા ટપાલ ખર્ચ વેલ્યુપેમલ સાથે ૩ ના વધારે પડશે.

બારે મહિનાનાં ઉત્સવો, પર્વો, વ્રતો તથા જૂતલ ઉપર ખીરાજતા તથા લીલામાં પધારેલા ગોસ્વામી બાલકોના જન્મદિવસો, શ્રી ગોકુલનાથજીનાં વચનામૃત પ્રમાણે મૂર્તિ જેવાના કોઠા સાથેનો નકશો. કિંમત ૦). જેમાં દિવસ અને રાત્રનાં ચોથાડયાં પણ દેખાડેલાં છે.

કેકાણું—ભૂલેશ્વર ચકલાના યદુવંશીય ભાટીયા, અનંત રૂપીના વાડીની સામને. ૬૧૦ ગોવર્ધનદાશ લક્ષ્મીદાસ યદુવંશીય પુસ્તકાલયમાં મુંબઈ. અપ્રસિદ્ધ અને પ્રાચીન ગ્રંથ પ્રકાશક.

—:૦:—

સંસ્કૃત ગૂજરાતી શબ્દાર્થ સિંધુ.

આ કોશ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં સુંદર ટાઇપમાં છાપેલો, ઘણા શબ્દો-વાળો, સુશોભિત સોનેરીનામ સાથે કપડાના મજાનૂત પૂઠાથી બાંધેલો.

કોમત ૬ રૂપિયા. ટપાલ ખર્ચ ૫ આના.

રોમ ખંડન.

સર્વ સજ્જન પુરૂષોને જાણ કરવા સાથે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે આ રોમખંડન નામની દવા કોઈ પણ જગાના રૂમાટોને પાણીસાથે ચંદન માફક લગાડવાથી થોડા વખતમાં તે જગા કાળી ન થતાં સર્વ રૂવાંટા નિર્મૂલ થઈ જાય છે. આ દવાની જે માહાશયોને પરીક્ષા કરવી હોય તેઓએ મેહરબાની સાથે, મુજબ કાલકાદેવી રોડ ભાટીયાની જુની માહાજનવાડીમાં શાસ્ત્રી માધવજી ગોપાળજી વૈદ્ય એ શીરનામાથી લખી મોકલાવતાં મોકલાવવામાં આવશે. જેની કીમત ઘણીજ ઓછી રાખવામાં આવી છે રૂપૈયા ૧ ની તોલા ૪ આપવામાં આવશે.

શાસ્ત્રી માધવજી ગોપાળજી વૈદ્ય.

—:0:—

ગૂજરાતી શબ્દાર્થસિંધુ. ૧

કીમત ૫ રૂપિયા. પોસ્ટેજ ૫ આના.

અભિપ્રાયો:—

પંડિત શ્રી ગદ્દલાલજી:—ગૂજરાતી ભાષામાં જે અનેક માતોની આ વચ્ચે છે, તેમાંથી કેટલોક ભાગ આ પુસ્તકે પૂરો કર્યો છે.

રા. સા. મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી. બી. એ. “નર્મકોશ” ઉપરાંત બીજા પણ શબ્દો ઉમેરી આ એક નાનો સરખો કોશ સસ્તામાં બહાર પાડ્યો છે, તેથી ગૂજરાતી વાચક વર્ગને ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. જ્યારે ગૂજરાતી ભાષામાં ગ્રંથો દિન પ્રતિદિન જોડા પ્રકારના અને કઠિન વિષયોનું લખાતા ચાલે છે ત્યારે આવા કોશની આવશ્યકતા સ્પષ્ટ છે. આ કોશ કોઈ રીતે થોડા સંગ્રહવાળો કે થોડો માહિતીવાળો નથી, એમાં બહુ દુકંમાં ને બહુ બારીક છાપમાં પણ હકીકત ઘણી સમાવવામાં આવી છે ને એ પ્રયાસ સર્વથા ઉત્તેજનને યોગ્ય હોવા ઉપરાંત સાધારણ વાંચનારને તો એક ઉપકાર રૂપ છે.

કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ, સી. ઈ. આઈ. ગૂજરાતી શબ્દાર્થ-સિંધુનું પહેલું પુસ્તક મહોંચું છે. તે વંચાવી જવાથી મને ઘણો સંતોષ થયો છે. તેમાં ઘણી મહેનત કરેલી છે અને પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી તથા સાઈ છે. શબ્દાર્થસિંધુ કોષો મુજબ કાળકાદેવી પાસે પુસ્તક પ્રસારક મંડળીમાં મળશે.

તૈયાર છે.

શ્રી વદ્ધલ વિલાસ પ્રથમ ભાગ,

સંપ્રદાય પ્રકાશ.

આ ગ્રંથ વ્રજભાષામાં છે. તેમાં નીચે લખેલા વિષયો છે.

- ૧ પુષ્ટિ સંપ્રદાયકી શૃંખલા (પરંપરા) વર્ણન.
- ૨ વપદિનકે ઉત્સવ પર્વ આદિકો ભાવ.
- ૩ ઉત્સવનપર રાગનકો અંગીકાર.
- ૪ શ્રી હાકુરજી કે સખાનકે નામ.
- ૫ વેદ, ઉપવેદ, વેદનાપડાંગ, ઉપનિષદ, સ્મૃતિ, ષટ્શાસ્ત્ર, પુરાણ, ઉચ્ચ પુરાણ, મંત્ર તંત્ર ઇત્યાદિ ગ્રંથનકે, કર્તા, ઐર વિષયકો વર્ણન.
- ૬ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુનકે ૧૦૮ નામ વર્ણન.
- ૭ શ્રી ગુસાંઈજી શ્રી વિકુલનાથજી કે ૧૦૮ નામ.
- ૮ શ્રીજી આઠ સ્વરૂપ કરિ વ્રજમે જે પુષ્ટિલીલા કી હે સો સ્વરૂપનકી ભાવના.
- ૯ સ્વરૂપનકે ગોદકે હાકુરજી તથા શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી શ્રી ગુસાંઈજીકે સેવ્યસ્વરૂપે જે ભગવદીનકે માથે પધરાએ તિન સ્વરૂપનકે નામ.
- ૧૦ શ્રીયમુનાજી શ્રીમહારાણીજીકે નામ.
- ૧૧ શ્રીમગવન્દીલા સ્થાનનકે નામ.
- ૧૨ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુનકી ૪ જૈડકકે સ્થાન.
- ૧૩ શ્રીગુસાંઈજી શ્રી વિકુલનાથજી કી ૨૮ જૈડક.
- ૧૪ શ્રીગિરિધરજીકી ૩ જૈડક.
- ૧૫ શ્રીગોકુલેશજીકી ૧૩ જૈડક.
- ૧૬ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી કૃત ગ્રંથ ઐર ગ્રંથ વિષયકા સંક્ષેપ વર્ણન.
- ૧૭ શ્રીગુસાંઈજીકે ગ્રંથ તથા વિનકે સમયસૂ લેકે અભિતાંઈભયે સખ ગોસ્વામી બાલકનકે તથા ભગવદીન કૃત ગ્રંથનકો વર્ણન.
- ૧૮ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીકે (૮૪) વૈષ્ણવનકે નામ તથા વિનકી વાર્તાકો તાત્પર્ય.
- ૧૯ શ્રીગુસાંઈજીકે ૨૫૨ વૈષ્ણવનકે નામ તથા ઉનકી વાર્તાનકો સારાંશ.

ઉપલા સર્વ વિષયનો સંગ્રહ આ એકજ પુસ્તકમાં છે. છતાં તેની ન્યો-છાવર માત્ર ૧૧૮ દશઆના રાખી છે. બહાર ગામના ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ વેદ્યુપેયજ સાથે ત્રણ આના વધારે પડશે. આ પુસ્તક પંચ યદુવંશીય પુસ્તકાલયમાં હા. ગોવર્ધનદાસ લખમીદાસ પાસે તથા મુંગઈ પુસ્તક પ્રસારક મંડળીમાં મળે છે.

